

Ю. Д. Ткач

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ

**(періодизація, поняття, система,
міжнауковий статус)**

Монографія

Одеса – 2007

ББК 67.99(2)94
Т 484
УДК 343.85(063)

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики
Одеської національної юридичної академії **В. В. Тищенко**
доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри криміналістики
Одеського юридичного інституту ХНУВС **В. Д. Берназ**

Ткач Юрій Дмитрович

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ
(періодизація, поняття, система, міжнауковий статус)

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Одеського юридичного
інституту ХНУВС, протокол № 5 від 30.01.2007 р.*

Монографія

Ткач Ю.Д.

Т 484 Теоретичні основи криміналістики (періодизація, поняття, система, міжнауковий статус): Монографія / За наук. ред. О.А. Кириченка. – Одеса: Вид-во ОЮІ НУВС, 2007. – 176 с.

За наук. ред. проф. О.А.Кириченка

В основу покладена звільнена від таємних положень дисертація, окремі результати якої набули подальшого розвитку. У цьому аспекті викладено новітнє бачення періодизації розвитку вітчизняної криміналістики, першої і другої концепції поняття, системи і міжнаукового статусу даної науки.

Технічний редактор: М. М. Ісаєнко
Коректор: В. В. Чухрій

1203021300 - 005
Т -----
07

ББК 67.99(2)94

Підписано до друку 30.01.2007. Формат 60х84/16. Папір друкарський.
Гарнітура Times. Умов. друк. арк. 9,9.
Тираж 350 прим. Замовл. № 41/07

Видавнича організація Одеський юридичний інститут ХНУВС,
м. Одеса, вул. Успенська, 1.

© Ткач Ю.Д., 2007

414. Ярмыш А.Н., Федоров К.Г. История полиции дореволюционной России.- Ростов-на-Дону, 1976.- 231 с.
415. О'Брайен К.П., Салливан Р.К. Криминалистика. Теория и практика.- Бостон – Лондон – Сидней – Торонто, 1976. (на англ.).
416. Вакарелски И.Н. Криминалистика: Учебник.- 2-е изд.- София: Наука и искусство, 1978.- 834 с. (на болг.)
417. Водинелич В. Криминалистика.- Белград, 1972. (на румынск.)
418. Гутекунст В. Криминалистика.- Варшава, 1974. (на польск.)
419. Кулицки М. Криминалистика.- Торунь, 1994. (на польск.)
420. Социалистическая криминалистика /Э.Штельцер.- Ч.1.- Берлин, 1977. (на нем.)
421. Социалистическая криминалистика. Естественнаучная криминалистическая техника (криминалистическая техника) /Автор. кол. под рук. Э.Штельцер, Х.Ховорка, К.Користка, Г.Петранек.- Часть 2.- Берлин: Нем. изд-во Наука, 1979.- 736 с. (на нем.)
422. О'Хара Ч.Е., Остербург Дж.В. Руководство по криминалистике. Применение физических наук в раскрытии преступлений.- Нью-Йорк, 1972. (на англ.).
423. Холист Б. Криминалистика.- Варшава: Юрид изд-во ПВН, 2000.- 1241 с. (на польск.).
424. Хрошовский П. Криминалистика.- Варшава, 1958 (на польск.).
425. Чечот З., Томашевский Т. Общая криминалистика.- Тогинь, 1996 (на польск.).

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Проблемні питання висвітлення історії криміналістики. . .	8
1.1. Проблеми вибору критеріїв періодизації історії розвитку криміналістики	8
1.2. Загальна характеристика періодів розвитку вітчизняної криміналістики	18
Розділ 2. Обґрунтування сучасного визначення і перспективи розвитку поняття криміналістики	33
2.1. Сутність стадій і засобів боротьби зі злочинами як поняттєутворюючих ознак криміналістичної науки.	33
2.1.1. Стадії боротьби зі злочинами та їх відображення у понятті криміналістики	33
2.1.2. Загальна характеристика засобів боротьби зі злочинами в контексті їх відображення у понятті криміналістики	44
2.2. Включення у поняття криміналістики етапів роботи з джерелами інформації та закономірностей її проведення.	51
2.2.1. Термінологічно-кількісне відображення етапів роботи з джерелами інформації при визначенні поняття криміналістики.	51
2.2.2. Відображення закономірностей та вибір конструкції визначення поняття криміналістики	55
2.3. Перспективи удосконалення поняття криміналістичної науки	74
Розділ 3. Проблеми становлення новітньої системи криміналістики	81
3.1. Розгляд загальних проблем системно-структурної будови криміналістичної науки	81
3.1.1. Проблема розробки системно-структурної будови криміналістики як науки і навчальної дисципліни, її базового і спеціалізованих курсів	81
3.1.2. Обґрунтування найбільш семантично точного і сучасного найменування кожної з частин навчального курсу криміналістики	89
3.1.3. Обґрунтування системно-структурного статусу організаційно-планових та деяких інших основ криміналістики	103
3.2. Тематично-змістовне наповнення базового навчального курсу криміналістики	114
Заключні положення	125
Список використаних джерел	148

ВСТУП

Узагальнення літературних джерел і сучасної практики боротьби зі злочинами свідчить про те, що немає іншої більш давньої і разом з тим складної проблеми криміналістичної науки ніж визначення її поняття і системно-структурної будови, місця у системі юридичних наук. Оскільки саме ці проблеми виникли ще при самому зародженні криміналістики як самостійної науки, коли у 1898 р. у назві третього німецького видання широко відомого першого підручника з криміналістики Ганса Гроса «Руководство для судебных следователей как система криминалистики» та у авторській передмові до цього видання (84, с.VII-XIV) вперше з'явився термін «криміналістика», була зроблена спроба визначити поняття даної новітньої науки (84, с.VIII, XI) та її місце поміж наук кримінального блоку (84, с.VIII-XII).

У передмові до наступного четвертого видання даного підручника Ганс Грос розвив ці положення, особливо у частині визначення місця криміналістики поміж наук кримінального блоку (84, с.XVI, XVIII) та її системно-структурної будови (84, с.XVII), що мала бути іншою ніж традиційна система кримінального права і кримінального процесу, з надр яких криміналістика вийшла. Аналогічний підхід до розвитку поняття і системи криміналістики Ганс Грос виклав у 1903 р. у доповіді «О современном состоянии вспомогательных по отношению к уголовному праву наук» у Віденському Юридичному Товаристві (85).

Широка дискусія, що виникла у зв'язку з появою новою юридичної науки, у першу чергу стосувалася обґрунтованості появи новітньої науки та її найменування саме терміном «криміналістика», її поняття, системно-структурної будови і міжнаукового статусу (37; 63; 237; 238; 241; 391 та ін.). Ці питання, за винятком найменування даної науки криміналістикою, що після появи у 1935-1936 рр. перших вітчизняних підручників (167; 168) у нашій країні стало загально визнаним, були у центрі уваги й багатьох інших дискусій вітчизняних вчених, зокрема, у 1942 р. на засіданні кафедри судового права Військово-юридичної академії 1942 р. у Ашхабаді (337), Ради ВНДІ криміналістики Прокуратури СРСР у 1952 р. (54) та 1955 р. (59), на наукових конференціях у Харкові у 1955 р. (343) і у 1969 р. (300), Свердловську у 1970 р. (262), Москві у 1970 р. і у 1988 р. (299), Мінську у 1973 р. та ін.

Проблеми визначення поняття і системно-структурної будови криміналістики у перше були піддані М.Б.Шавером у спеціальній канди-

2-е изд.- Учеб. пособие.- М.: Шумилова И.И., 2001.- 112 с.

395. Шумилов А.Ю. Проблемы формирования уголовно-розыскного права.- Вып.4.- М.: Шумилова И.И., 2001.- 144 с.

396. Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник.- М.: Юрист, 2003.- 639 с.

397. Эйсман А.А. Криминалистика в системе юридических и естественных наук //Сб. научн. работ.- Вильнюс, 1963.- №1.

398. Эксархопуло А.А. Основы криминалистической теории: Монография.- СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1992.- 117 с.

399. Энциклопедия современной криминалистики //Вестник полиции.- 1911.- №27; №40; №43.

400. Юридичні терміни. Тлумачний словник /За ред. В.Г. Гончаренка.- К.: Либідь, 2003.- 320 с.

401. Юридический энциклопедический словарь /Гл. ред. А.Я. Сухарев.- М.: Сов. энциклопедия, 1984.

401. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю.Тихомирова.- М.: Издание гр-на Тихомирова М.Ю., 1997.- С.218.

402. Юридична енциклопедія. В 6 т.Т.1 А-Г /Гол. ред. кол. Ю.С.Шемчушенко.- К.: Юрид. книга, 1998.- 744 с.; Т.2 Д-Й.- 1999.- 744 с.; Т.3 К-М.- 2001.- 800 с.

403. Яблоков Н.П. Объект и предмет криминалистического изучения // Вестн. Моск. ун-та.- Сер.11.- Право.- М., 1997.- №1.- С.20-30.

404. Яблоков Н.П. Криминалистика: Учебник (энциклопедия наук криминального цикла).- М.: НОРМА-ИНФРА, 2000.- 384 с.

405. Яблоков Н.П. Криминалистика: Краткий учебный курс.- М., 2002.- 384 с.

406. Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учеб. пособие.- М.: Юрист, 2003.- 224 с.

407. Ягенманн Л. Руководство по судебному расследованию.- Франкфурт-на-Майне, 1838.- Т.1.- 772 с.

408. Ягенманн Л. Руководство по судебному расследованию.- Франкфурт-на-Майне, 1841.- Т.2.- 994 с.

409. Якимов И.Н. Наука раскрытия преступлений //Рабочекрестьянская милиция.- М.: Госюриздат, 1923.- №2-3.- С.47-49.

410. Якимов И.Н. Практическое руководство к расследованию преступлений.- М.: Издание ЗАГОТХОЗа МР, 1924.- 404 с.

411. Якимов И.Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике.- М.: НКВД РСФСР, 1925.- 415 с.

412. Якимов И.Н. О научной системе криминалистики.- М., 1926.

413. Якимов И.Н. Криминалистика: Уголовная тактика.- М.: НКВД РСФСР, 1929.- 312 с.

преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- М., 1974.- 40 с.

378. Харазишвили Б.В. К вопросу о системе советской криминалистики //Вопросы судебной экспертизы.- Тбилиси, 1962.

379. Хараберюш І.Ф. Спеціальна техніка в органах внутрішніх справ. Загальна частина: Навч. посібник.- Донецьк: ДІВС, 2002.- 204 с.

380. Хван В.А. Криминалистическая экспертиза письма в гражданском процессе.- Автореф. дис. канд. юрид. наук.- М.: МЮИ, 1943.

381. Шавер М.Б. Предмет и метод советской криминалистики //Соц. законность.- М., 1938.- №6.- С.56-82.

382. Шавер М.Б. Предмет и метод советской криминалистики и применение ее к расследованию отдельных видов преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.- М.: Ин-т права Академии наук СССР, 1939.

383. Шавер М.Б., Винберг А.И. Криминалистика: Учебник для юридических школ.- М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940.- 200 с.

384. Шавер М.Б., Винберг А.И. Криминалистика: Учебник для юридических школ. 2-е изд.- М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1945.- 206 с.

385. Шаламов М.П. Некоторые проблемы советской криминалистики.- М., 1965.

386. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. В.Я. Тація. - Харків: Право, 2001. - 560 с.

387. Шепітько В.Ю. Криминалистика: Курс лекций.-Харьков: Одиссей, 2003.- 352 с.

388. Шляхов А.Р. Предмет, метод и система советской криминалистической экспертизы: Учеб.-метод. пособие.- М.: ВКУЮ МЮ РСФСР, 1960.- 20 с.

389. Шляхов А.Р. Сущность криминалистической техники, ее структура и соотношение с криминалистической экспертизой // Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы.- М., 1969.- Вып.1.- С.6.

390. Шнейкерт Г. Введение в уголовную технику: Руководство для школ и курсов по подготовке работников милиции и уголовного розыска. Пер. с нем /Под ред. С.М.Потапова.- М.: Гостехиздат, 1926.- 184 с.

391. Штосс К. Что такое криминалистика? // А.Л. Что такое криминалистика? //Журнал министерства юстиции. - СПб.: Сенатск. Тип., 1900.- №9.- С.122.

392. Штибер В. Практический учебник для криминальной милиции.- Берлин, 1860.- 223 с.

393. Штибер В., Шнейкерт Г. Практическое руководство для работников уголовного розыска. Пер. с нем.- М.: Гостехиздат, 1925.- 193 с.

394. Шумилов А.Ю. Оперативно-розыскная деятельность в схемах.

даській дисертації у 1938 р. (382) і С.П.Мітричевим у докторської дисертації у 1955 р. (254).

Пізніше спеціальні кандидатські дисертації були присвячені цій проблемі Р.Г.Домбровським (90) та Ю.І.Краснобаєвим (141). Торкнувся цих питань у кандидатській дисертації й Є.У.Зіцер (98).

У докторських же дисертаціях питання визначення поняття чи системно-структурної будови криміналістики в контексті розгляду інших проблем даної науки досліджували Л.Є.Ароцкер (7), В.Д.Басай (15), В.К.Гавло (61), В.Г.Гончаренко (74), Р.Г.Домбровський (91), В.А. Журавель (95), В.Ф.Зудін (100), А.І.Іщенко (101), М.К.Камінський (104), Н.І.Клименко (123), Г.А.Матусовський (248), В.І.Попов (292), А.Р. Ратінов (302), Т.О.Седова (317), В.Г.Тихія (349), І.Я.Фридман (377) та деякі інші вчені.

Монографічні та інші спеціальні дослідження вказаних проблем провели Р.С.Белкін (26; 28; 35, с.10-27, 46-90, 105-112, 254-275 та ін.), В.П.Бахін (20; 22 та ін.), О.М.Васильєв (45; 48 та ін.), А.І.Вінберг (26 та ін.), І.О.Возгрін (57), І.І.Ган (63), О.Я.Гінзбург (68), А.Ю.Головін (69), Г.О.Зорін (99), А.В.Іщенко (102), О.А.Кириченко (108, с.59-77; 110, с.146-221; 116, с.29-64; 118 та ін.), В.П.Колмаков (131), В.Є.Корноухов (136), С.П.Мітричев (254; 255; 256 та ін.), М.О.Селиванов (320; 321), В.Г.Танасевич (321), В.В.Тищенко (350), М.Б.Шавер (381), О.О.Ейсман (321), М.П.Яблоков (48) та ін.

Набули поширення варіанти розв'язання проблем визначення поняття і системно-структурної будови криміналістики і багатьма іншими вченими. Узагальнення **біля 700 літературних джерел** свідчить про те, що на сьогодні запропоновано **понад 150 визначень поняття криміналістики і близько 70 варіантів її системно-структурної будови**.

Незважаючи на те, що в історії розвитку вітчизняної криміналістики вже були періоди подолання негативних тенденцій щодо розвитку цих проблем (див. розд.1.2), сучасний період характеризується появою нових і відродженням старих понятійних і системно-структурних проблем криміналістичної науки. До нових проблем можна віднести появу великої кількості варіантних пропозицій щодо визначення періодизації історії розвитку вітчизняної криміналістики, її критеріїв, поняття і системно-структурної будови (118).

У контексті старих проблем знову виплили питання про двохелементну систему криміналістики у вигляді загальної та особливої частин, з'явилися підручники і навчальні посібники з надто складною чи чітко не визначеною системою, набули поширення тенденції розподілу криміналістики на декілька видових наук тощо (див. розд.1.2).

Поряд з цим останнім часом у літературі запропоновані і достатньо новітні та конструктивні варіанти розв'язання проблем періодизації розвитку вітчизняної криміналістики, визначення її поняття і системно-структурної будови, місця поміж інших наук (118).

З огляду на це набуває особливої наукової і прикладної значимості узагальнення і детальне дослідження існуючих чисельних варіантів розв'язання вказаних проблем і обґрунтування на цій основі нового підходу до визначення критеріїв періодизації історії вітчизняної криміналістики, викладу узагальненої характеристики кожного з періодів, дослідження основних поняттєутворюючих ознак криміналістичної науки і визначення більш точної конструкції дефініції даної науки, сти-слого і розгорнутого поняття криміналістики, визначення її природи та місця у системі юридичних наук, розробки на цій основі сучасної системно-структурної будови криміналістики, вивчення співвідношення її еталонного, базового і спеціальних навчальних курсів, поняття і системи найбільш близьких по завданням у розробці засобів боротьби зі злочинами юридичних наук - криміналістики і теорії оперативно-розшукової діяльності (теорії ОРД).

Розв'язання вказаних проблем створює основу для розширення завдань криміналістики на вісім замість традиційних трьох стадій боротьби зі злочинами, розмежування у цьому відношенні завдань даної науки та теорії ОРД і розробки більш практично значущих і всеохоплюючих методик ведення цієї боротьби, у тому числі й на стадії судового розгляду кримінальних справ окремих категорій, що зараз здійснюється самими суддями через накопичення власного практичного досвіду і, як наслідок цього, в певній мірі через невідворотне порушення прав та інтересів потерпілого, підсудного чи інших учасників кримінального судочинства.

Аналогічного удосконалення має набути методика проведення всіх інших стадій боротьби зі злочинами у вигляді єдиного алгоритму дій кожного з суб'єктів, на яких покладено завдання із здійснення цієї боротьби, визначення перспектив поширення останньої на інші ніж злочини правопорушення.

З'являється можливість через уточнення і чітке розмежування завдань і поняття криміналістики і теорії ОРД запропонувати відповідну і більш обґрунтовану системно-структурну будову їх навчальних курсів, раціональніше, ефективніше і більш цілеспрямовано вести наукові дослідження і розробляти засоби боротьби із правопорушеннями, надавати більш фундаментальну і тематично розмежовану вузівську криміналістичну та оперативно-розшукову підготовку правоохоронців та інших юристів.

вузов Причерноморського регіона //Актуальні проблеми політики. Сб. наук. праць.- Одеса: Фенікс, 2004.- Вип.21.- С.101-107.

363. Ткач Ю.Д., Кириченко С.А., Кириченко Ю.А. Систематизация литературных данных о предмете и системе криминалистики: Учеб.-справ. пособие. В 3 ч. /Под ред. проф. А.А.Кириченко.- Ивано-Франковск: Плай, 2004.- Ч.2: Понятие и межнаучный статус.- 238 с.

364. Ткач Ю.Д., Кириченко С.А., Кириченко Ю.О. Перспективи розвитку криміналістики на сучасному етапі //Криміногенная ситуация на юге Украины: особенности и проблемы сдерживания /Сб. науч. статей.- Библиотека журнала «Юридический вестник».- Одесса: Фенікс, 2003.- С.206-213.

365. Ткач Ю.Д., Кириченко С.А., Кириченко Ю.А. Систематизация литературных данных о предмете и системе криминалистики: Учеб.-справ. пособие. В 3 ч. /Под ред. проф. А.А.Кириченко.- Ивано-Франковск: Плай, 2004.- Ч.3: Структурно-тематический аспект.- 315 с.

366. Ткач Ю.Д. Поняття і системно-структурна будова криміналістики: Дис. ... канд. юрид. наук.- Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2004.- 556 с. (таємн.).

367. Торвальд Ю. Сто лет криминалистике. Пер. с нем..- М.: Прогресс, 1974.- 440 с.

368. Трегубов С.Н. Основы уголовной техники: Научно-практические приемы расследования преступлений: Практическое руководство для судебных деятелей.- Петроград: Издание юрид. книжн. склада, «Право», 1915.- 334 с.

369. Уголовный процесс: Учебник /Под ред. М.А.Чельцова.- М.: Юрид. лит., 1948.

370. Уголовный процесс /Под ред. М.С.Строговича.- М.: Юрид. лит, 1968.- Т.1.

371. Уголовный процесс: Учебник /Под ред. М.А.Чельцова.- М.: Юрид. лит., 1969.- С.20-29.

372. Уголовный процесс: Учебник /Под ред. П.С.Элькинд.- М.: Юрид. лит., 1972.

373. Українська радянська енциклопедія.- К.: Гол. Ред. Укр. радянськ. Енцикл., 1989.- Т.5.- КАНТАТА-КУЛИКИ.

374. Филиппов А.Г. О системе отечественной криминалистики // Государство и право,- М., 1999.- №8.

375. Федоров Ю.Д. Из истории развития криминалистики в СССР // Тр. Ташкентской ВШ МВД.- Ташкент, 1973.- Вып.5.

376. Фридерикс Ф., Якимов И. Криминалістика.- М.: НКВД РСФСР, 1925.- 424 с.

377. Фридман И.Я. Судебная экспертиза и вопросы предупреждения

миналистический анализ: Монография.- Одесса: Юрид. літ., 2002.- 360 с.

351. Ткач Ю.Д. Класифікація ординативних слідів, трас та субстанцій // Наше право.- К.: Спец. Вид-во ЮНЕСКО Соціо, 2003.- №2.- С.81-84.

352. Ткач Ю.Д., Кириченко С.А., Кириченко Ю.А. Актуальные проблемы юриспруденции: продолжение дискуссии /Под ред. А.А. Кириченко.- Ивано-Франковск: Изд-во Плай, 2003.- 158 с.

353. Ткач Д.Ю., Кириченко Ю.О. Проблемы отримання інформації у перебігу боротьби зі злочинами //Проблеми пенітенціарної теорії та практики /Бюл. Київськ. ін-ту вн. справ.- К.: МП Леся, 2003.- №8.- С.232-238.

354. Ткач Ю.Д., Кириченко С.А., Кириченко Ю.О. Возможности вдосконалення окремих теоретичних основ криміналістики //Актуальні проблеми держави і права /Зб. наук. праць.- Одеса: Юрид. літ., 2003.- Вип.20.-С.115-120.

355. Ткач Ю.Д. Класифікація ординативних слідів, трас та субстанцій // Проблеми вдосконалення правового регулювання щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні. Матер. Регіональної міжвузівськ. наук. конференції. - Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2003.- С.273-279.

356. Ткач Ю.Д., Кириченко С.А., Кириченко Ю.О. Деякі аспекти висвітлення історії розвитку вітчизняної криміналістики / Матер. конференції. - К., 2003.- С.21-24.

357. Ткач Ю.Д. Вибір критеріїв періодизації розвитку вітчизняної криміналістики //Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - Одеса: НД РВВ ОЮІ НУВС, 2003.- №3.- С.222-226.

358. Ткач Ю.Д. Характеристика основних періодів розвитку вітчизняної криміналістики //Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.- Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2004.- Вип.ХІІ.- С.166-175.

359. Ткач Ю.Д., Кириченко С.А., Кириченко Ю.О. Бібліографія з проблем поняття і системи криміналістики: Навч.-довідк. видання /За наук. ред. О.А.Кириченка.- К.: КІВС, 2004.- 44 с.

360. Ткач Ю.Д., Кириченко С.А., Кириченко Ю.А. Систематизация литературных данных о предмете и системе криминалистики: Учеб.-справ. пособие. В 3 ч. /Под ред. проф. А.А.Кириченко.- Ивано-Франковск: Плай, 2004.- Ч.1: Библиография.- 67 с.

361. Ткач Ю.Д. Обґрунтування нових підходів щодо визначення поняття криміналістики //Вісник Запорізького юридичного інституту.- Запоріжжя: РВВ ЗЮІ, 2003.- №3.- С.265-272.

362. Ткач Ю.Д., Кириченко С.А. та ін. Новые задачи юридических

Все це може бути використано для завершення процесу визначення в основному поняття, системно-структурної будови і міжнаукового статусу криміналістики, її співвідношення з теорією ОРД і перспектив розвитку вказаних юридичних наук, відповідного удосконалення вузівської криміналістичної та оперативно-розшукової підготовки правоохоронців і підвищення ефективності практики боротьби з правопорушеннями.

Саме поетапному вирішенню вказаних завдань і була присвячена низка авторських публікацій (113; 114; 119-121; 351-365 та ін.), що врешті решт завершилося захистом у 2004 р. кандидатської дисертації „Поняття і системно-структурна будова криміналістики” (366). Проте на цьому розробка теоретичної криміналістики не зупинилася і подальший розвиток зазначених проблем був відображений у низці наступних робіт автора (122; 270; 271; 301; 305; 306 та ін.).

У той же час таємний характер даного дисертаційного дослідження теоретичних проблем криміналістики і Теорії ОРД не дозволив ознайомитися з новітніми поглядами достатньо широкому колу вчених і практиків-антиделіктологів, що, у першу чергу, й обумовлює необхідність дійсного відкритого видання, побудованому на положеннях захищеної дисертації (366) та подальшому авторському розвитку окремих її положень (122; 270; 271; 301; 305; 306 та ін.).

РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИСВІТЛЕННЯ ІСТОРІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

1.1. Проблеми вибору критеріїв періодизації історії розвитку криміналістики

Питанням історико-хронологічного становлення вітчизняної криміналістики як науки присвятили свої публікації багато вчених: І.С.Андрєєв (5, с.24-45), О.Я.Баєв (12, с.21-35), Р.С.Белкін (35, с.10-27, 46-90, 105-112, 254-275 та ін.), П.Д.Біленчук (40, с.3-19, 24-30), А.І.Вінберг (53 та ін.), І.О.Возгрін (57, с.14-31, 44-51), А.Ю.Головін (69, с.66-72), А.В.Іщенко (101, с.21-22), Є.П.Іщенко (170, с.19-29), О.А.Кириченко (118, с.4-9), Н.І.Клименко (124, с.33-124), Ю.І. Краснобаєв (141; 142), І.П.Крилов (222; 223, с.5-22 та ін.), В.С.Кузьмічев (225, с.38-51), В.П.Лавров (229), В.К.Лисиченко (235), М.В.Салтєвський (312; 313; 331 та ін.), З.Г.Самошина (316), С.І.Тихенко (347, с.5-25), В.Ю.Шепітько (387, с.27-33), М.Г.Шурухнов (396) та ін. (7; 42; 98; 121, с.4-12; 154; 215, с.132-144; 243; 253; 291; 360, с.5-47; 363, с.4-236; 366; 375 та ін.).

Вивчення вказаних літературних джерел свідчить про те, що основні проблеми висвітлення історії розвитку криміналістики полягають у наявності значної варіантності у періодизації історії розвитку криміналістики, що обумовлено: 1. Відсутністю чітких її критеріїв. 2. Різними поглядами вчених на певні проблеми даної науки (121, с.4; 357, с.222 та ін.).

При цьому вбачається недостатньо чітке розмежування таких теоретичних категорій, як поняття і предмет криміналістичної науки, що призводить до змішування вказаних теоретичних категорій і, частіше за все, до підміни поняття криміналістики її предметом (90; 141; 142 та ін.).

На сьогодні загально визнаним є положення про те, що поняття і предмет будь-якої юридичної науки, у тому числі й криміналістики, хоча і взаємопов'язані, але різні теоретичні категорії (перше охоплює друге та ще й об'єкти та завдання криміналістики), а тому ці теоретичні категорії підлягають самостійному дослідженню. З огляду на це, звертає на себе увагу позиція тієї групи авторів (В.В.Агафонов, І.В.Гора, Г.О.Зорін, В.П.Колмаков, М.М.Медведев, І.Ф.Пантелєєв, А.Г.Філіппов, М.П.Яблоков та ін.), які вважають за потрібне визначити і поняття, і предмет криміналістики (3, с.3: 76, с.5; 99, с.8-17; 131, с.5, 6: 249, с.183, 189; 194, с.4, 6; 305, с.12, 13; 407, с.43, 44 та ін.). Але треба підкреслити,

334. Степанов В.В. О системе советской криминалистики //Теория и практика криминалистики и криминалистической экспертизы.- Вып.4.- Саратов, 1982.- С.4-7.

335. Степичев С.С. О системе советской криминалистики //Правоведение.- М., 1968.- №4.- С.65-66.

336. Строгович М.С. Уголовный процесс и криминалистика //Учебник уголовного процесса.- М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938.- С.22.

337. Строгович М.С. Предмет криминалистики и ее соотношение с уголовным процессом //Труды Военно-юридической академии Красной Армии.- Ашхабад: ВЮА КА, 1942.- Вып.2.- С.6-11.

338. Строгович М.С. Учебник уголовного процесса.-М.:ОГИЗ, 1946.- 346 с.

339. Сыров А. Проблемы научных основ тактики следственных действий: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.- М., 1969.- С.5.

340. Танасевич В.Г. О предмете криминалистики (в порядке обсуждения) //Вопросы борьбы с преступностью.- М.: Юрид. лит., 1976.- Вып.24.- С.114-130.

341. Таубер Л. К вопросу об усовершенствовании способов исследования преступлений (по поводу книги проф.С.Н.Трегубова «Основы уголовной техники». Петроград, 1915).

342. Тарасов-Радионон П.И. Советская криминалистика (предмет и метод) //Соц. законность.- М.: Госюриздат, 1951.- №7.- С.6-15.

343. Тезисы докладов на научной конференции по работам, выполненным в 1955 г. Харьковский юридический институт.- Харьков: ХЮИ, 1956.- С.10-11.

344. Терзиев Н.В. Судебная экспертиза по делам о спорном отцовстве: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- М.: ВИЮН, 1945.

345. Терзиев Н.В. Обзорные лекции по криминалистике.- М.: Изд-во Моск. Большевик, 1945.- 64 с.

346. Терзиев Н.В. К вопросу о системе советской криминалистики // Правоведение.- М., 1961.- №1.- С.153-155.

347. Тихенко С.И. Развитие советской криминалистики на Украине // Криминалистика и научно-судебная экспертиза.- К.: Изд-во КГУ, 1948.- №2.- С.5-24.

348. Тихиня В.Г. Теоретические проблемы применения данных криминалистики в гражданском судопроизводстве: Монография.- Мн.: Вышэйшая шк., 1983.- 159 с.

349. Тихиня В.Г. Теоретические проблемы применения данных криминалистики в гражданском судопроизводстве: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- Л.: ЛГУ, 1984.- 32 с.

350. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: кри-

приемах собирання допустимых доказательств //Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе.- Краснодар, 2002.

319. Селиванов Н.А. К вопросу о понятии и системе криминалистики //Вопросы борьбы с преступностью.- М.: Юрид. лит., 1977.- Вып.26.- С.100-109.

320. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий: Монография.- М.: Юрид. лит., 1982.

321. Селиванов Н.А., Танасевич В.Г., Эйсман А.А., Якубович Н.А. Советская криминалистика. Теоретические проблемы: Монография.- М.: Юрид. лит., 1978.- 192 с.

322. Следственная тактика. В вопросах и ответах: Учеб. пособие / Под ред.И.Ф.Герасимова.- Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991.- 147 с.

323. Снигерев О.П. Діяльність органів внутрішніх справ на залізничному транспорті щодо боротьби з організованими злочинними групами: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- Харків: НЮА України ім. Ярослава Мудрого, 1996.- 31 с.

324. Советская криминалистика: Учеб. пособие. В 2 ч. /Под ред. С.П.Митричева, Н.В.Терзиева.- М.: ВЮЗИ, 1958.- Ч.1.- 428 с.

325. Советская криминалистика: Учеб. пособие. В 2 ч. /Под ред. С.П.Митричева, Н.В.Терзиева.- М.: ВЮЗИ, 1962.- Ч.1.- 422 с.

326. Советская криминалистика: Учеб. пособие. В 2 ч. /Под ред. С.П.Митричева, Н.В.Терзиева.- М.: ВЮЗИ, 1962.- Ч.2.- 422 с.

327. Советская криминалистика. В 2 ч.: Учебное пособие по методике расследования отдельных видов преступлений /Под ред. С.П.Митричева, М.П.Шаламова.- М.: ВЮЗИ, 1962.- 114 с.

328. Советская криминалистика: Учебник для средних специальных учебных заведений /Под ред.Р.С.Белкина.- М.: Юрид. лит., 1979.- 464 с.

329. Советский уголовный процесс: Учебник /Под ред.С.Д.Карева.- М.: Юрид. лит., 1975.- 367 с.

330. Спасович В.Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством.- СПб, 1861.

331. Специализированный курс криминалистики для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального образования /Под ред. М.В.Салтевского.- К.: КВШ МВД СССР, 1987.- 345 с.

332. Справочная книга криминалиста /Под ред.Н.А.Селиванова.- М.: НОРМА-ИНФРА, 2000.- 727 с.

333. Старнавский А.С. Настольная книга для судебных следователей, состоящих при судах прежнего устройства, чиновников особых поручений и других следователей местностей, где действуют старые суды (с узаконениями 1833 г.).- Суwalkи: Тип. губер. правления, 1893.- 334 с.

що В.В.Агафонов, І.В.Гора, Г.О.Зорін, А.Г.Філіппов і М.П.Яблоков цілеспрямовано провели розподіл між вказаними теоретичними категоріями, Г.О.Зорін – в окремих підрозділах своєї монографії (99, с.8-14, 14-17), в той час як інші вказані автори такий підхід чітко не позначили.

Існують в цьому відношенні і незрозумілі позиції авторів. Наприклад, І.О.Возгрін в одному з останніх своїх підручників передбачив спеціальний розділ “Объект, предмет и понятие криминалистики», який поділив на два підрозділи “Объект криминалистики» і “Предмет криминалистики», але в останньому з них розглянув лише поняття криміналістики, в той час як предмет даної науки залишився поза увагою (58, с.32-54).

З урахуванням викладеного, не буде зайвим підкреслити, що ще Г.Грос поряд із першим визначенням поняття криміналістики як науки про реальності кримінального права (84, с.ХІ), у процесі попередньої розгорнутої характеристики даної науки підкреслював, що її предмет складають дослідження і розкриття способів скоєння злочину, встановлення його мотивів і цілей (84, с. VIII).

Вбачається недоцільним окремих розгляд історії розвитку поняття і системи криміналістики, що було зроблено у докторській дисертації Н.І.Клименко (123), роботах Р.С.Белкіна (35, с.46-90, 254-275 та ін.) та деяких інших авторів, оскільки ці теоретичні категорії тісно взаємопов'язані між собою. Відокремлений розгляд вказаних теоретичних категорій може привести до текстових повторів чи неповноти дослідження. Наприклад, в одній з останніх робіт Р.С.Белкіна обсяг окремого розгляду історії розвитку поняття та системи криміналістики досить різний (35, с.46-67, 254-257) і, мабуть, щоб запобігти тестових повторів, автор передбачив додатковий розділ – “Система криминалистики в свете представленний о ее предмете” (35, с.257-260). Для порівняння А.Ю.Головін провів більш об'ємне дослідження історії становлення системи криміналістики у тісному взаємозв'язку з її поняттям (69, с.66-95).

Не менш варіантними є пропозиції вчених щодо періодизації історії криміналістики, що обумовлено різними поглядами авторів на вибір її критеріїв. Наприклад, Н.І.Клименко, дослідивши дану проблему у докторській дисертації, дійшла висновку про те, що процес розвитку криміналістичних знань треба пов'язувати з етапами формування криміналістичної теорії, зокрема предмету криміналістики. Інші погляди у літературі періодизації її становлення, на думку цього вченого, неприйнятні, оскільки немає прямого зв'язку між розвитком науки та етапами соціально-економічного розвитку держави (123, с.12). Виходячи з цього, в історії криміналістики пропонується розрізняти три етапи: пе-

рший – емпіричний розвиток знань, коли створювалися передумови для наукового узагальнення предмету криміналістики; другий – формування поняття предмету криміналістики (зі статті М.Б.Шавера про предмет криміналістики і до розробки А.І.Вінбергом традиційного визначення криміналістики); і третій – формування теорії криміналістики (з середини 60-х рр. по теперішній час). (123, с.12)

Зрозуміло, що тут відчувається вплив позиції Р.С.Белкіна, який виділяв аналогічні періоди розвитку криміналістичної теорії: 1. Етап накопичення емпіричного матеріалу (з 1917 р. по середини 30-х рр.). 2. Етап розробки часткових криміналістичних теорій чи вчень (з середини 30-х рр. до початку 60-х рр.). 3. Етап формування загальної теорії криміналістики (29, с.6-9 та ін.). Дана періодизація логічно впливає із визнання Р.С.Белкіним авторства на загально визнане визначення поняття і системи криміналістики та концепцію загальної теорії даної науки (28, с.56-67, 72-115; 34, с.8; 35, с.10-34, 46-66 та ін.).

Визначення поняття і системи криміналістики Р.С.Белкіним дійсно підтримало багато вчених і обґрунтування даного варіанту цих теоретичних категорій відіграло значну роль у стабілізації первісних уявлень про поняття, системно-структурну будову і міжнауковий статус криміналістики, а пізніше й для створення підґрунтя для узгодженого визначення в основному вказаних теоретичних категорій даної науки (35, с.51-52, 254-260 та ін.). Але останнім часом окремі прихильники даного варіанту визначення поняття криміналістики, наприклад, І.О.Возгрін, В.С.Кузьмичев, В.Ю.Шепітько та ін., переглянули свої погляди і стали пропонувати власну дефініцію криміналістики (57, с.51; 213, с.8; 225, с.5; 387, с.7 та ін.). Навіть і Р.С.Белкін короткочасно відходив від цих позицій, запропонувавши в одній із робіт значно уточнене (32, с.5-6), а через деякий час поряд з традиційним (34, с.7), непрямо, принципово нове бачення криміналістики (34, с.5). Проте пізніше він знову повернувся до попередньої дефініції криміналістики (35, с.65; 206, с.62 та ін.).

Висновок Н.І.Клименко про необхідність узгодження періодизації історії розвитку криміналістики з етапами становлення поняття даної науки, заслуговує на увагу, проте тільки два перших етапи Н.І.Клименко пов'язує з цим критерієм, в той час як критерієм третього етапу стала вже більш широка категорія – стан розвитку криміналістичної теорії взагалі.

Більш рельєфно позиція Р.С.Белкіна проглядається у варіанті періодизації розвитку криміналістики, який запропонували В.С.Кузьмичев і Г.І.Прокопенко: 1. Етап виникнення і становлення. 2. Етап формування. 3. Етап створення окремих і загальної теорії (225, с.38). Але прямого

РВВ КІВС, 2004.- 80 с.

302. Ратинов А.Р. Психологические основы расследования преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- М., 1966.- 41 с.

303. Рейс Р.А. Научная техника расследования преступлений: Курс лекций.- СПб: Сенатская типография, 1912.- 178 с.

304. Робоча навчальна програма (базова) з курсу «Криміналістика» для денної форми навчання /А.Ф.Волобуєв, В.І.Гаєнко, М.Г.Щербаковський.- Харків: НУВС, 2003.- 52 с.

305. Робоча навчальна програма та інше методичне забезпечення спецкурсу „Сучасні проблеми юриспруденції” /Кириченко О.А., Огородник А.П., Кириченко С.А., Ланцедова Ю.О., Ткач Ю.Д., Тунтула О.С. Миколаїв: МДГУ, 2006.- 32 с.

306. Робоча програма, плани занять та інше навчально-методичне забезпечення частин „Теорологія” і „Техніка” курсу „Криміналістика” / С.А.Кириченко, Ю.О.Ланцедова, А.П.Огородник, Ю.Д.Ткач. За ред. О.А.Кириченка.- Миколаїв: Вид-во МАГУ, 2006.- 48 с.

307. Россинская Е.Р. Криминалистика. Вопросы и ответы: Учеб. пособие.- М.: Закон и право, 1999.- 351 с.

308. Россинская Е.Р. Криминалистика: Курс лекций.- М.: НОРМА, 2003.- 432 с.

309. Руководство по следственной части. – СПб.: Изд-во А. Смирдина, 1831.

310. Салтевський М.В., Лукашевич В.Г., Глибко В.М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики: Навч. посібник.- К.: ІСД МО України, УЮА, 1994.- 180 с.

311. Салтевський М.В. Криміналістика: Навч.-довід. посібник.- К.: Правник, 1996.- 160 с.

312. Салтевский М.В. Криминалистика. В современном изложении юристов: Учеб.-практ. пособие.- Харьков: Рубикон, 1997.- 432 с.

313. Салтевський М.В. Криміналістика у 2-х т. Ч.1.- Харків: Консум, Основа, 1999.- 416 с.

314. Салтевський М.В. Криміналістика у 2-х т. Ч.1.- Харків: Консум, Основа, 2000.- 416 с.

315. Салтевський М.В. Криміналістика у 2-х т. Ч.2.- Харків: Консум, Основа, 2001.- 528 с.

316. Самошина З.Г. Исторический очерк развития криминалистики в МГУ.- М.: Изд-во МГУ, 1982.

317. Седова Т.А. Теория и практика доказывания при идентификации объектов на основе структуры и состава: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- Л., 1987.- 44 с.

318. Седова Т.А. Новый УПК и задачи криминалистики как науки о

мова, Л.Я.Драпкина.- Свердловск, 1991.

287. Пешак Я. Общетеоретические проблемы криминалистики.- М.: Акад. МВД СССР, 1977.- 196 с.

288. Пионтковский А.А. К вопросу о теоретических основах советской криминалистики //Советская криминалистика на службе следствия.- М., 1955.- С.3-14.

289. Протасевич А.А., Степаненко Д.А., Шиканов В.И. Моделирование и реконструкция расследуемого события.- Иркутск: Ирк. ун-т, 1997.- С.7-8.

290. Поль К.Д. Естественно-научная криминалистика (Опыт применения научно-технических средств при расследовании отдельных видов преступлений): Пер. с нем. изд. 1981 г. /Под ред.В.Я.Колдина.- М.: Юрид. лит., 1985.- 304 с.

291. Попов В.И. Из истории дореволюционной криминалистики /Вопросы криминалистики.- М., 1962.- Вып.6-7.- С.24-28.

292. Попов В.И. Розыскная деятельность при расследовании преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- М.: МГУ, 1965.- 36 с.

293. Попов В.И. Советская криминалистика и ее роль в претворении ленинского принципа неотвратимости наказания за совершенное преступление //Некоторые вопросы борьбы с преступностью /Сб. науч. тр.- Алма-Ата: Изд-во Казахстан, 1970.- С.57-64.

294. Попов В.И. Некоторые вопросы развития советской криминалистики //Ученые записки Казах. ун-та.- Алма-Ата: Изд-во Казах. ун-та, 1970.- Т.9.- С.232.

295. Порубов Н.И., Закатов А.А. Семинары по криминалистике: Учеб.-метод. пособие.- Мн.: Высшая шк., 1984.- 192 с.

296. Посібник з криміналістики для студентів юридичних вузів (анг. мовою).- К.: УФМБ, 1999.- 281 с.

297. Постика И.В. Основные проблемы криминалистической науки, раскрытия и расследования преступлений в восточно-европейских странах: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- М.: ВЮЗШ МВД СССР, 1991.- 45 с.

298. Потапов С.М. Введение в криминалистику: Учеб. пособие.- М.: Изд. РИО ВЮА Красной Армии, 1946.- 124 с.

299. Предмет и система криминалистики в свете современных исследований //Сб. научн. трудов.- М., 1988.

300. Проблемы криминалистики /Тезисы докл. научн. конф. (Харьков, май, 1969). Координационное бюро по вопросам криминалистики.- М.: ХЮИ, 1969.

301. Програма навчальної дисципліни «Криміналістика» /С.А.Кириченко, Ю.О.Кириченко, Ю.Д.Ткач /За наук. ред. О.А.Кириченка.- К.:

зв'язку з поняттям чи іншими більш конкретними теоретичними категоріями у даному випадку не вбачається.

Краще у цьому відношенні виглядає періодизація історії розвитку криміналістики у баченні А.В.Іщенко: Перший період – виникнення та формування основ криміналістичних знань – до кінця XIX століття. Другий період – становлення і розвиток криміналістики як науки (кінець XIX ст. – кінець 79-х рр. XX ст.). Третій етап – диференціація криміналістичних знань та формування в її межах основ самостійних наукових дисциплін (від 70-х рр. XX ст.). Зараз важко однозначно визначити його певні етапи, але слід зазначити, що його відокремлення викликано, передусім, тим, що наприкінці 70-х рр. XX ст. в системі криміналістики формуються основи теорії ОРД та судової експертології (102, с.44). У даній періодизації вже можна побачити пошук більш надійних критеріїв, які, однак сформульовані ще достатньо широко.

Привертає до себе увагу і така періодизація історії розвитку криміналістики: 1. Виникнення, формування та накопичення криміналістичних знань в межах кримінального права і процесу (до 1898 р., коли з'явилася праця Ганса Гроса “Руководство для судебных следователей как система криминалистики»). 2. Вихід криміналістики за межі кримінального права і процесу та початкове формування уявлень про предмет, методи та систему цієї новітньої наукової галузі, її місце поміж інших наук (з 1898 р. до 30-х рр. минулого століття). 3. Визначення в основному предмета, завдань і системи криміналістики, її місця поміж інших наук (з 30-х по 90-ті рр. минулого століття). 4. Розробка наукових засад криміналістики щодо боротьби зі злочинами (з 90-х рр. минулого століття по цей час). 5. Розробка наукових засад криміналістики щодо боротьби із будь-якими правопорушеннями (злочинами, проступками, правовими спорами та деліктами) (зародився в надрах четвертого періоду) (118, с.5-9).

У наведеному варіанті критерії періодизації вітчизняної криміналістики визначені чіткіше і, як видно з більш детального його аналізу, вказані не тільки чотири реально існуючі періоди, що притаманно іншим існуючим варіантам розв'язання даної проблеми, а й п'ятий період розвитку даної науки, який відображає лише майбутню перспективу її розвитку. Проте не всі застосовані тут критерії мають реальну науково-прикладну значимість, а лише найменування, поняття і системно-структурна будова криміналістики, визначення її місця поміж інших наук, що незмінно були в епіцентрі протягом всієї історії розвитку криміналістичної науки.

Так, ознайомлення із поглядами вчених і практиків-юристів кінця XIX початку XX століття: Л.С.Белогріц-Котляревського (37), А. Вейн-

гарта (49), І.І.Ган (63), Р.Гейндля (64), А.Гельвига (65), Г.Гроса (84), Л.Дудкіна (84, с.IV), Б.Зілера (84, с.IV), Ф.Ліста (237), Е.Лозинга (238), О.Люблінського (241), П.Ю.Люблінського (65), М.П.Макаренка (244), Г.Ю.Манс (245; 246), В.М.Натансона (261), Р.А.Рейса (303), С.М.Трегубова (303; 368), Ф.Фрідерікса (376), Г.Шнейкerta (390), К.Штоса (391), В.Штибера (393), І.М.Якімова (409; 410; 411; 412) та ін., дає підстави дійти висновку, що у центрі дискусій були найменування новітньої науки, її поняття і система, а також визначення її місця поміж інших наук, в першу чергу так званого блоку “кримінальних наук”, природничих і технічних наук.

У вітчизняній криміналістиці суперечки про назву новітньої науки остаточно завершилися у 1935-1936 рр. на користь терміна “криміналістика” з появою першого колективного підручника (167; 168), хоча й до цього часу даний термін сприймався у нас більшістю вчених (63; 241; 376 та ін.). Зокрема, Г.Ю.Манс ще у 1927 р., дослідивши проблему вибору терміну для найменування даної науки, дійшов висновку, що термін “криміналістика” у цьому відношенні можна вважати поміж вітчизняних криміналістів загально визнаним (246, с.70-71). Тому найменування науки як критерій періодизації вітчизняної криміналістики може бути придатний лише для початкових етапів розвитку даної науки, в той час як в інших країнах спори щодо назви даної науки тривають й досі, навіть у Німеччині (178, с.10 та ін.).

В інших країнах світу далекого зарубіжжя в цьому відношенні також мало що змінилося, оскільки замість великої кількості термінів кінця 19-го початку 20-го століття: «научная техника исследования доказательств», «уголовная техника», «научная техника расследования преступлений», «научная полиция», «техническая полиция», «технические методы следственного производства», «технические методы судебного расследования» та ін. (65, с.6; 303, с.1; 368, с.IX-X и др.) стали використовуватися інші не менш варіантні словосполучення: “естественнонаучная криминалистика”, “техническая криминалистика”, “полицейская наука”, “судебная наука” тощо (290, с.10-11; 421; 424, с.23 та ін.). Наприклад, у Румунії використовується як термін “криміналістика”, так і «поліцейська техніка», в Англії – низка словосполучень: «criminal investigation», «crime detection», «forensic chemistry», «scientific criminal investigation», в США - «police science», «scientific criminal investigation», «forensic science», «crime de-tection» тощо (424, с.23 та ін.).

По-друге, поняття криміналістики охоплює не тільки предмет та об’єкти цієї науки, а й її завдання (див. розд.1.2), що робить недоцільним використовувати три останні теоретичні категорії в якості критері-

270. Огородник А.П., Кириченко С.А., Ланцедова Ю.О., Ткач Ю.Д., Тунтула О.С. Деякі проблеми юриспруденції /За наук. ред. проф. О.А. Кириченка.- Миколаїв: МДГУ, 2006.- 152 с.

271. Огородник А.П., Кириченко С.А., Ланцедова Ю.О., Ткач Ю.Д., Тунтула О.С. Проблеми роботи з особистими і речовими джерелами антиделіктної інформації /За наук. ред. проф. О.А.Кириченка.- Миколаїв: МДГУ, 2006.- 60 с.

272. Оперативно-розыскная деятельность в схемах: Наглядное пособие. 2-е изд. /Авт.-сост. А.Ю.Шумилов.- М.: ИНФРА-М, 2000.- 124 с.

273. Оперативно-розыскная деятельность в России: Библиографический справочник (1988-1997гг.). Персоналии /Авт.-сост. А.Ю. Шумилов.- М.: ИНФРА-М, 1998.- 412 с.

274. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник /Под ред.К.К.Горяинова.- М.: ИНФРА-М, 2001.- 794 с.

275. Оперативно-розыскная деятельность в схемах: Учеб. пособие в схемах /Авт.-сост. А.Ю.Шумилов.- М.: Шумилова И.И, 2001.- 112 с.

276. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник /Под ред.К.К.Горяинова, В.С.Овчинского, А.Ю.Шумилова.- М.: ИНФРА-М, 2002.- 794 с.

277. Орлов Н. Опыт краткого руководства для проведения следствий с показанием приличных узаконений .- М.: Унив. тип., 1833.- 86 с.

278. Основы криминалистики: Учеб. пособие /Под ред.И.Ф.Пантелева.- М.: ВЮЗИ, 1984.- 326 с.

279. Основы оперативно-розыскной деятельности: Учебник для вузов. Спец. лит. /Под ред.В.Б.Рушайло.- 2-е изд.- СПб.: Изд-во Лань, 2000.- 720 с.

280. Основы оперативно-розыскной деятельности: Учебник для юридических вузов /Под ред.В.Б.Рушайло, С.В.Степашина.- СПб.: Изд-во Лань, 2002.- 720 с.

281. Очерки истории российской внешней разведки: В 6-ти томах.- Т.1: От древнейших времен до 1917 г.- М., 1995.

282. Павлов С.В. Функції та завдання криміналістики (теоретико-прикладний аспект): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.- К.: НАВС України, 2003.- 17 с.

283. Пантелеев И.Ф. Теоретические проблемы советской криминалистики.- М.: Юрид. лит, 1980.

284. Пантелеев И.Ф. Предмет советской криминалистики и смежные науки //Сов. гос-во и право.- М., 1981.- №10.

285. Пахомов А.В. Криминалистика (краткий конспект лекций).- М.: МПСИ; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2000.- 320 с.

286. Перспективы развития криминалистики //Под ред.И.Ф.Гераси-

258. Назанский В. Краткое руководство к познанию правил для производства следственных действий и военно-судебных дел на существующих узаконениях основанное.- СПб.: В тип. Императорской Российской Академии, 1832.- Ч.1.- 103 с.; Ч.2.- 137 с.

259. Налоговое расследование: Экспериментальный учебник /Под ред. Ю.Ф.Кваши.- М.: Юрист, 2000.

260. Настільна книга слідчого: Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів /За ред.В.Я.Тация, М.І.Панова, В.Ю.Шепітька, В.Є. Коновалової.- К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.- 720 с.

261. Натансон В.М. Основы техники расследования преступлений в конспективном изложении.- Вып.1.- Харьков, 1925.- 86 с.

262. Обзор выступлений участников конференции //Ленинский принцип неотвратимости наказания и задачи советской криминалистики. Матер. научн. конф. (Свердловск, сентябрь 1970 г.).- Свердловск: СЮИ, 1972.- С.175-187.

263. Образцов В.А. О совершенствовании некоторых криминалистических определений в свете интеграции и дифференциации знаний в криминалистике //Актуальные проблемы советской криминалистики.- М.: Всесоюз. ин-т предупр. преступл., 1987.- С.16-28.

264. Образцов В.А. Криминалистическая дидактика и еще раз об изменении научной парадигмы //Российское законодательство и юридические науки в современных условиях: состояние, проблемы, перспективы.- Тула, 2000.- С.58-59.

265. Образцов В.А. Основы криминалистики: Учеб. пособие.- М.: Юристъ, 1996.- 160 с.

266. Образцов В.А. Криминалистика: Курс лекций.- М.: АРПО РФ, 1996.- 448 с.

267. Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений по судебным уставам 1864 г.: Теоретическое и практическое руководство /Сост.А.Квачевским.- Часть первая: Об уголовном преследовании и об иске о вознаграждении за вред и убытки от преступления.- СПб.: В тип. Ф.С.Сущинского, 1866.- 352 с.

268. Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений по судебным уставам 1864 г.: Теоретическое и практическое руководство /Сост. А.Квачевским.- Часть вторая: О дознании и розыске.- СПб.: В тип. Ф.С.Сущинского, 1867.- 371 с.

269. Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений по судебным уставам 1864 г.: Теоретическое и практическое руководство /Сост. А.Квачевским.- Ч.III: О предварительном следствии.- Выпуск первый.- СПб.: В тип. Ф.С.Сущинского, 1866.- 636 с.

їв періодизації історії розвитку криміналістичної науки.

Не дуже вдалим здається в якості основного критерію і стан розвитку загальної теорії криміналістики (29, с.6-9; 34, с.7; 123, с.12; 225, с.30 та ін.), оскільки ця теорія є лише однією, хоча і головною, але з чотирьох інших частин даної науки. У цьому зв'язку доцільно процитувати Р.С.Белкіна: "Первый из этих элементов криминалистики (загальна теорія криміналістики – Ю.Т.) и есть выявленный во всей полноте результат познания криминалистикой своего предмета, три остальных элемента системы (техніка, тактика та методика – Ю.Т.) – результат использования полученного знания» (35, с.257).

Таким чином, якщо критеріями періодизації розвитку вітчизняної криміналістики вибрати її поняття, системно-структурну будову і міжнауковий статус, то у загальній теорії даної науки як одного із основних критеріїв такої періодизації вже відпадає необхідність, оскільки даний критерій віддзеркалює і стан розвитку інших вказаних критеріїв.

З огляду на це, стан розвитку загальної теорії криміналістики доцільніше використовувати як узагальнений додатковий критерій, який, однак, приховує реальне положення інших вказаних критеріїв – розвиток поглядів авторів на поняття і системно-структурну будову криміналістики, її міжнауковий статус.

У такому разі може виникнути й питання, чому в якості одного із основних критеріїв періодизації звертається увага на стан розвитку тільки першої частини криміналістики, у той час як інші вказані критерії відображають стан розвитку криміналістики у цілому, тобто всіх її частин, у тому числі й першої.

Більше того, загальна теорія криміналістики охоплює не тільки поняття і системно-структурну будову даної науки та її міжнауковий статус, а й низку інших теоретичних положень (вчень, теорій), кількість і якісний склад яких ще не є загально визнаним. Адже ж часткові криміналістичні вчення, які мають утворити загальну теорію криміналістики, знаходяться у постійному розвитку: змінюються, уточнюються, доповнюються новими (31, с.58) і цей процес є постійно триваючим. Наприклад, автор загальної теорії криміналістики Р.С.Белкін в одній із останніх робіт називає 12 часткових вчень, які мають утворити цю теорію (35, с.34-35).

Г.О.Зорін у своїй монографії пропонує цей перелік доповнити такими нетрадиційними частковими вченнями, як криміналістична ситуалогія; криміналістична ейдологія; криміналістична фактологія, криміналістична евристика, криміналістична феноменологія криміналістична інтерпретація; криміналістична системотехніка, криміналістичне програмування експертно-криміналістичних систем та ін. (99, с.19).

А.В.Іщенко у докторській дисертації презентує ще більший перелік основних (фундаментальних) теорій, який складає 26 найменувань. Поміж них вказана і сама загальна теорія криміналістики і 10 тих часткових криміналістичних вчень, які Р.С.Белкін вважає складовими загальної теорії криміналістики (101, с.15-16). Окрім цього, А.В.Іщенко пропонує й низку часткових, тобто не фундаментальних, криміналістичних вчень, які формують теоретичні основи наступних частин криміналістики – техніки, тактики та методики (101, с.16). Можна навести й інші приклади, але й цих достатньо, що б зрозуміти динамічність структури загальної теорії криміналістики, в якій поняття і система даної науки, визначення її місця поміж інших наук виконують провідну роль, а тому можуть сприйматися як основні критерії періодизації розвитку криміналістики.

Завершуючи розгляд проблем вибору належних критеріїв періодизації історичного розвитку криміналістики, треба підкреслити, що в якості таких найбільш обґрунтовано використовувати *назву, поняття і системи криміналістики, визначення її місця поміж інших наук* (357, с.224), При чому перший критерій – назва науки – доцільно враховувати лише для початкових періодів, а три останніх – поняття і система науки, її місце поміж інших наук – наступних періодів.

Враховуючі вказані критерії увесь період розвитку вітчизняної криміналістики найбільш обґрунтовано поділити на три основні періоди. Сутність першого періоду, дійсно, полягає у зародженні, накопиченні і розвитку криміналістичних знань в межах кримінального права і процесу, що тривало з давніх часів і до появи у 1898 р. третього німецького видання посібника Ганса Гроса “Руководство для судебных следователей как система криминалистики” (84, с.VIII, XI), коли вперше і з’явився термін “криміналістика”.

Далі головні теоретичні категорії новітньої науки: назва, поняття, системно-структурна будова і міжнауковий статус піддавалися впливу лише таких двох тенденцій: формування первісних уявлень про ці теоретичні категорії і визначення їх в основному. При цьому не можна погодитися з тим, що погляди щодо вказаних головних теоретичних категорій можна буде колись узгодити остаточно (118, с.9), оскільки процес розвитку криміналістики, як і будь-якої іншої науки, є постійно триваючим. Більш того, кожен автор, хто колись пропонував свій варіант розв’язання даної проблеми, вважав, що саме цей варіант є найбільш обґрунтованим і може вважатися остаточною. Тому у даному випадку правильніше говорити про узгодження поглядів щодо вказаних теоретичних категорій криміналістичної науки лише в основному, що само по собі також є достатньо складним, а не остаточно.

Книга третья.- СПб.: Тип. Г.Ф.Мюллер, 1871.- 474 с.

243. Макаренко Є.І. Вступ у криміналістику: Навч. посібник.- Дніпропетровськ: АМС України. 2000.- 194 с.

244. Макаренко Н.П. Техника расследования преступлений: Практическое руководство для судебных работников.- Харьков: Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1925.- 156 с.

245. Маннс Г.Ю. Криминалистика как прикладная дисциплина и предмет преподавания //Труды профессоров и преподавателей Иркутского университета.- Иркутск: ИГУ, 1921.- Вып.2.- С.145-149.

246. Маннс Г.Ю. Криминалистика, ее значение и место в системе юридического образования //Советское право.- М., Л.: Госюридиздат, 1927.- №6 (24).- С.68-81.

247. Матусовский Г.А. Криминалистика в системе научных знаний: Монография.- Харьков: Вышш. шк., 1976.- 112 с.

248. Матусовский Г.А. Криминалистика в системе юридических наук и ее межнаучные связи: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. М.,1980.- 22 с.

249. Медведев Н.Н. О предмете советской криминалистики и ее месте в системе научного знания //Проблемы борьбы с преступностью.- Иркутск, Омск: ИГУ, ОВШМ МВД СССР, 1970.- Вып.1.- С.171-189.

250. Миллер А. Современный уголовный розыск. Регистрация преступников. Дактилоскопия (на рубеже Уголовного и полицейского права).- Варшава: Полиц. тип., 1911.

251. Миньковский Г.М., Ратинов А.Р. О предмете криминалистики и ее соотношение с другими отраслями научного знания //Вопросы борьбы с преступностью.- М.: Юрид. лит., 1979.- Вып.30.- С.130-150.

252. Митричев С.П. К вопросу о советской криминалистике //Соц. законность.- М.: Прокуратура СССР, 1938.- №1.- С.62-66.

253. Митричев С.П. Предмет советской науки криминалистики и ее место в системе юридических наук //Соц. законность.- М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1952.- №3.- С.15-26.

254. Митричев С.П. Основные теоретические вопросы советской криминалистики: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.-М.: ВИЮН, 1955.- 32 с.

255. Митричев С.П. Предмет, метод и система советской криминалистики: Учеб. пособие.- М.: ВЮЗИ, 1956.- 50 с.

256. Митричев С.П. Теоретические основы советской криминалистики (Введение в науку): Учеб. пособие.- М.: ВЮЗИ, 1965.- 92 с.

257. Монологи: Криминалисты о своей науке, призванной адекватно противостоять современной преступности /Под ред.И.В.Смолькова, В.И.Ши-канова.- Иркутск: ИГЭА, 2000.

М.: Юрид. ин-т МВД РФ, 1994.- 48 с.

230. Лаврухин С.В. Понятие криминалистики //Государство и право.- М., 1998.- №4.- С.74-79.

231. Лаврухин С.В. Система криминалистики //Государство и право.- М., 1999.- №8.- С.31-36.

232. Ларин А.М. Криминалистика и паракриминалистика: Научн.-практ. пособие.- М.: БЕК, 1996.- 192 с.

233 Ларин А.М. Проблемы общей методики расследования в структуре советской криминалистики //Методика расследования преступлений (общие положения). Матер. научн.-практ. конференции, Одесса, ноябрь 1976 г.- М.: Юрид. лит., 1976.

234. Лузгин И.М. К вопросу о предмете советской криминалистики // Ленинский принцип неотвратимости наказания и задачи советской криминалистики. Матер. научн. конф. (Свердловск, сентябрь 1970 г.).- Свердловск: СЮИ, 1972.- С.167-175.

235. Лисиченко В.К. К вопросу о предмете и содержании советской криминалистики //Вторая расш. научн. конф. судебных медиков и криминалистов.- К.: Киевск. отд. укр. НОСМиК, 1958.- С.92-96.

236. Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: Учеб. пособие.- К.: Вища шк., 1979.- 88 с.

237. Лист Франц //Белогриц-Котляревский Л.С. Новые направления в уголовном правоведении //Журнал министерства юстиции.- СПб.: Сенатск. Тип., 1903.- №2.- С.152-178.

238. Лозинг Э. //Ган И.И. Понятие, задачи и значение криминалистики /Судебная газета. Приложение Сборника Решений Уголовного и Гражданского Кассационного Департаментов и Общего Собрания Правительствующего Сената и Вечного Календаря.- СПб, 1903.- №15.- С.4.

239. Локар Э. Руководство по криминалистике: Пер. С.В. Познышева, Н.В.Терзиева /Под ред.С.П.Митричева.- М.: Изд-во НКЮ СССР, 1941.- 544с.

240. Ломбразо Ц. Новейшие успехи науки о преступнике.- Петроград, 1892.- 164 с.

241. А.Л. Что такое криминалистика? //Журнал министерства юстиции.- СПб.: Сенатск. Тип., 1900.- №9.- С.114-124.²⁸

242. Макалинский П.В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах.- Часть II.: Книга вторая.

²⁸У даному випадку автор підписався лише ініціалами «А.Л.», які могли належати відомому криміналісту А.Люблинському, що й визначило знаходження даного джерела тут.

Проте таке узгодження краще розглядати як початок і завершення в основному даної процедури. З огляду на це, не можна погодитися з тим, що узгодження в основному поглядів щодо визначення поняття, системно-структурної будови і міжнаукового статусу криміналістики розпочалося з 30-х років минулого століття (118, с.9).

Фактично період розвитку вітчизняної криміналістики з 30-х по 90-ті роки минулого століття був достатньо різним. І якщо до нього придивитися більш уважно, що буде зроблено окремо, то можна побачити, що приблизно до 70-х років минулого століття фактично продовжував тривати етап формування первісних уявлень про поняття, системно-структурну будову і міжнауковий статус криміналістики. Оскільки саме у цей час виникли і були подолані декілька дуже небезпечних тенденцій, коли окремі вчені намагалися відірвати від криміналістики значну частину (тактику та методику) (337) і приєднати ці положення до кримінально-процесуальної науки, розчленувати криміналістику на декілька наук (60; 342; 388 та ін.), повернути розвиток системи криміналістики до старої двохелементної системи (381-384 та ін.) чи чітко невизначеної системно-структурної будови (172; 324; 325 та ін.) тощо, що більш детально буде розглядатися окремо (див. розд.1.2).

Нажаль, вказані та деякі інші негативні тенденції розвитку вітчизняної криміналістики виникали й пізніше, у тому числі продовжують з'являтися і зараз, але їх деструктивна сила вже не є такою небезпечною як раніше, оскільки тенденція узгодження традиційних позицій вчених щодо вказаних теоретичних категорій криміналістики стала домінуючою і потребує розвитку (див. розд.1.2).

Саме таке головне завдання і стоїть перед дійсним монографічним дослідженням – запропонувати по суті два варіанти по узгодженню в основному поглядів науковців щодо поняття, системно-структурної будови і міжнаукового статусу криміналістичної науки, один з яких треба розглядатися у контексті завдань боротьби зі злочинами як реально існуючий, а другий - лише як перспективний у напрямку розширення завдань криміналістики до боротьби зі всіма правопорушеннями і до захисту окремих державних інтересів.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що період розвитку криміналістичної науки з 1898 р. по 70-ті роки минулого століття доцільно розглядати як один період з точки зору формування первісних уявлень про назву, поняття і систему криміналістики та її місце поміж інших наук, але поділяти його на два етапи: перший - з 1898 р. по середини 30-х років минулого століття, коли саме і розпочалося формування первісних уявлень про вказані теоретичні категорії; і другий – з середини 30-х років по 70-ті роки, коли продовження формування первіс-

них уявлень про основні теоретичні категорії криміналістики проходило у гострій боротьбі з низкою негативних і небезпечних тенденцій.

Особливістю же періоду розвитку вітчизняної криміналістики з 70-х років минулого століття до цього часу є формування в основному уявлень про її поняття, системно-структурну будову і міжнауковий статус, де вже можна побачити три етапи. Протягом першого з них проходило накопичення відповідного матеріалу, а протягом другого та третього – по суті реалізація даного підходу щодо реально існуючих тенденцій криміналістики щодо боротьби зі злочинами і щодо перспективного розширення її завдань до боротьби зі всіма правопорушеннями і захисту окремих державних інтересів. Все це і має бути відображено у періодизації розвитку вітчизняної криміналістики.

Але перш ніж це зробити, вбачається необхідним підкреслити свою незгоду з тим, що початок і розвиток останніх двох етапів третього періоду розвитку вітчизняної криміналістики О.А.Кириченко пов'язує лише зі своїми роботами (118, с.9-10), що фактично є перебільшенням їх одноосібної значимості.

Вивчення цих робіт (106-121 та ін.) свідчить про те, що запропоновані в них визначення поняття, системно-структурна будова і міжнауковий статус криміналістики, дійсно, проведені з достатньо новітніх підходів, основними з яких є: 1. Розширення поняття даної науки на всі існуючі стадії боротьби зі злочинами, перелік яких також уточнений з традиційних трьох до семи. 2. Конкретизація найменування, сутності і переліку криміналістичних засобів боротьби зі злочинами, їх гласного характеру на відміну від аналогічних оперативно-розшукових засобів. 3. Включення у поняття криміналістики особистих і речових джерел, уточнення закономірностей роботи з ними, на пізнанні яких мають бути розроблені криміналістичні засоби боротьби зі злочинами. 4. Визначення природи криміналістики як методичної юридичної науки і сутності криміналістичної інформації. 5. Обґрунтування другої концепції визначення поняття і системи криміналістики, що полягає у розширенні завдань криміналістики до боротьби зі всіма правопорушеннями. 6. Відповідне удосконалення системи курсу криміналістики (358, с.168-173; 361, с.268-270 та ін.).

Але у 90-х роках і трохи пізніше з'явилася низка робіт й інших авторів: Г.О.Зоріна (99, с.19-20), А.В.Іщенка (102, с.22), О.Р.Росінської (307, с.8), В.Ю.Шепітька (387, с.7) та ін., в яких також акцентується увага на необхідності розширення традиційних підходів до визначення поняття і в деякій мірі системно-структурної будови криміналістичної науки, у тому числі й за межі боротьби зі злочинами.

Епізодично аналогічні підходи виникали протягом всієї історії роз-

211. Криминалистика: Учебник /Под ред.А.А.Хмырова, В.Д.Зеленского.- Краснодар: Изд-во Кубан. гос. ун-та, 1998.- 615 с.

212. Криминалистика: Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: Учебник /Под ред.В.Ю.Шепитько.- Харьков: ООО «Одиссей», 2001.- 528 с.

213. Криміналістика: Підручник /За ред.В.Ю.Шепітька.- К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2001.- 684 с.

214. Криминалистика: Учебник /Под ред.Н.П.Яблокова, В.Я.Колдина.- М.: Изд-во МГУ, 1990.- 464 с.

215. Криминалистика: Учебник /Под ред.Н.П.Яблокова.- М.: БЕК, 1997.- 704 с.

216. Криминалистика: Учебник. 2-е изд. /Под ред. Н.П.Яблокова.- М.: Юрист, 2002.- 718 с.

217. Криміналістика: Програма і плани семінарських та практичних занять /І.В.Гора, В.А.Колесник.- К.: ІДП ВШП, 1999.- 46 с.

218. Криміналістика: Робоча навч. програма для курсантів факультету №1, 2 /Є.І.Макаренко.- Дніпропетровськ: ЮА МВС, 2002.- 72 с.

219. Криминалистическая техника: Учебник /Под ред.Н.М.Балашова.- М.: Юрлитинформ, 2002.- 608 с.

220.Криминалистический словарь.Kriminalistik lexikon /Ф.П.Адольф, У.Бердер, А.Дишлер и др.; отв.ред.В.Бургхард.-М.: Юрид. лит., 1993.- 180 с.

221. Крылов И.Ф. Очерки истории криминалистики и криминалистической экспертизы.- Л.: Изд-во ЛГУ, 1975.

222. Крылов И.Ф. Криминалистическое учение о следах: Монография.- Л.: Изд-во ЛГУ, 1976.- 180 с.

223. Крылов И.Ф. Что такое криминалистика? //В мире криминалистики: Монография.- Л.: Изд-во ЛГУ, 1980.- С.5-22.

224. Крылов И.Ф., Бастрыкин А.И. Розыск, дознание, следствие: Учеб. пособие.- Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984.- 217 с.

225. Кузьмічев В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика (схеми і таблиці): Навч. посібник /За ред.В.Г.Гончаренка, Є.М.Моїсєєва.- К.: Юрінком Інтер, 2001.- 368 с.

226. Куклин В.И., Куклин В.В. Криминалистическая методика: Учеб. пособие.- Тверь: ТГУ, 1992.- 84 с.

227. Курс криминалистики. Общая часть /Отв. ред.В.Е.Корноухов.- М.: Юрист, 2000.- 784 с.

228. Курс криминалистики. Особенная часть /Отв. ред. В.Е.Корноухов: Т.1: Методики расследования насильственных и корыстно-насильственных преступлений.- М.: Юрист, 2001.- 634 с.

229. Лавров В.П. Предмет, история и методология криминалистики.-

Юрист, 1995.- 592 с.

192. Криміналістика: Учебник /Под ред.В.А.Образцова.- М.: Юрист, 1997.- 760 с.

193. Криміналістика: Учебник для вузов. 2-е изд. /Под ред. В.А.Образцова.- М.: Юрист, 2002.- 735 с.

194. Криміналістика: Учебник /Под ред.И.Ф.Пантелеева, Н.А.Селиванова.- М.: Юрид. лит., 1988.- 672 с.

195. Криміналістика: Учебник /Под ред.И.Ф.Пантелеева, Н.А.Селиванова.- М.: Юрид. лит., 1993.- 592 с.

196. Криміналістика: Конспект лекций в схемах /Авт. и сост. Д.И.Платонов.- М.: Приор, 2001.- 144 с.

197. Криміналістика. Раздел 2. Криминалистическая техника: Учеб. пособие /Под ред.Н.С.Полевого, Г.А.Самойлова.- М.: НИ РИО ВШ МООП РСФСР, 1963.- 194 с.

198. Криміналістика в схемах: Учеб. пособие /Н.И.Порубов.- Мн., 2000.- 240 с.

199. Криміналістика: Учебник /Под ред.Т.А.Седовой, А.А.Эксархопуло.- СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1995.- 626 с.

200. Криміналістика: Учебник /Под ред.Т.А.Седовой.- СПб.: СПб. ун-т, 2000.- 628 с.

201. Криміналістика: Учебник /Под ред.Т.А.Седовой, А.А.Эксархопуло.- СПб.: Лань, 2001.- 928 с.

202. Криміналістика: Учебник. В 3 т. /Под ред.Б.П.Смагоринского.- Волгоград: ВЮИ МВД России, 1994.- Т.1.

203. Криміналістика: Учебник. В 3 т. /Под ред.Б.П.Смагоринского.- Волгоград: ВЮИ МВД России, 1994.- Т.2: Техника, тактика, организация и методика расследования преступлений.- 560 с.

204. Криміналістика: Учебник. В 3 т. /Под ред.Б.П.Смагоринского, А.А.Закатова.- Волгоград: ВЮИ МВД России, 1995.- Т.3.- 404 с.

205. Криміналістика: Техника, тактика и методика /Авт.-сост. Н.Н.Смирнова.- М., 2002.- 192 с.

206. Криміналістика: Учебник /Под ред.Д.И.Сулейманова.- Баку: «Ишыг», 2000.- 680 с.

207. Криміналістика: Т.2 /Под ред.А.Г.Филиппова, А.А.Кузнецова.- Омск: ОВШ МВД СССР, 1993.- 558 с.

208. Криміналістика: Учебник /Под ред.А.Г.Филиппова, А.Ф.Волынского.- М.: Спарк, 1998.- 543 с.

209. Криміналістика: Учеб. пособие в схемах /Под ред.А.Г.Филиппова.- М.: Новый Юрист, 1998.- 240 с.

210. Криміналістика: Учебник для вузов /Под ред.А.Г.Филиппова.- М.: Спарк, 2000.- 687 с.

витку криміналістики як самостійної юридичної науки, у чому, зокрема, можна пересвідчитися по роботах Л.Є.Ароцкера, Є.Ф.Буринського, С.А.Голунського, Є.В.Додіна, В.С.Мітричева, Ю.І.Савельєва, М.С.Строговича, В.Г.Тихіні, В.І.Юркіна та інших авторів (7; 8, с.12-14; 20, с.13; 42, с.427; 44, с.3-37; 71, с.300; 87; 336, с.22; 349, с.4; 401, с.155 та ін.).

Непрямо необхідність докорінного удосконалення існуючих традиційних визначень поняття і системно-структурної будови криміналістики, у тому числі й у напрямку розширення її завдань за межі боротьби зі злочинами, підтверджує й та кількість нових варіантів розв'язання даної проблеми, які з'явилися останнім часом. У першу чергу, привертають до себе увагу позиція Г.О.Зоріна, О.М.Ларіна, В.С.Мітричева, В.О.Образцова, А.А.Протасевича, Ю.І.Савельєва, Д.А.Степаненка, В.І.Шиканова і деяких інших авторів (20, с.13; 99, с.19-20; 232, с.27; 264, с.59; 289, с.7-8 та ін.), утворити різні види криміналістик.

Детальний розгляд вказаних підходів буде здійснений окремо у контексті характеристики негативних тенденцій сучасної криміналістики і перспектив розвитку її поняття (див. розд.1.2, 2.3), але й викладеного достатньо для висновку про те, що вимоги сьогодення потребують суттєвого удосконалення існуючих періодизацій розвитку криміналістики (357, с.222-225; 360, с.48-53 та ін.).

З урахуванням викладеного більш доцільно запропонувати наступні **періоди розвитку вітчизняної криміналістики**: 1. Перший період - період зародження, накопичення і розвитку криміналістичних знань в межах кримінального права і процесу, що тривав з давніх часів і до 1898 р. і вийшов з надр австро-німецької юридичної літератури¹. 2. Другий період – період формування первісних уявлень про назву, поняття і систему криміналістики як самостійну науку, її місце у системі інших наук, який поділяється на два етапи: 2.1. Перший етап другого періоду тривав з 1898 р. по 1935-1936 рр., коли здійснювалося накопичення і розвиток таких уявлень. 2.2. Другий етап другого періоду мав місце з 1935-1936 рр. по 70-ті роки минулого століття, коли вказані уявлення проходили випробування у боротьбі з низкою небезпечних тенденцій криміналістики як самостійної науки. 3. Третій період - період визначення в основному поняття, системно-структурної будови і міжнаукового статусу криміналістики, який поділяється на три етапи:

¹Оскільки вітчизняна криміналістика вийшла з надр австро-німецької криміналістики та розвивалася пізніше і фактично розвивається і зараз у тісному зв'язку з криміналістикою країн близького зарубіжжя (37; 63; 83-85; 237; 238; 241; 368; 409-411 та ін.), то з точки зору розгляду її історії вона повинна відображати сукупну періодизацію всього цього розвитку.

3.1. Перший етап третього періоду тривав з 70-х до 90-х років минулого століття і характеризувався накопиченням і розвитком основних поглядів на вказані теоретичні категорії криміналістики. 3.2. Другий етап третього періоду має місце з 90-х років минулого століття по цей час, коли проходить узгодження в основному поглядів на поняття, системно-структурну будову і міжнауковий статус криміналістики у контексті боротьби зі злочинами. 3.3. Третій етап третього періоду фактично розпочався з 90-х років минулого століття, але цей етап є перспективним і полягає в узгодженні в основному поглядів на вказані теоретичні категорії криміналістики з точки зору розширення завдань даної науки до боротьби зі всіма правопорушеннями і до захисту окремих державних інтересів (366, с.23-24). При цьому останній етап розвитку вітчизняної криміналістики не доцільно розглядатися у контексті використання положень даної науки у боротьбі з іншими ніж злочини правопорушеннями та у процесі захисту окремих державних інтересів, оскільки тут необхідна цілеспрямована розробка нових засобів, а не використання існуючих (301, с.68). Пристосування останніх виходить за межі їх використання і по суті є різновидом розробки нових засобів. Колись криміналісти вже використовували у боротьбі зі злочинами дані інших наук (411, с.3 та ін.) і лише пізніше дійшли до висновку про необхідність розробки своїх засобів (118, с.25 та ін.; див. розд.1.2.).

1.2. Загальна характеристика періодів розвитку вітчизняної криміналістики

Характеризуючи кожний з періодів (121, с.7-12; 356, с.6-11; 358, с.166-175 та ін.), треба підкреслити, що неможливо назвати певну дату початку першого періоду. Треба вважати позитивним пошук деякими авторами найдавнішого письмового документу чи наукової праці, які б свідчили про початок використання тих чи інших криміналістичних знань. Наприклад, В.С.Кузьмичов і Г.І.Прокопенко беруть відлік з 1792-1750 рр. до н.е., коли Законами Вавілонського царя Хамурапі було передбачено використання документів як засобів доказування (225, с.39); О.І.Возгрін - давньоримських Законів XII таблиць (57, с.14); А.В.Іщенко - з Руської Правди, Смоленських уставних грамот, Псковської судної грамоти, Судебників (1497, 1550 рр.), Соборного уложення (1649 р.) та інших витоків давньоруського права (101, с.21); Р.С.Белкін - з XV-XVI ст., коли з'явилися перші згадування в судових архівах про огляд документів і дослідження почерків при розгляді справ про спадщину і спірних угод купівлі-продажу (33, с.476) та ін.

172. Криміналістика: Учебник /Под ред.С.А.Голунского.- М.: Госюриздат, 1959.- 512 с.

173. Криміналістика. Расследование преступлений в сфере экономики: Учебник /Под ред.В.Д.Грабовского, А.Ф.Лубина.- Ниж. Новгород: Нижегород. ВШ МВД России, 1995.- 400 с.

174. Криміналістика: Учеб. пособие /Под ред.А.В.Дулова.- Мн.: Экоперспектива, 1998.- 415 с.

175. Криміналістика. Конспект лекций /Авт.-сост. А.Желудков.- М.: Приор, 2002.- 144 с.

176. Криміналістика: Учеб. пособие /Под ред.Е.И.Зуева.- М.: Академия МВД СССР, 1988.- 150 с.

177. Криміналістика: Учебник /Под ред.Е.П.Ищенко.- М.: Юрист, 2000.- 751 с.

178. Криміналістика социалистических стран /Под ред.В.Я.Колдина.- М.: Юрид. лит., 1986.- 512 с.

179. Криміналістика для судебного следствия /Ю.В.Корневский.- М.: УКЦ Юр, 2002.- 198 с.

180. Криміналістика. Ч.2. Тактика: Конспект лекций /С.А.Корнев.- М.: Михайлов, 2000.- 48 с.

181. Криміналістика: Учебник для слушателей из социалистических и развивающихся стран: /Под ред.Ю.Г.Корухова, В.Г. Коломацкого.- М.: НИ РИО Акад. МВД СССР, 1984.- 488 с.

182. Криміналістика: Методика расследования преступлений новых видов /Под ред.Ю.Г.Корухова.- М.: МИ МВД России, 2000.

183. Криміналістика: Учебник /Под ред.И.Ф.Крылова.- Л.: Изд-во ЛГУ, 1976.- 590 с.

184. Криміналістика: Учебник для вузов /Под ред.И.Ф.Крылова, А.И.Бастрыкина.- М.: Дело, 2001.- 800 с.

185. Криміналістика: Учебник. В 2 ч. /Под ред.С.П.Митричева, П.И.Тарасова-Радионова.- М.: Госюриздат, 1950.- Ч.1.- 320 с.

186. Криміналістика: Учебник. В 2 ч. /Под ред.С.П.Митричева, П.И.Тарасова-Радионова.- М.: Госюриздат, 1952.- Ч.2.- 176 с.

187. Криміналістика: Учебник /Под ред.С.П.Митричева, М.П.Шаламова.- М.: Юрид. лит., 1963.- 544 с.

188. Криміналістика: Учебник /Под ред.С.П.Митричева, Н.П.Шаламова.- М.: Юрид. лит., 1966.- 608 с.

189. Криміналістика: Учебник /Под ред.С.П.Митричева, Н.А.Селиванова, Н.П.Шаламова.- М.: Юрид. лит., 1973.- 536 с.

190. Криміналістика: Конспект лекций.- М.: Михайлов, 2000.- Ч.1. Техника 80 с.; Ч.2. Тактика.- 48 с.; Ч.3. Методика.- 80 с.

191. Криміналістика: Учебник /Под ред.В.А.Образцова.- М.:

кин.- М.: Большая Российская энциклопедия, 1993.- 112 с.

154. Криминалистика: Учебник. В 3 т. /Под ред.Р.С.Белкина, В.Г.Коломацкого, И.М.Лузгина.- Т.1: История, общая и частные теории.- М.: БЕК, 1995.- 424 с.

155. Криміналістика: Курс лекцій /А.П.Біленчук.- К., 2001.- 216 с.

156. Криміналістика: Підручник /За ред.П.Д.Біленчука.- К.: Право, 1999.- 256 с.

157. Криміналістика: Підручник /За ред.П.Д.Біленчука.- К.: Атіка, 2001.- 544 с.

158. Криміналістика (криміналістична техніка): Курс лекцій /П.Д.Біленчук, А.П.Гель, М.В.Салтевський, Г.С.Семаков.- К.: МАУП, 2001.- 216 с.

159. Криминалистика: Учебник /Под ред.А.Н.Васильева.- М.: Изд-во МГУ, 1963.- 620 с.

160. Криминалистика: Учебник /Под ред.А.Н.Васильева.- М.: Изд-во МГУ, 1971.- 564 с.

161. Криминалистика: Учебник /Под ред.А.Н.Васильева.- М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980.- 496 с.

162. Криминалистика: Учебник /Под ред.Б.А.Викторова, Р.С.Белкина.- М.: Юрид. лит., 1976.- 552 с.

163. Криминалистика: Учебник. В 2 ч. /Под ред.А.И.Винберга, С.П.Митричева.- М.: Госюриздат, 1950.- Ч.1.- 304 с.

164. Криминалистика: Учебник /Под ред.А.И.Винберга.- М.: Госюриздат, 1959.- 312 с.

165. Криминалистика. Схемы и терминология: Учеб. пособие /Под ред. И.А.Возгрина.- Спб.: Спб. ун-т, 2001.- 152 с.

166. Криминалистика: Учебник /Под ред.А.Ф.Волынского.- М.: Закон и право, 2000.- 615 с.

167. Криминалистика: Учебник для слушателей правовых вузов /Под ред. А.Я.Вышинского.- М.: ОГИЗ, 1935.- Кн.1: Техника и тактика расследования преступлений.- 252 с.

168. Криминалистика: Учебник для слушателей правовых вузов /Под ред.А.Я.Вышинского.- М.: Сов. законодательство, 1936.- Кн.2. Методика расследования отдельных видов преступлений.- 126 с.

169. Криминалистика. Техника и тактика расследования преступлений: Учебник /Под ред.А.Я.Вышинского.- М.: Сов. законодательство, 1938.- 542 с.

170. Криминалистика: Учебник /Под ред.И.Ф.Герасимова, Л.Я.Драпкина.- М.: Высш. шк., 1994.- 528 с.

171. Криминалистика: Учебник /Под ред.И.Ф.Герасимова, Л.Я.Драпкина.- М.: Высш. шк., 2000.- 672 с.

Але при цьому необхідно мати на увазі, що практика боротьби зі злочинами та іншими правопорушеннями завжди була раніше відповідних нормативних актів чи наукових робіт, оскільки останні є результатом розвитку першої. Наприклад, І.П.Крилов дослідивши в одній із своїх монографій хронологію роботи з криміналістичними слідами, повідомляв про високі здібності індійських кхоів та австралійських аборигенів у переслідуванні злочинців або пошуку інших людей по слідах на місцевості (222). І, навпроти, А.Квачевський у 1866 р. вказував на те, що закони у сфері кримінального судочинства не можуть передбачити часткові життєві випадки, що вимагає напрацювання відповідної теорії і практики (267, с.I-II). Тобто у першому випадку ми маємо випередження законами практики, а у другому навпаки – необхідність у розвитку прийнятих законів накопичити відповідну теорію і практичний досвід.

Що ж стосується певної дати завершення розвитку криміналістики в надрах кримінального права і процесу, то це зробити значно легше. Так, лише у передмові до третього видання керівництва Ганса Гросса, названого “Руководство для судебных следователей как система криминалистики», яке було видано у 1898 р, автор дійшов висновку, що створив нову науку, назвав її криміналістикою і сформулював перше поняття цієї науки: “как учение о реальностях уголовного права” (84, с.VIII, XI), намагався у самих загальних рисах визначити місце нової науки поміж наук кримінального блоку (84, с.VII-XIV).

Перші ж видання цього керівництва не мали у назві і за своїм змістом терміну “криміналістика”, вказівок на те, що у даному випадку представлено нову науку (83), а тому представляли собою хоча і вперше належним чином систематизовані криміналістичні знання, але як й у чисельних попередніх роботах інших авторів: Я.І.Баршева (13), Є.Колоколова (132), А.Квачевського (267; 268; 269), Ц.Ломброзо (240), П.В.Макалінського (242), В.Назанського (258), Н.Орлова (277), П.Раткевича (302), В.Д.Спасовича (330), А.С.Тарнавського (333), Г.Цимермана (379), В.Штибера (392), Л.Ягенмана (407; 408) та ін., ще знаходилися в межах кримінального права та процесу.

Система криміналістики як нової науки вперше була позначена ще у назві третього видання, в той час як у передмові до цього видання – можна знайти лише розрізнені положення такого характеру: “Что же касается до измененного названия книги, то я считаю себя в праве определить мой труд как систему криминалистики, в виду того, что эта последняя в настоящее время завоевала себе значение самостоятельной науки, со строго ограниченной областью, и обстоятельной обработкой ее отделов» (84, с.VIII), “... коснемся ли мы вопроса о силе и значении

отдельного доказательства (самый значительный отдел криминалистики) ...» (84, с.XI-XII), «Криминальная психология, как интегрирующая часть криминалистики ...» (84, с.XII), «Особенной части ее (криминалистики – Ю.Т.): криминальной психологии» (84, с.VIII) тощо.

І лише у передмові до четвертого видання Ганс Грос дійшов висновку, що окрім найменування і визначення поняття, нова наука потребує своєї системно-структурної будови, змінене найменування цієї роботи ще не вирішило даного питання, існуючий поділ роботи на загальну та особливу частини не може бути сприйнятий криміналістикою і доцільно запропонувати лише майбутню систему криміналістики, але яка також має складатися з двох частин: 1-ша частина «Теоретическое учение о проявлениях преступлений». 2-га частина. «Практическое руководство для производства следствий» (84, с.XVII).

У даній передмові вперше було чітко конкретизовано і місце криміналістики поміж наук кримінального блоку: «Криминология: 1. Криминальная антропология. 2. Криминальная социология. 3. Криминальная феноменология. Криминальная антропология: 1. Криминальная соматология. 2. Криминальная психология объективная. Криминальная социология: 1. Криминальная статистика. 2. Криминальная социальная психология. Криминальная феноменология: 1. Криминалистика. 2. Криминальная психология субъективная. Криминалистика: 1. Учение о проявлениях преступлений. 2. Учение о производстве расследований. Криминальная политика: 1. Уголовное право и процесс. 2. Учение о наказаниях» (84, с.XVIII)

Таким чином, для появи криміналістики і виходу її за межі кримінального права і процесу, а як наслідок цього й завершення першого періоду розвитку криміналістики Гансу Гросу було достатньо у 1898 р. запропонувати відповідне найменування і дати перше визначення нової науки.

Але розв'язання інших важливих теоретичних проблем криміналістики – визначення її системи і місця поміж інших наук вже проходило на протязі першого етапу другого періоду її розвитку, самому початку якого виникла й перша дискусія щодо найменування, поняття і системи криміналістики, її місця поміж інших наук. Зрозуміло, що автори поділилися на дві групи: тих, хто захищав позиції новітньої науки: Б.Зілер (84, с.IV), І.І.Ган (63), Л.Дудкін (84, с.IV), Ф.Ліст (237, с.152-178), Е.Лозінг (238, с.4), А.Люблінський (241, с.114-124) та ін., більшість з яких пропонували свої визначення поняття криміналістики і варіанти вирішення інших проблем молоді науки, і тих, хто не визнавав криміналістики як самостійну науку: Л.С.Белокріц-Котляревський, (37), К.Штос (391, с.122) та ін. Пізніше виникали нові дискусії щодо

135. Коновалов Е.Ф. Предмет, система и задачи советской криминалистики, ее прикладное значение.- Мн., 1999.

136. Корноухов В.Е. и др. Основы общей теории криминалистики.- Красноярск Изд-во Красноярск. ун-та, 1993.

137. Корноухов В.Е., Богданов В.М., Бордиловский Э.И., Закатов А.А. Курс криминалистики.- Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1995.- Ч.1.- 464 с.

138. Корноухов В.Е. Курс криминалистики. Т.1.- Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1996.- 562 с.

139. Кочаров Г., Селиванов Н. Развитие криминалистики и ее задачи на современном этапе //Соц. законность.- М., 1968.- №1.- С.32-36.

140. Краснобаев Ю.И. Некоторые методологические проблемы советской криминалистики //Сб. статей адъюнктов и соискателей.- М., 1968.-С.138-139.

141. Краснобаев Ю.И. Понятие предмета советской криминалистики (История и современное состояние проблемы): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.- М.: Акад. МВД СССР, 1976.- 23 с.

142. Краснобаев Ю.И. Совершенствование предварительного следствия и предмет советской криминалистики: Учеб. пособие.- Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979.- 94 с.

143. Криминалистика: Учебник для специальных средних учебных заведений /Под ред.Р.С.Белкина.- М.: Юрид. лит., 1967.- 552 с.

144. Криминалистика: Учебник /Под ред.Р.С.Белкина, Г.Г.Зуйкова.- М.: Юрид. лит., 1968.- 696 с.

145. Криминалистика: Учебник. В 2 т. /Под ред. Р.С.Белкина, Г.Г.Зуйкова.- М.: НИ РИО ВШ МВД СССР, 1969.- Т.1.- 376 с.

146. Криминалистика: Учебник. В 2 т. /Под ред. Р.С.Белкина, Г.Г.Зуйкова.- М.: НИ РИО ВШ МВД СССР, 1970.- Т.2.- 400 с.

147. Криминалистика: Учебник для средн. юрид. учеб. заведений /Под ред.Р.С.Белкина.- М.: Юрид. лит., 1974.- 672 с.

148. Криминалистика: Учебник. В 2 т. /Под ред.Р.С.Белкина, И.М.Лузгина.- М.: РИО Акад. МВД СССР, 1978.- Т.1.- 384 с.

149. Криминалистика: Учебник. В 2 т. /Под ред.Р.С.Белкина, И.М.Лузгина.- М.: РИО Акад. МВД СССР, 1980.- Т.2.- 508 с.

150. Криминалистика: Учебник /Под ред.Р.С.Белкина.- М.: Юрид. лит., 1986.- 544 с.

151. Криминалистика: Учебник. В 2 т. /Под ред.Р.С.Белкина, В.П.Лаврова, И.М.Лузгина.- М.: Акад. МВД СССР, 1987.- Т.1.- 340 с.

152. Криминалистика: Учебник. В 2 т. /Под ред.Р.С.Белкина, В.П.Лаврова, И.М.Лузгина.- М.: Акад. МВД СССР, 1987.- Т.2.- 404 с.

153. Криминалистика: Краткая энциклопедия /Авт.-сост. Р.С.Бел-

шен-нями: Повний комплект методичного забезпечення: Посібник.- К.: РВВ КІВС, 2003.- 412 с.

121. Кириченко С.А., Кириченко Ю.О., Ткач Ю.Д. Періодизація розвитку, поняття і системно-структурна будова криміналістики: Навч. посібник /За ред. О.А.Кириченка.- К.: РВВ КІВС, 2004.- 80 с.

122. Кириченко С.А., Ланцедова Ю.О., Ткач Ю.Д., Тунтула О.С. Новітня концепція криміналістики та ординістики /За наук. ред. проф. О.А.Кириченка.- Миколаїв: МДГУ, 2006.- 24 с.

123. Клименко Н.И. Криминалистические знания: природа, структура, оптимизация использования: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- К.: Киевский ун-т, 1994.- 40 с.

124. Клименко Н.И., Кириченко А.А. Криминалистика как наука и учебная дисциплина: Монография.- Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1994.- 200 с.

125. Ключков В.В. Объект, предмет и система советской криминалистики //Предмет и система криминалистики в свете современных исследований //Сб. научн. трудов.- М., 1988.

126. Козловцев В.А. Краткий курс криминалистики. Вопросы и ответы.- М., 2002.- 224 с.

127. Колдин В.Я. Предмет криминалистики //Сов. государство и право.- М., 1979.- №4.- С.80-84.

128. Колдин В.Я. Криминалистика: теоретическая наука или прикладная методология? //Вестн. Моск. ун-та.- Серия 11.- Право.- М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000.- №4.- С.3-19.

129. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: Конспект лекций по советской криминалистике.- Харьков: ХЮИ, 1965.- 48 с.

130. Колесниченко А.Н. Актуальные проблемы методики расследования отдельных видов преступлений //Вопросы государства и права.- М., 1970.- С.331.

131. Колмаков В.П. Введение в курс науки советской криминалистики: Лекция.- Одесса: Изд-во ОГУ, 1973.- 52 с.

132. Колоколов Е. Правила и формы о производстве следствий, составленные по своду законов.- Второе издание без перемены.- М.: В тип. Александра Семена, 1850.- 293 с.

133. Коломацкий В.Г. Характеристика некоторых объективных закономерностей, составляющих предмет криминалистики // Криминалистические аспекты совершенствования доказывания при расследовании преступлений.- Мн., 1992.- С.13-16.

134. Коновалов Е.Ф. Розыскная деятельность следователя.- М.: Юрид. лит., 1973.- 140 с.

найменування, поняття і системи криміналістики, її місця поміж інших наук.

Характеризуючи продовження першого етапу другого періоду розвитку вітчизняної криміналістики – формування первісних уявлень про назву, поняття, систему і місце даної науки поміж інших наук, хотілося б звернути увагу, що С.М.Трегубов не сприйняв новітньої назви “криміналістика” і віддав перевагу у цьому відношенні словосполученню “уголовная техника” (368, с.ІХ-Х), а систему даної науки сприйняв від Р.А.Рейса, яка мала спрощений варіант у вигляді окремих відділів, що співвідносяться із сучасними главами (303; 368). Не зразу сприйняли термін “криміналістика” С.А.Голунський, Р.К.Рогінський, М.С. Строгович, М.І.Якимов та деякі інші вітчизняні вчені (70; 409; 410 та ін.).

Р.С.Белкін, досліджуючи становлення протягом цього етапу другого періоду системи даної науки, підкреслював, що М.І.Якимов бачив в криміналістиці тільки дві частини “уголовную технику” та “уголовную тактику”, посилаючись при цьому на його роботу “Криминалистика: Уголовная тактика» 1929 р. видання (35, с.254). Третя ж частина криміналістики з’явився лише у двохтомному підручнику криміналістики 1935-1936 р. видання, найменування якому «методика расследования преступлений» було взято із назви передньої роботи В.І.Громова 1929 р. (31, с.383-384; 35, с.254 та ін.). Аналогічну думку висловив й О.Я.Баєв (12, с.36).

Пізніше А.Ю.Головін вточнив, що І.М.Якимов ще у 1925 р. поділив криміналістику не на дві, а три частини: “уголовная техника”, “уголовная тактика” та “методология” (69, с.66). Але й останнє уточнення ще не досить повне, оскільки І.М.Якимов посібник з криміналістики з аналогічною системою видав ще раніше - у 1924 р. (410). Причому треті частини цього і наступного посібників мали повну назву відповідно “Применение научных методов уголовной техники и тактики к расследованию преступлений” (410) і “Методология (Применение методов уголовной техники тактики к расследованию преступлений)” (411), а за змістом фактично відображали достатньо традиційну структуру методики. Таким чином, пріоритет трьохелементної системи криміналістики належить М.І.Якимову з 1924 р. і в підручнику криміналістики 1935-1936 рр. видання третій розділ лише отримав уточнене найменування “методика розслідування злочинів” (167; 168), яким раніше у 1929 р. назвав свою роботу В.І.Громов (81). Хоча у 1931 р. аналогічну за змістом роботу В.І.Громов іменував “Техника расследования отдельных видов преступлений” (82). Цим самим завершився перший етап формування первісних уявлень на систему криміналістики. Якщо б бути більш точним у висвітленні даного питання, то доцільне підкреслити й

наступне.

По-перше, офіційні прагнення Г.Гросса щодо розвитку системи нової науки проявилися у заміні запозиченого у кримінального права та процесу поділу на загальну та особливу частину іншим, хоча також двохо-елементним. Але фактичний зміст четвертого видання його відомого «Руководства ...» містив в собі елементи всіх сучасних чотирьох частин криміналістики, зокрема, прообразом першої частини були поміщені тут передмови автора до третього і четвертого видань, оскільки саме в них було застосована назва нової науки (84, с.VIII), визначено поняття (84, с.VIII, XI) і система криміналістики (84, с.XVII), її місце поміж інших наук (84, с.XVIII).

Другу частину криміналістики техніку можуть презентувати положення таких глав, як «Сведения об оружии» (84, с.517-576), «О применении черчения, моделировки и подобных приемов» (84, с.576-615), «О следах от человеческих ног и других» (84, с.615-692), «О следах крови» (84, с.692-732), «О чтении шифрованных писем» (84, с.732-759) та ін.; тактику – «О допросах» (84, с.76-156), «О производстве осмотров» (84, с.156-179), «Подготовительных действия при выезде на место преступления» (84, с.179-188) та ін.; і, нарешті, методику – «О телесных повреждениях» (84, с.259-828), «О краже» (84, с.828-928), «О мошенничестве» (84, с.928-), «О поджоге» (84, с.1016-1028), «О Несчастных случаях на железных дорогах, заводах и п.т.» (84, с.1028-1034) та ін. Причому всі глави з методики були об'єднані в одному розділі під загальною назвою «О некоторых преступлениях в особенности» (84, с.759-1037), що може бути основою для визнання пріоритету Г.Гросса в авторстві на сучасну четверту частину криміналістики, назва якої була лише уточнена у перших радянських колективних підручниках (167; 168). Змістовне ж наповнення даної, як й інших частин криміналістики, завжди знаходилося і буде знаходитися у постійному розвитку.

По-друге, і робота І.М.Якімова 1925 р. (411) і підручник криміналістики 1935 р. (167) мали у своїй структурі вступ, який за змістом також був прообразом четвертої, першою за порядком, частини криміналістики.

Але і в першому і в другому випадках зародження даної частини криміналістики ще не було оцінено саме під таким кутом зору.

Сформульовані Г.Гроссом (84, с.XI) і на початку першого етапу другого періоду І.І.Ганом (63, с.4), Ф.Лістом (237, с.174), Е.Лозингом (238, с.4), А.Люблінським (241, с.115)² та деякими іншими авторами, а піз-

²Оскільки цей автор аналізує, хоча й близько до тексту, але не цитує позицію Г.Гросса щодо поняття криміналістики, то його висновки можна зарахувати як його особисте визначення поняття даної науки.

435 с.

110. Кириченко А.А. Основы судебной микрообъектологии: Монография.- Харьков: Основа, 1998.- 1220 с.

111. Кириченко О.А., Кириченко І.Г., Васильєв Г.І., Колюка М.М. Повний комплект навчально-методичного забезпечення курсу криміналістики: Навч.-метод. посібник для слухачів-заочників (Серія: Бібліотека «Віс-ника Одеського інституту внутрішніх справ». Додаток до №3 за 1999 р.).- Одеса: НДРВВ, 1999.- 260 с.

112. Кириченко А.А., Кириченко І.Г., Васильєв Г.І., Колюка Н.Н. Полный комплект учебно-методического обеспечения частей «Теорология» и «Техника» курса «Криминалистика»: Учеб.-метод. пособие.- Одесса: НИ РИО ОИВД, 2000.- 116 с.

113. Кириченко А.А., Ткач Ю.Д. Система юридических наук в свете борьбы с имущественными преступлениями //Актуальні проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів. Частина II. Проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах /Матер. міжнар. науково-практичної конференції, 19-20.10.2000 р.- Одеса: НД РВВ ОИВС, 2000.- С.207-217.

114. Кириченко О.А., Ткач Ю.Д. Можливості використання одорологічної інформації у боротьбі з майновими злочинами //Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою: Аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних робітників.- Т.22.- К.: НДІ «Проблеми людини», ОНЮА, 2000.- С.301-307.

115. Кириченко О.А., Басай В.Д., Томін С.В. Криміналістика. Повний комплект навчально-методичного забезпечення: Посібник для слухачів-заочників.- К.: РВВ КИВС, 2001.- 184 с.

116. Кириченко А.А., Басай В.Д., Щитников А.М. Основы юридической одорологии (теорология, правовая процедура, методика): Монография.- Ивано-Франковск, Мн.: Изд-во Плай, ГЭКЦ МВД РБ, 2001.- 768 с.

117. Кириченко А.А. Проблемы совершенствования предмета, системы и междисциплинарного статуса криминалистики. Лекция №2 // Кириченко А.А., Басай В.Д. Полный комплект учебно-методического обеспечения повышения квалификации по криминалистике следователей: Учеб.-метод. пособие.- Одесса: НИ РИО ОИВД, 2001.- С.58-107.

118. Кириченко О.А., Басай В.Д. Історія, предмет і система криміналістики: Лекція №1.- К.: РВВ КИВС, 2002.- 64 с.

119. Кириченко О.А., Басай В.Д., Ткач Ю.Д. Слідознавство: Лекція №8.- К.: РВВ КИВС, 2002.- 40 с.

120. Кириченко О.А., Басай В.Д., Сергієнко О.К., Ткач Ю.Д. Проблеми використання одорологічної інформації у боротьбі із правопору-

93. Евгеньев М.Е. Методика и техника расследования преступлений: Учеб. пособие по криминалистике /Под ред.С.М.Потапова.- К.: УНИИ ЮН СНК УССР, 1940.- 306 с.

94. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений.- Мн., 2001.- 280 с.

95. Журавель В.А. Теорія та методологія криміналістичного прогнозування: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- Харків: НЮАУ, 1999.- 37 с.

96. Закатов А.А. Криминалистическое учение о розыске: Дис. ... д-ра юрид. наук.- К.: КГУ, 1987.- 39 с.

97. Зеленский В.Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты.- Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1989.

98. Зицер Е.У. Возникновение и основные этапы развития буржуазной криминалистики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.- М.: МЮИ, 1938.

99. Зорин Г.А. Теоретические основы криминалистики.- Мн.: Амалфея, 2000.- 416 с.

100. Зудин В.Ф. Криминалистическая профилактика преступлений. Теория и практика: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- К., 1988.

101. Іщенко А.В. Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- К., 1997.- 31 с.

102. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: Монографія.- К.: НАВС України, 2003.- 359 с.

103. Іщенко Е.П. Криминалистика: Краткий курс.- М.: ИНФРА-М, 2003.- 302 с.

104. Каминский М.К. Криминалистические основы деятельности по выявлению и раскрытию преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- М., 1989.- 32 с.

105. Карев С.Д. Наука советского уголовно-процессуального права и смежные отрасли знания //Советский уголовный процесс: Учебник /Под ред.С.Д.Карева.- М.: Юрид. лит., 1975.- С.29.

106. Кириченко О.А. Проблеми криміналістики в сучасних умовах боротьби із злочинністю //Українознавство і гуманізація освіти /Матер. наук.-практ. конференції 19-20.11.1992 р., Дніпропетровський держуніверситет.- Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1993.- С.147-148.

107. Кириченко А.А. Криминалистическая микрология: Монография.- Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1993.- 180 с.

108. Кириченко А.А. Основы судебной микрологии: Монография.- Днепропетровск: Пороги, 1994.- 536 с.

109. Кириченко А.А. Основы криминалистической микрологии: Дис. ... д-ра юрид. наук.- Харьков: НЮА им.Ярослава Мудрого, 1996.-

ніше М.Д.Вороновським (58, с.5), Г.Ю.Мансом (245, с.147-148), В.М.Натансоном (261, с.6, 7), М.С.Строговичем (336, с.22), С.М.Трегубовим (368, с.IX-X)), І.М.Якимовим (410, с.5; 411, с.3 та ін.) та іншими вітчизняними вченими надто різнопланові і в певній мірі спрощені визначення поняття криміналістики, які були ще відірвані від її системно-структурної будови, також віддзеркалювали формування первісних уявлень про цю теоретичну категорію. Найбільш повним визначенням криміналістики початку першого етапу другого періоду була дефініція Е.Лозінга: “Криминалистика представляет собой учение о тех принципах, которыми должен руководствоваться судебный следователь при расследовании преступных деяний” (238, с.4), а пізніше – І.М.Якімова: “Криминалистика, как наука, имеет своим предметом изучение наиболее целесообразных способов и приемов применения методов естественных, медицинских и технических наук к расследованию преступлений и изучению физической и моральной личности преступника, а своей целью ставит помощь правосудию в раскрытии материальной истины в уголовном деле» (411, с.3).

Проте завершення першого етапу другого періоду у частині визначення поняття і системи криміналістики більш доцільно пов'язати із виданням 1935-1936 рр. першого підручника криміналістики, підготовленого колективом авторів, який, як здавалося, надовго закріпив поняття даної науки: “Советская криминалистика представляет собой науку о расследовании преступлений» (167, с.6), що в основі було тотожне визначенню Е.Лозінга (238, с.4), і систему даної науки, про що вже говорилося.

Але наступні події позначили, з однієї сторони, подальший розвиток первісних уявлень про поняття і систему криміналістики та її місце поміж інших наук, а з іншої сторони – появу, розвиток і подолання низки наступних негативних тенденцій, які склали реальну небезпеку самостійному розвитку криміналістики взагалі:

1. Повернення до старої двохелементної системи криміналістики у вигляді загальної та особливої частини, що М.Б.Шавер обґрунтував у 1938 р. у статті “Предмет и метод советской криминалистики” (381, с.82) та у першій кандидатській дисертації з цих проблем “Предмет и метод советской криминалистики и применение ее к расследованию отдельных видов преступлений» (382, с.14), а пізніше впровадив у підручнику криміналістики 1940 р. видання (383), який до середини 50-х рр. витримав декілька видань (384 та ін.).

2. Передача тактики і методики кримінальному процесу, чого домігся М.С.Строгович у 1942 р. у перебігу дискусії на засіданні кафедри судового права Військово-юридичної академії (337, с.6, 11).

3. Розчленування криміналістики, що було ініційовано ще на початку 50-х рр. П.І.Тарасов-Радіоновим, на думку якого в криміналістиці є слідча і технічна (експертна) частини (342, с.10-13), розвита у 1959 р. М.М.Видрею та М.Н.Любарським, які пропонували розділити криміналістику на науку про слідство і судову техніку (60, с.34-36); і продовжено у 1960 р. О.Р.Шляховим, на думку якого, криміналістику доцільно поділити на слідчу техніку і криміналістичну експертизу (388, с.6).

4. Вихід у 50-60-х рр. низки підручників, які не мали у своїй структурі чіткого розділу на частини (172; 324; 325 та ін.), що повертало криміналістику до першого етапу другого періоду, для якого така система криміналістики була традиційною.

У процесі дискусій на двох засіданнях Ради ВНДІ Прокуратури СРСР у 1952 р. (54) та 1955 р. (59) і на науковій конференції у цьому ж році у Харківському юридичному інституті (343) три перші негативні тенденції були в основному подолані.

Не дивлячись на те, що думки вчених про трьохелементну: О.М. Васильєв (44, с.136), С.О.Голунський (59), Л.Н.Гусєв (59), С.П.Мітричєв (255), М.С.Строгович (59) та ін., і чотирьохелементну систему: А.І.Вінберг (59) та ін., розділилися; окремі автори Б.І. Шевченко (59, с.158), Г.Н.Александров (59, с.159) виступили з особливою позицією; а А.А.Піонтковський (59, с.158; 288, с.3-14) та Л.І.Ураков (59) продовжували відстоювати поділ криміналістики на особливу і загальну частини, розвиток криміналістики щодо формування первісних уявлень про систему даної науки відносно стабілізувався: підручники стали виходити переважно з трьохелементною системою (164; 172; 324; 325; 326 та ін.).

Сформульоване А.І.Вінбергом у 1950 р. визначення поняття криміналістики (163, с.6), на думку Р.С.Белкіна, отримало підтримку більшості вчених (35, с.48) і стало традиційним (34, с.8).

Проте у цей же час запропонував своє визначення поняття криміналістики і С.П.Мітричєв (253, с.24), яке пізніше було наведено в його докторській дисертації “Основные теоретические вопросы советской криминалистики» (254, с.8), теоретичних роботах “Предмет, метод и система советской криминалистики” (255, с.24), “Теоретические основы советской криминалистики» 1965 р. видання (256) та ін.).

Набули поширення перші визначення поняття криміналістики О.М.Васильєвим, які знаходилися у постійному розвитку (45, с.13; 46, с.31; 159, с.5 та ін.).

Всі ці визначення були значним кроком вперед у порівнянні із визначеннями поняття криміналістики першого етапу даного періоду, але все ж таки залишалися на рівні формування первісних уявлень про цю теоретичну категорію, оскільки відображали лише пошук поняттеутво-

78. Гродзинский М.М. Советский уголовный процесс и криминалистика //Вопросы криминалистики.- М., 1961.- №1-2.- С.5-20.

79. Громов В.И. Дознание и предварительное следствие (теория и техника расследования преступлений). Руководство для органов дознания и народных следователей.- М., 1925.

80. Громов В.И., Лаговьер Н. Искусство расследования преступлений.- М.: Сов. законодательство, 1927.- 159 с.

81. Громов В.И. Методика расследования преступлений. Руководство для органов милиции и уголовного розыска.- М., 1929.

82. Громов В.И. Техника расследования отдельных видов преступлений.- М., 1931.

83. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции и др. /Пер. с нем., со 2-го доп. изд. перевели Л.Дудкин, Б.Зиллер.- Выпуск третий.²⁷ Смоленск: Типолитография Я.Н.Подземского, 1897.- 980 с.

84. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики /Пер. в нем., с 4-го доп. изд. перевели Л.Дудкин, Б.Зиллер.- СПб: Тип. М.Меркушева, 1908.- 1040 с.

85. Гросс Г. О современном состоянии вспомогательных по отношению к уголовному праву наук //Доклад в Венском Юридическом Обществе 25.11.1903 г. /Маннс Г.Ю. Криминалистика, ее значение и место в системе юридического образования //Советское право.- М., Л.: Госюридиздат, 1927.- №6 (24).- С.69.

86. Грошевой Ю.М. Руководство по расследованию преступлений.- Харьков: Консум, Основы, 2001.- 608 с.

87. Додин В.Е., Юркин В.И. Применение криминалистических методов, приемов и средств в административном процессе // Криминалистика и судебная экспертиза.- К., 1971.- Вып.8.

88. Добкевич Л.А. Толковый полицейский словарь.- Одесса, 1904.

89. Домбровский Р.Г. Предмет криминалистики: Учеб. пособие.- Рига: Изд-во Латв. гос. ун-та, 1973.- 56 с.

90. Домбровский Р.Г. Предмет криминалистики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Л., 1974.- 23 с.

91. Домбровский Р.Г. Познание и доказывание в расследовании преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- К.: Киевск. гос. ун-т, 1990.- 44 с.

92. Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий: Монография.- Мн.: Вышэйшая шк., 1971.- 272 с.

²⁷Р.С.Белкін вказує, що перший випуск російськомовного перекладу даного видання вийшов у Смоленську у 1895 р., другий у 1896 р. і третій у 1897 р. (35, с.13)
154

криміналістики /Вісник Університету внутрішніх справ.- Вип.9.- Харків: УВС України, 1999.- С.181-185.

63. Ган И.И. Понятие, задачи и значение криминалистики //Судебная газета. Приложение Сборника Решений Уголовного и Гражданского Кассационного Департаментов и Общего Собрания Правительствующего Сена-та и Вечного Календаря.- СПб, 1903.- №15.- С.2-5.

64. Гейндль Р. Уголовная техника. Из мастерской уголовного розыска.- М.: НКВД РСФСР, 1925.- 240 с.

65. Гельвиг А. Современная криминалистика. Методы расследования преступлений. Пер. с нем. издания 1914 г. Е.Л-ской /Под ред. П.Ю.Люблинского.- М.: Изд-во «Право и жизнь», 1925.- 100 с.

66. Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений.- Свердловск: Уральск. ун-т, 1975.- 184 с.

67. Герасимов И.Ф. Теоретические проблемы раскрытия преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- М., 1979.

68. Гинзбург А.Я. Принципы советской криминалистики: Пособие.- Караганда: Караганд. ВС МВД СССР, 1974.- 140 с.

69. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика: Монография.- М.: ЛексЭст, 2002.- 336 с.

70. Голунский С.А., Рогинский Г.К. Техника и методика расследования преступлений /Под ред.М.С.Строговича.- М.: Сов законодательство, 1934.- 22 с.

71. Голунский С.А., Строгович М.С. Теория государства и права: Учебник.- М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940.- 302 с.

72. Голунский С.А., Шавер М.Б. Криминалистика: Учебник для слушателей правовых вузов /Под ред. А.Я.Вышинского.- М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939.- Кн.2. Методика расследования отдельных видов преступлений.- 372 с.

73. Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве: Монография.- К.: Вища шк., 1980.- 160 с.

74. Гончаренко В.И. Методологические проблемы использования данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- К., 1981.

75. Гончаренко В.Г. Криміналістика: Навч. посібник.- К.: Юринком, 2002.- 368 с.

76. Гора І.В., Колесник В.А. Криміналістика: Посібник для підготовки до іспитів.- К.: Вид. Паливода А.В., 2003.- 146 с.

77. Гродзинский М.М. Учение о доказательствах и его эволюция // Архив криминологии и судебной медицины.- Харьков, 1925.- №1.- С.18-19.

рюючих ознак і конструкції дефініції даної науки.

Принципово новий підхід до розв'язання даної проблеми запропонували Р.С.Белкін та Ю.І.Краснобаєв, які у 1967 р. у дефініцію цієї науки включили вказівку на вивчення нею певних закономірностей роботи з доказами (24, с.92). Пізніше у 1968 р. Р.С.Белкін уточнив перелік цих закономірностей (144, с.9), а у процесі проведених у 60-70-х рр. серія наукових конференцій: зокрема, у Харкові у 1969 р. (300), Свердловську у 1970 р. (262), Москві у 1970 р. та у Мінську у 1973 р. (35, с.51), даний підхід хоча і став предметом гострої дискусії, але був підтриманий більшістю авторів (35, с.51).

Цим самим були створенні умови для загально визнаного переходу на відповідну чотирьохелементну систему криміналістики і до початку формування в основному визначення її поняття, системно-структурної будови і міжнаукового статусу. Так, з 70-х років і розпочався перший етап третього періоду розвитку вітчизняної криміналістики, протягом якого все більше і більше вчених пропонували свої варіанти визначення поняття і системно-структурної будови криміналістики.

В одній із робіт було піддано аналізу біля 130 визначень поняття криміналістики (110, с.159-197; 780-809). Але найбільш відомими протягом першого етапу третього періоду стали уточнені визначення поняття криміналістики Р.С.Белкіним (29, с.59 та ін.), О.М.Васильєвим (161, с.14) і С.П.Мітричевим (187, с.7; 325, с.6 та ін.), а також дефініції даної науки, які були сформульовані В.Я.Колдіним (127, с.83; 178, с.9), І.П.Криловим (183, с.11), І.Ф.Пантелєєвим (283, с.18; 194, с.5 та ін.) і М.П.Яблоковим (214, с.6).

У цей час поняття криміналістики стало предметом дослідження спеціальних кандидатських дисертацій Р.Г.Домбровського (90) і Ю.І.Краснобаєва (141), разом із системно-структурною будовою даної науки чи окремо було досліджено поряд з іншими проблемами у низці докторських дисертацій (61; 74; 91; 95; 101; 104; 123; 248; 349; 377 та ін.) та в інших фундаментальних роботах, у тому числі у постійно зростаючій кількості підручників і навчальних посібників, спеціальних наукових статей (27; 28; 29; 48; 131; 142; 287; 283; 321 та ін.).

Зрозуміло що цей етап був надто продуктивним і з точки зору розробки нових часткових теорій та інших проблем даної науки (225, с.44-51 та ін.). Але, як засвідчив наступний етап третього періоду розвитку криміналістики, головні теоретичні категорії криміналістики – її поняття, системно-структурна будова і міжнауковий статус – так і залишилися на рівні накопичення матеріалу для їх визначення в основному, оскільки протягом цього часу так і не з'явилося жодної дефініції криміналістики, яка б містила в собі всі основні поняттєутворюючі ознаки (110,

с.780-810).

З огляду на це, звертають на себе увагу 90-ті роки минулого століття, коли у низці робіт Г.О.Зоріна, А.В.Іщенко, О.А.Кириченка, О.Р. Росінської, В.Ю.Шепітька і багатьох інших вчених вже було поставлено питання про необхідність істотного перегляду існуючих визначень її поняття, системно-структурної будови і міжнаукового статусу криміналістики, у тому числі й у напрямку перспективного розширення її завдань до боротьби зі всіма правопорушеннями (99; 102; 106-118; 120; 121; 307; 387 та ін.). Саме ці тенденції і дозволяють говорити про початок другого і третього етапів третього періоду існуючого і перспективного визначення в основному головних теоретичних категорій криміналістики – її поняття, системно-структурної будови і міжнаукового статусу (358, с.168-173 та ін.).

Проте протягом останнього часу оновилися й давні негативні тенденції, які, хоча і втратили колишню руйнівну силу і зараз не представляють тієї небезпеки, все ж таки не повинні залишитися поза увагою науковців. З огляду на це, розробка узгодженого варіанту визначення в основному поняття, системно-структурної будови і міжнаукового статусу криміналістики щодо боротьби зі злочинами, а у перспективі й боротьби зі всіма правопорушеннями та захисту окремих державних інтересів – що складає головну мету даного монографічного дослідження, набуває особливої актуальності.

Першу негативну тенденцію презентують ті автори, які в черговий раз зробили спробу повернути систему криміналістики до старого поділу на загальну та особливу частину, що вже мало місце протягом першого і другого етапів другого періоду розвитку вітчизняної криміналістики.

Погляди сучасних і попередніх авторів в цьому відношенні можуть бути систематизовані по трьом основним групам. Перша, найбільш чисельна група авторів: А.Ф.Волобуєв (304,с.8-50), В.І.Гаєнко (304,с.8-50), В.Є.Корноухов (227, с.20; 228), С.В.Лаврухін (231, с.36), Г.А. Матусовський (299), А.А.Піонтковський (59, с.158), В.В.Степанов (334, с.7), С.І.Тихенко (347, с.8-9), Л.І.Ураков (59), М.Г.Щербаковський (304,с.8-50) та ін., в особливу частину включають лише методику, причому з її загальними положеннями. в той час як сучасні перша, друга і третя частини об'єднуються у загальній частині криміналістики. Це є, по суті, розвитком відомого підходу М.Б.Шавера (381, с.82; 382, с.5; 383; 384 та ін.) і підкреслює положення про те, що остання четверта частина криміналістики – методика, є інтегрований результат розвитку попередніх частин. Проте дане положення є загально визнаним і не потребує перегляду традиційної чотирьохелементної системи криміналіс-

криміналістики. Матер. научн. конф. (Свердловск, сентябрь 1970 г.).- Свердловск: СЮИ, 1972.- С.16-24.

48. Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики: Монография.- М.: Изд-во МГУ, 1984.- 144 с.

49. Вейнгардт А. Уголовная тактика. Руководство к расследованию преступлений /Перевод Лебедева.- Петроград, 1910.- 160 с.

50. Винберг А.И. Криминалистика. Раздел I. Введение в науку.- М.: Юрид. лит., 1962.- 140 с.

51. Винберг А.И. О некоторых теоретических проблемах криминалистики //Ленинский принцип неотвратимости наказания и задачи советской криминалистики //Матер. научн. конференции (Свердловск, сентябрь 1970).- Свердловск: СЮИ, 1972.- С.5-15.

52. Винберг А.И., Малаховская И.Т. Судебная экспертология: Монография.- Волгоград: ВСГ МВЛ СССР, 1979.- 184 с.

53. Винберг А.И. История советской криминалистики.- М., 1983.

54. Во ВНИИ криминалистики Прокуратуры СССР. Предмет советской криминалистики и ее место в системе юридических наук //Соц. законность.- М.: Госюриздат, 1952.- №3.- С.77-80.

55. Возгрин И.А. Предмет, система, задачи советской криминалистики, ее прикладное значение в раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений: Учеб.-метод. матер. к лекции и самостоятельной работе.- Л.: ВПУ МВД СССР, 1988.- 13 с.

56. Возгрин И.А., Степанов А.А. Основы методики и дидактики курса «Криминалистика»: Учеб.-методич. пособие.- СПб.: Изд. дом «Сентябрь», 2002.- 224 с.

57. Возгрин И.А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография.- СПб: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2003.- 475 с.

58. Вороновский Н.Д. Уголовная техника. Начальный курс. Практическое руководство для работников органов расследования.- М.: НКВД РСФСР, 1931.- 168 с.

59. В Совете Института криминалистики Прокуратуры СССР. Вопросы системы советской криминалистики и места в ней следственной тактики //Советская криминалистика на службе следствия.- М., 1956.- Вып.7.- С.158-159.

60. Выдря М.М., Любарский М.Н. Место криминалистики в системе юридических наук //Вопросы советской криминалистики.- Алма-Ата, 1959.- С.34-36.

61. Гавло В.К. Проблемы теории и практики криминалистической методики расследования преступлений: Дис. ... д-ра юрид. наук.- М., 1988.

62. Гаєнко В.І., Сафронов С.О. До питання про предмет

32. Белкин Р.С. Криминалистика: Учебный словарь-справочник.- М.: Юрист, 1999.- 268 с.
33. Белкин Р.С. История отечественной криминалистики.- М.: НОРМА, 1999.- 486 с.
34. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия.- 2-е изд.- М.: Мегатрон XXI, 2000.- 334 с.
35. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. 3-е изд.- М.: Юнити-Дана, 2001.- 837 с.
36. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики.- М.: НОРМА, 2001.- 240 с.
37. Белогриц-Котляревский Л.С. Новые направления в уголовном правоведении //Журнал министерства юстиции.- СПб.: Сенатск. Тип., 1903.- №2.- С.152-178.
38. Бердичевский Ю.Ф. О предмете и понятийном аппарате криминалистики (в порядке обсуждения) //Вопросы борьбы с преступностью.- М.: Юрид. лит., 1976.- Вып.24.- С.133-140.
39. Берназ В.Д., Матвієнко В.В., Смоков С.М., Ткач Ю.Д. та ін. Психологічні та тактичні особливості вирішення типових ситуацій по «кишенькових» крадіжках на початковій стадії розслідування: Практ. посібник /За ред. В.Д.Берназа.- Одеса: РВВ ОІВС, 2001.- 38 с.
40. Біленчук П.Д., Дубовий О.П., Салтевський М.В., Тимошенко П.Ю. Криміналістика: Підручник для слухачів вузів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України /За ред.П.Д.Біленчука.- К.: Атіка, 1998.- 416 с.
41. Божичко З., Ханаусек Т. Основные направления развития криминалистики в Польской Народной республике //Вопросы борьбы с преступностью.- М.: Юрид. лит, 1976.- Вып.24.- С.176-187.
42. Большая советская энциклопедия /Гл. ред.А.М.Прохоров.- М.: Изд-во «Сов. энциклопедия», 1973.- 3-е изд.- Т.13.- КОНДА-КУН.
43. Бразоль Б.Л. Очерки по следственной части. История. Практика.- Петроград: Гос. тип., 1916.- 216 с.
44. Буринский Е.Ф. Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею.- М.: ЛексЭкс, 2002.- 464 с.
45. Васильев А.Н. Введение в курс криминалистики: Лекция.- М.: Изд-во Моск. ун-та, 1962.- 28 с.
46. Васильев А. Предмет криминалистики //Соц. законность.- М., 1967.- №1.- С.29-33.
47. Васильев А.Н. О задачах криминалистики в деле усиления борьбы с преступностью и повышения раскрываемости преступлений //Ленинский принцип неотвратимости наказания и задачи советской

тики.

До другої групи входять ті вчені: Л.Я.Драпкін (299), Н.І.Клименко (123, с.31-32) та ін., які об'єднують у першій частині криміналістики всі загальні положення криміналістики, тобто загальну теорію цієї науки і загальні положення техніки, тактики і методики, а в особливу частину вміщують все інше, що залишилося від техніки, тактики та методики.

Тут відчувається прагнення авторів за будь-яких обставин втілити традиційний поділ правових юридичних наук на загальну та особливу частину, чим самими допускається механічне розчленування техніки, тактики і методики. Але криміналістика, що більш детально буде розглянуто у наступному розділі (див. розд.2.2.2), належить до неправових (методичних, антиделіктних) юридичних наук, системно-структурний поділ яких має будуватися на інших принципах.

Виходячи з того, що перша частина криміналістики є сукупністю загальних для всієї науки теоретичних положень, а кожна з наступних частин також має свої загальні положення, останні доцільніше відокремлювати в межах кожної з цих її частин (111; 115 та ін.), оскільки такий підхід зберігає логічний поступовий розвиток техніки, тактики і методики і не призводить до їх механічного розчленування. У цьому зв'язку доцільно звернути увагу, що І.О.Возгрін поділ матеріалу на загальну та особливу частину реалізує лише в тактиці (57, с.80), що є непослідовним.

Третя група авторів: В.О.Образцов (192; 193 та ін.), О.О.Ейсман (35, с.258) та ін., у загальній частині концентрують першу частину криміналістики (вступ) і техніку, а в особливій частині – тактику і методику, що свідчить про порушення традиційних поглядів вчених на значимість останніх двох частин криміналістики. Кожна з наступних частин криміналістики – техніка, тактика і методика, логічно розвивають положення одна одної, а тому порушення їх звичайного порядку розташування чи вибіркове об'єднання між собою розривають цей взаємозв'язок, що негативно позначається на розвитку кожної з них і криміналістики у цілому.

Поділ криміналістики протягом першого етапу другого періоду її розвитку на загальну та особливу частину, хоча і не був правильним, проте логічно пояснювався історичними умовами зародження і розвитку даної науки в надрах правових юридичних наук - кримінального права і процесу (59, с.158; 83; 84; 381, с.82; 382; 383 та ін.). Проте окремі ж вітчизняні автори: М.Д.Вороновський (58), С.М.Трегубов (368), М.М.Якимов (410; 411) та ін., і тоді уникали поділу криміналістики на загальну та особливу частини, шукали свого (криміналістичного) варіанту вирішення даної проблеми. Навіть, Г.Грос у передмові до

четвертого німецького видання своєї відомої праці вперше поставив питання про розбудову належної системи криміналістики і запропонував іншу її системно-структурну будову (84, с.XVII), тоді як попередні видання даного посібника ще мали поділ на загальну та особливу частини (83).

Збереження до цього часу в інших країнах світу поділу криміналістики на загальну та особливу частини (297, с.13; 416 та ін.) також може бути якось пояснене, зокрема відставанням у розвитку теоретичних основ даної науки від темпів вітчизняної криміналістики (290, с.15 та ін.). Наприклад, тільки в одному з підручників з криміналістичної техніки німецькі автори передбачили 14 розділів, поміж яких є й розділи з достатньо неспецифічною для криміналістики назвою: “Криміналістичне застосування випробування матеріалів”, “Криміналістична біологія”, “Вступ у загальну криміналістичну медицину” тощо (421).

Проте появу тенденції поділу криміналістики на загальну та особливу частину саме зараз, коли вже накопичений достатній матеріал для узгодження в основному більш природної для методичних юридичних наук чотирьохелементної системно-структурної будови, важко зрозуміти.

Значно погіршує дане становище й поява таких варіантів системно-структурної будови криміналістики, які докорінно змінюють її традиційну чотирьохелементну систему у напрямку не тільки збільшення кількості основних і деталізованих складових частин, але й значної варіантності їх найменування і змісту. Наприклад, В.О.Образцов у своєму авторському курсі криміналістики передбачив такі розділи: 1. Вступ у криміналістику. 2. Методологічні основи практичного слідознавства як об'єкта криміналістики. 3. Особливості практичного слідознавства у досудовому провадженні. 4. Методико-криміналістичне забезпечення попереднього розслідування (266).

Ознайомлення із системно-структурною будовою інших підручників криміналістики В.О.Образцова і М.В.Салтєвського (40; 157; 192; 193; 312; 313; 314; 315; 331 та ін.) свідчить про те, що адаптувати їх у сучасний навчальний процес дуже важко, а логічне обґрунтування такого значного відходу від традиційної системи криміналістики й зовсім не уявляється.

Не можна вважати нормальним й появу зростаючої кількості різнопланових визначень поняття криміналістики, оскільки це значно ускладнює процес узгодження єдиного варіанту розв'язання в основному даної проблеми. Негативно впливає на це й існування надто описових дефініцій криміналістики, наприклад, О.Я.Баєвим (12, с.35), В.І. Гасенком (62, с.182, 185), В.Я.Колдіним (178, с.4), А.Ф.Лубіним (173, с.5),

МП Леся, 2002.- №7.- С.145-154.

15. Басай В.Д. Основы криминалистической одорологии: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- К., 2003.- 37 с.

16. Басков В.И. Оперативно-розыскная деятельность: Учеб.-метод. пособие.- М.: БЕК, 1997.- 198 с.

17. Бахин В.П., Батюк О.В. Задачи криминалистики в условиях формирования рыночной экономики //Актуальные проблемы расследования и предупреждения преступлений в условиях перехода к рыночной экономике.- Барнаул, 1993.

18. Бахин В.П. “Контркриминалистика” или новые задачи криминалистики //Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. праць.- Одеса: ОДЮА, 1998.- С.9-18.

19. Бахин В.П., Іщенко А.В., Кузьмічов В.С., Садченко О.О., Старушкевич А.В. Криміналістика: Базова програма для слухачів та курсантів.- К.: Правник, 1998.

20. Бахин В.П. Предмет науки криминалистики: Лекция.- К., 1999.- 22 с.

21. Бахин В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: Курс лекцій. Ч.1.- Ірпінь: АДПС України, 2002.- 356 с.

22. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002): Монография.- К.: Тип. «Охрана труда», 2002.- 268 с.

23. Белкин Р.С. Предмет, система, задачи и методы советской криминалистики //Криминалистическая экспертиза.- М.: Юрид. лит, 1966.- Вып.1.- С.3-10.

24. Белкин Р.С., Краснобаев Ю.И. О предмете советской криминалистики //Правоведение.- Л.: Изд-во ЛГУ, 1967.- №4.- С.90-94.

25. Белкин Р.С. Перспективы развития советской криминалистики //Тр. Высш. шк. МООП СССР, М., 1967.- Вып.15.- С.4.

26. Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика: Общетеоретические проблемы: Монография.- М.: Юрид. лит., 1973.- 264 с.

27. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. В 3 т.- М.: Акад. МВД СССР, 1977.- Т.1: Общая теория криминалистики.- 408 с.

28. Белкин Р.С. Общая теория советской криминалистики: Монография.- Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1986.- 399 с.

29. Белкин Р.С. Криминалистика: Проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частная теории: Монография.- М.: Юрид. лит., 1987.- 272 с.

30. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия.- М.: БЕК, 1997.- 342 с.

31. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т.- Т.1: Общая теория криминалистики.- М.: Юрист, 1997.- 408 с.

СПИСОК

використаної літератури

1. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник / Под ред. Р.С.Белкина. - М.: НОРМА-ИНФРА, 2002. – 990 с.
2. Аганесян Г.А., Герасимов В.Н., Самыгин Л.Д. Место криминалистики в системе наук // Вестн. Моск. ун-та.- Сер.11.- Право.- М., 1987.- №1.- С.29-38.
3. Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Вопросы и ответы: Учеб. пособие.- 3-е изд.- М.: Юриспруденция, 2002.- 224 с.
4. Алякринский С.А. Схема предварительного следствия по Уставу уголовного судопроизводства. Практическое пособие для судебных следователей и кандидатов на судебные должности.- М., 1912.
5. Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И Курс криминалистики: Учеб. пособие /Под ред. Н.И.Порубова.- Мн.: Вышэйшая шк., 2000.- 335 с.
6. Анушат Э. Искусство раскрытия преступления и законы логики. Серия «Криминалистика» / Под общ. ред. М.Н.Гернета, П.И. Люблинского, А.Н.Трайнина. Пер. с нем. С.М.Потапова.- Вып.IV.- М.: Кооп. изд-во «Право и жизнь», 1927.- 88 с.
7. Ароцкер Л.Е. Криминалистические методы в судебном разбирательстве уголовных дел: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.- М.: ВИ ИПР МПП, 1965.- 43 с.
8. Арсеньев А.Д. Теория судебной экспертизы и теория судебных доказательств //Тезисы сообщений на Седьмом теоретическом семинаре ВНИИСЭ.- М.: ВНИИСЭ МЮ СССР, 1975.- С.12-14.
9. Артамонов И.И., Порубов Н.И. Советская криминалистика: Учеб.-нагляд. пособие. Альбом схем /Под ред.А.В.Дулова.- Мн.: Вышэйшая шк., 1977.- 208 с.
10. Астапкин Д.И., Астапкина С.М. Криминалистика: Учеб. пособие.- М.: ИНФРА-М, 2002.- 206 с.
11. Баев О.Я. Предмет криминалистики и теория судебных доказательств //Правоведение.- М., 1983.- №3.
12. Баев О.Я. Основы криминалистики: Курс лекций.- М.: Экзамен, 2001.- 288 с.
13. Баршев Я. Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству.- СПб.: Типогр. II Отделения Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1841.- 295 с.
14. Басай В.Д. Предмет і система криміналістики, ордістики та ордістичного регламенту, їх місце у системі юридичних наук //Проблеми пенітенціарної теорії та практики /Бюл. Київськ. ін-ту вн. справ.- К.:

В.О. Образцовим (265, с.11), О.О.Ейсманом (321, с.3-14) та ін., що більш детально буде розглянуто окремо (див. розд.2.2.2).

Щодо визначення системи криміналістики турбує кількість частин чи розділів, на яку пропонується поділити дану навчальну дисципліну. Незважаючи на те, що переважна більшість вчених зараз дотримується чотирьохелементної системи навчального курсу криміналістики (35, с.255 та ін.), О.Ф.Волинський (208), А.В.Дулов³ (174, с.21-28), В.Ф.Ермолович (94, с.276-277), В.С.Кузьмічев (225, с.3), Г.І.Прокопенко (225, с.3), С.С.Степичев (335, с.65-66), А.Г.Філіппов (208; 209, с.5), Б.І.Шевченко (59, с.158) та деякі інші автори вважають необхідним поділити криміналістику на 5 складових; П.Д.Біленчук (40, с.22⁴), О.П.Дубовий (40, с.22), П.Ю.Тимошенко (40, с.22) та ін. – 6; А.Ф.Волобуєв (304), В.І.Гаєнко (304), Г.О.Зорін (99, с.22-23), М.В.Салтєвський (313, с.10; 331), М.Г.Щербаковський (304) та ін. - 7; О.О.Ейсман – фактично на 10 складових (35, с.258)⁵ і т.д.

Викладене свідчить про те, що автори порушили один із відомих законів діалектики – відірвали зміст (систему криміналістики) від форми (поняття криміналістики). Але ж визначення системи криміналістики повинно здійснюватися у нерозривному зв'язку із відповідним визначенням її поняття даної науки і, навпаки (35, с.257).

У наведених же випадках автори не пропонували свого варіанту визначення поняття криміналістики чи підтримували дефініцію криміналістики, яка була сформульована іншими вченими, причому для чотирьохелементної криміналістики. Наприклад, П.Д.Біленчук і М.В. Салтєвський вважають оптимальним визначення поняття криміналістики Р.С.Белкіним (40, с.19). Але цей вчений, як відомо, має стабільні погляди щодо чотирьохелементної системи криміналістики (35, с.257 та ін.).

Інші вчені А.В.Дулов (174, с.19-20), Г.О.Зорін (99, с.10, 12) та ін. навели своє визначення криміналістики, з якого, однак, не вбачається необхідність саме у запропонованій ними системі даної науки.

Принципово новою негативною тенденцією сучасного розвитку криміналістики є намагання вчених утворити нові різновиди даної науки. Наприклад, П.Д.Біленчук в одному із підручників присвятив окремий підрозділ основам комп'ютерної криміналістики (40, с.384-395).

О.М.Ларін розрізняє слідчу криміналістику, експертну криміналіс-

³Причому четверта частина іменується “Криміналістична стратегія” (174, с.21, 27), яка разом із п'ятою частиною “Методика розслідування окремих видів злочинів” у підручнику фактично не представлена (174).

⁴Хоча фактично цей підручник криміналістики складається з 7 частин (40).

⁵В іншому випадку О.О.Ейсман пропонує 5 складових частин криміналістики (321, с.27).

тику та оперативно-розшукову криміналістику, яка, до речі, на думку даного автора, лежить на перехресті слідчої криміналістики і теорії ОРД (232, с.27).

Г.О.Зорін, розвиваючи вказану пропозицію О.М.Ларіна, аналогічні підходи В.О.Образцова (264, с.59), А.А.Протасевича, Д.А.Степаненко і В.І.Шика-нова (289, с.7-8) щодо створення слідчої, оперативно-розшукової, судово-експертної, прокурорської і суддівської криміналістики, пішов ще далі, вказавши, що мають право на існування “криміналістика обвинувачення”, “криміналістика захисту”, “криміналістика карного розшуку”, “криміналістика прокурорського нагляду”, “криміналістика господарської діяльності” та ін. (99, с.19-20), а також низка підгалузей криміналістики: “криміналістика вбивств”, “економічна криміналістика” та ін. (99, с.20). Ідею створення судової криміналістики сприйняв й В.Ю.Шепітько (387, с.7).

В.П.Бахін у низці робіт (18; 20, с.13; 22 та ін.) піддав аналізу намагання В.С.Мітричева та Ю.І.Савельєва утворити в контексті завдань спецслужб “контркриміналістику”, яка мала б розробляти засоби і методи уникнення слідів, на виявлення яких направлені зусилля традиційної криміналістики. На думку В.П.Бахіна, тут не може йти мова про щось інше, протилежне криміналістиці, оскільки в основі одного (знайти) та іншого (не залишити, замаскувати, видозмінити) лежать єдині закономірності слідоутворення, які вивчає криміналістика (20, с.13), і тому у даному випадку можна ставити питання про уточнення часткових завдань криміналістики, а не про утворення нової криміналістики.

Викладені пропозиції мають відклик аналогічних тенденцій другого етапу другого періоду, коли криміналістику намагалися поділити на слідчу та експертну (388, с.5-6 та ін.) і зараз ці проблеми можуть бути розв’язані в межах першої і другої концепцій криміналістики, оскільки гласні положення вказаної оперативно-розшукової криміналістики і криміналістики карного розшуку охоплюються криміналістикою, а негласні - теорією ОРД.

Положення криміналістики обвинувачення, криміналістики захисту, криміналістики прокурорського нагляду, судової криміналістики є лише характеристикою напрямків правоохоронної діяльності, в якій мають використовуватися криміналістичні знання, що більш правильно реалізувати шляхом створення спеціальних курсів криміналістики, спрямованих на спеціалізацію криміналістичної підготовки правоохоронців та юристів взагалі (див. розд.3.1).

Що ж стосується судової криміналістики, то даний підхід повністю охоплюється уточненням поняття і системно-структурної будови криміналістики всіма існуючими стадіями боротьби зі злочинами, у першу

3.2. *Магістрів-правознавців чи магістрів-антиделіктологів* з аналогічним підходом до формування спецкурсів для магістрів кожної із спеціалізацій і субспеціалізацій.

Зрозуміло, що аналогічні підходи мають існувати для розробки й іншого навчально-методичного забезпечення підготовки юристів по кожній із спеціалізацій і субспеціалізацій.

Викладені ж положення щодо реформування юридико-наукової та юридико-освітнянської діяльності у загальному вигляді узгоджуються з необхідністю відповідного реформування освітянської і наукової діяльності за всіма іншими сферами суспільного життя.

че написати ту чи іншу наукову роботу від студентської до дисертації або провести інше наукове дослідження певної проблеми, знав би, чи розроблені і на якому саме рівні відповідні положення. Із вказаного курсу треба брати положення для наступних навчальних курсів, базового і спеціальних, які у своїй сукупності мають вичерпувати повністю еталонний курс.

В іншому випадку з'являється питання: Навіщо ті чи інші положення відповідної науки були предметом дисертаційного чи іншого наукового дослідження, обговорення на конференції та ін., якщо їх не використовують при підготовці юристів тієї чи іншої спеціалізації і субспеціалізації в межах базового курсу або певного спецкурсу?

Еталонний курс має унеможливити й науковий плагіат чи тематичні повтори.

2. **Базовий навчальний курс** по кожній з навчальних дисциплін, які мають бути уніфіковані і слугувати підготовці бакалаврів юриспруденції.

Зрозуміло, що через певний час, наприклад, на кожний навчальний рік, зміст даного курсу та всіх спецкурсів має бути переглянутий відповідною комісією МОН України або іншою спеціальною комісією і доповнений або змінений за рахунок нових концепцій і положень з еталонного курсу. З урахуванням цього такого роду курси доцільно видавати лише колективом авторів і у вигляді не єдиного підручника, а низки лекцій. І тоді щорічні доповнення і зміни, які за звичай будуть стосуватися лише певних лекцій, буде легше і з меншими затратами здійснити.

3. **Спеціальні навчальні курси**, які мають виглядати також як збірники певних лекцій, спрямованих на підготовку окремо:

3.1. **Спеціалістів-правознавців чи спеціалістів-антиделіктологів** по кожній із субспеціалізацій.

Тобто для підготовки спеціаліста по кожній із спеціалізацій і субспеціалізацій має існувати свій перелік спецкурсів, які у певних випадках можуть бути однаковими за тематикою, але у будь-якому випадку вони повинні бути різними за змістом та обсягом викладу певних положень. В іншому випадку виникає низка питань: Яким же чином реалізується диференційована підготовка юристів різної спеціалізації і субспеціалізації? Якщо юристи різних субспеціалізацій готуються за одними і тими же спеціальними курсами, то навіщо виділяти саме ці субспеціалізації як окремі? тощо.

чергу судовим розглядом кримінальних справ (див. розд.2.1) і створенням відповідного спецкурсу для підготовки суддів (див. розд.3.1).

Аналогічно положення криміналістики господарської діяльності та економічної криміналістики знаходять повне втілення через розширення завдань криміналістики на боротьбі з іншими ніж злочини правопорушеннями, у тому числі з господарськими спорами і деліктами, що також обґрунтовується більш детально окремо (див. розд.2.3).

І, нарешті, проблеми комп'ютерної криміналістики можуть бути вирішені шляхом включення відповідних розподілів у другій, третій і четвертій частинах криміналістики, що й зробив пізніше П.Д.Біленчук у наступних виданнях підручника (157 та ін.). Аналогічним чином вирішили дану проблему й інші вчені (111, с.122-123; 112, с.82; 166; 206; 216 та ін.).

Концепція ж криміналістики вбивств та інших подібних криміналістик взагалі не витримує критики, оскільки не виходить за межі вдосконалення відповідної групи методик. Так, А.Ф.Волобуєв, В.І.Гаєнко і М.Г.Щербаковський у методиці передбачили окремі підрозділи: А) Розслідування злочинів проти життя та здоров'я, статевої недоторканості особи. Б) Розслідування злочинів проти власності. В) Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності. Г) Розслідування злочинів проти громадської безпеки та довкілля. Д) Розслідування злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту, громадського порядку, моральності та здоров'я населення. Е) Розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Ж) Розслідування злочинів у сфері використання комп'ютерів та комп'ютерних мереж, які поділяються на відповідні теми (304). Хоча останні два підрозділи містять в собі всього по одній темі, даний підхід може розглядатися в якості пошукового варіанту вирішення вказаних проблем в межах неподільної криміналістики. Аналогічний підхід раніше реалізував М.В.Салтевський (315), хоча більш ранні спроби цього автора (311; 331 та ін.) були менш конструктивними, оскільки замість підрозділів передбачалися узагальнені теми, що робило непростим і досить нетрадиційним їх висвітлення в межах вузівського навчального процесу.

РОЗДІЛ 2

ОБҐРУНТУВАННЯ СУЧАСНОГО ВИЗНАЧЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Дослідження даного питання більш правильно провести за тими поняттеутворюючими ознаками, які мають бути відображені при визначенні поняття криміналістики і обумовити конструкцію даної дефініції. При цьому в основу доцільно покласти опубліковану у літературі відповідну концепцію (118, с.10-42 та ін.) і ґрунтовний аналіз за цією схемою позицій інших авторів (121, с.31-41; 356, с.29-37; 361, с.266-267; 363, с.4-236 та ін.).

2.1. Сутність стадій і засобів боротьби зі злочинами як поняттеутворюючих ознак криміналістичної науки

2.1.1. Стадії боротьби зі злочинами та їх відображення у понятті криміналістики.

Узагальнення існуючих понад 150 визначень поняття криміналістики (363, с.4-236) дає підстави дійти висновку, що переважна більшість дефініцій вказаної науки містило в собі такі основні поняттеутворюючі ознаки: 1. Стадії боротьби зі злочинами. 2. Засоби боротьби зі злочинами (складові частини методики боротьби зі злочинами). 3. Джерела криміналістичної інформації та етапи роботи з ними (363, с.4-236).

Детальний аналіз практики боротьби зі злочинами (121, с.12-15; 356, с.12-14 та ін.) дає підстави зробити висновок, що ця процедура складається із низки стадій, які у логічній послідовності змінюють одна іншу. Так, на передньому плані стоїть завдання попередити злочини, оскільки найбільш повне виконання цього завдання може, при наймі, звести до відповідного мінімуму їх кількості. Більш того, кожна з наступних стадій боротьби зі злочинами також може розглядатися у контексті їх попередження.

У той же час багаторічний людський досвід попередження злочинів свідчить, що повністю попередити скоєння злочинів неможливо у будь-якому суспільстві і при будь-якому рівні організації боротьби з ними. Йі далеко не про всі скоєні злочини стає відомо правоохоронним органам і тому частина злочинів також у будь-якому суспільстві і при будь-якій організації боротьби з ними залишається латентною, невідомою правоохоронним органам.

При цьому викладені висновки, щодо неможливості повного попе-

юридіко-науковою, юридіко-освітянською) випускник вузу із магістерським дипломом набував лише не менш як після п'яти років практичної роботи за відповідною спеціалізацією і субспеціалізацією правозастосувальної чи антиделіктної діяльності.

Більш того, наявність наукових ступенів і вчених звань для заняття юридіко-освітянською діяльністю не повинна бути обов'язковою, оскільки в іншому випадку підготовка вчених «стає на конвеєр» і здійснюється самими ж вузами, які, будучи зацікавленими установами, як свідчить багаторічна вітчизняна і зарубіжна практика, не в змозі забезпечити належну якість вчених, що готуються.

Вченими треба визнавати лише осіб, які здатні: 1. Обґрунтувати шляхи створення нової науки, теорії, вчення, концепції (кандидат наук). 2. Створити нову галузь науки, принципово нову теорію, вчення або достатньо суттєву концепцію (доктор наук).

Таких осіб фактично не так вже й багато, а тому цілком достатнім буде створення спеціалізованих рад по кожній науковій спеціальності, спеціалізації і, при необхідності, субспеціалізації при ВАК України. Причому члени спеціалізованих рад не повинні працювати у вузах, науково-дослідних та в інших зацікавлених освітянських чи наукових установах.

Підготовка юристів за запропонованим підходом вимагає удосконалити й систему навчальних курсів, які у першу чергу потребують уніфікації. У цьому зв'язку доцільно запропонувати **три рівня навчальних курсів**:

1. *Еталонний курс відповідної навчальної дисципліни*, наприклад, теорії юриспруденції, конституційного права, конституційно-процесуального права, антикримінального права, антикримінально-процесуального права, цивільного права, цивільно-процесуального права, криміналістики, ординстики, ординстичного регламенту, юридичної медицини, юридичної психології тощо.

Призначення даного курсу має полягати у тому, щоб презентувати у достатньо стислій формі усі положення відповідної науки, які були захищені у межах дисертації чи піддані іншому ґрунтовному науковому дослідженню, у тому числі узгоджені на спеціальних тематичних конференціях чи інших наукових заходах²⁶. У такому разі кожний, хто хо-

²⁶У даному випадку доцільно, щоб автор відповідної концепції підготував доповідь. Її треба опублікувати чи іншим чином направити всім фахівцям за даним напрямком та іншим зацікавленим особам для підготовки розгорнутих рецензій. Ці рецензії мають бути надіслані автору, який, вивчивши їх, має виступити на конференції, присвяченій саме даному питанню, і захистити основні положення своєї концепції.

Орדיстична діяльність, у свою чергу, вимагає більш вузької спеціалізації, тобто субспеціалізації: ордист загальної компетенції (замість традиційного оперуповноваженого кримінального розшуку), ордист БЕП (ордист по боротьбі з економічними правопорушеннями), ордист БНОН (з незаконним оборотом наркотиків), ордист БОП (з організованими правопорушеннями), ордист-технік (технічне забезпечення орди-стичної діяльності), ордист-митник, ордист-подат-ківець, ордист-прикордонник, ордист-розвідник, ордист-контррозвідник і т.п.

Зрозуміло, що спеціалізація „антиделіктологія” і відповідні субспеціалізації самі по собі визначають ту сферу антиделіктної діяльності, якою може займатися даний випускник юридичного вузу. У разі необхідності перейти на іншу спеціалізацію або субспеціалізацію особа, використовуючи базовий диплом «Бакалавр юриспруденції», повинна заново провчитися два роки і отримати кваліфікацію спеціаліста-антиделіктолога відповідної спеціалізації чи субспеціалізації. Зміна окремих субспеціалізацій можлива й у процесі післядипломної освіти у формі перепідготовки.

Призначення спеціалізації „Правознавство” полягає у забезпеченні правозастосовальної діяльності (див. лекція 1, питання 2), тобто всього двох існуючих спеціалізацій: а) „юрисконсульт”, у тому числі „адвокат” з аналогічним обсягом функцій;²⁵ б) нотаріуса, які і мають презентувати відповідні субспеціалізації даної спеціалізації.

Проте для заняття іншими напрямками юридичної діяльності (правотворчою, юридико-освітнянською, юридико-науковою) треба провчитися у вузі ще рік з метою отримання однієї з таких спеціалізованих кваліфікацій, як "Магістр-правознавець" чи "Магістр-антиделіктолог". При цьому варто підкреслити, що правотворчий, юридико-освітнянський і юридико-науковий напрямки юридичної діяльності, у принципі, також мають спеціалізації і субспеціалізації, обіймати посади за якими доцільно лише особам із дипломом про присвоєння кваліфікації магістра відповідної спеціалізації і субспеціалізації. Це набуває особливої значимості при здійсненні юридико-наукової та юридико-освітнянської діяльності.

Не було б зайвим встановити й додаткову вимогу, що право на зайняття вказаними напрямками юридичної діяльності (правотворчою,

редження злочинів і залишкової кількості латентних злочинів є очевидними, а тому не потребують доведення на підставі узагальнення відповідної літератури та, особливо, статистичних даних практики боротьби зі злочинами. Тим більше, що такий аналіз буде відображати той стан боротьби, у тій державі чи регіоні і станом на той час, звідки і станом на яку дату чи за який період будуть взяті статистичні дані. Це ж у будь-якому випадку не зможе відобразити ідеальний розвиток стадій боротьби зі злочинами, оскільки спори про це є постійно триваючими. Таким чином, продовжуючи логічний аналіз стадій боротьби зі злочинами, треба зауважити, що наявність певної кількості латентних злочинів ставить завдання, виявити як можна більше таких злочинів.

Виявлені злочини можуть виявитися триваючими, тобто такими, які ще не завершилися. У такому разі постає завдання правильно припинити ці злочини, так щоб не знищити, не зіпсувати чи не зменшити існуючі джерела інформації, які зможуть мати значення для якісного, раціонального та ефективного проведення наступних стадій боротьби з цим злочиним.

При виявленні і припиненні злочинів не завжди відома особа чи особи, які їх скоїли, а тому постає питання встановити цих осіб, що і є розкриття злочину. Зрозуміло, що в літературі існують й інші думки щодо суті розкриття злочину. Зокрема у цьому відношенні можуть бути названі І.Ф.Герасимов (66, с.50; 67, с.8; 170, с.5), О.О.Закатов (96, с.11 та ін.), Є.Ф.Коновалов (134, с.11), І.Ф.Пантелєєв (194, с.5; 195, с.4-5; 283, с.16, 18 та ін.), В.І.Попов (292, с.9), В.В.Тищенко (350, с.152 та ін.) та деякі інші вчені. Ця дискусія давня, відома і тому не потребує додаткового висвітлення. Зауважимо лише, що автор стоїть на позиції вузького розуміння розкриття злочини – встановлення особи, яка його скоїла.

Після цього постає питання встановити всі інші ознаки злочину та всі ті обставини, що підлягають доведенню по певному злочину. А це вже здійснюється протягом досудового слідства, основними формами якого на сьогодні є: протокольна форма, дізнання та попереднє слідство. Це треба мати на увазі при характеристиці сутності даної стадії боротьби зі злочинами.

Досудове слідство змінює судовий розгляд кримінальної справи, що в контексті стадій боротьби зі злочинами треба розглядати як категорію, яка охоплює кримінальне судочинство як першої, так і другої інстанції, а також виключне провадження. Зрозуміло, що по одній кримінальній справі може бути увесь набір цих складових, а по іншій лише частковий, в ідеалі – лише провадження по першій інстанції.

Остаточне рішення суду підлягає виконанню, і це вже характеризує наступну стадію боротьби зі злочинами. Але і тут доцільні додаткові

²⁵Виходячи з цього, треба удосконалити існуючий підхід до підготовки адвокатів, які зараз одночасно виконують повний обсяг роботи із надання юридичної допомоги фізичним та юридичним особам в якості і юрисконсульта і адвоката з різних напрямків слідчої, суддівської чи арбітражної діяльності. Останнє ж знаходиться у сфері антиделіктної діяльності і має бути забезпечене спеціалізацією „антиделіктологія”.

пояснення. Під рішенням суду треба розуміти як вирок, причому оправдальний та обвинувальний, та й інше остаточне рішення суду, наприклад, постанова суду про направлення неосудної особи, яка скоїла діяння з ознаками злочину, на примусове лікування у відповідні психіатричні заклади. Крім того, остаточне рішення по кримінальній справі може бути не тільки судом, а й слідчим, якщо останній у відповідності з процесуальним законодавством припиняє справу.

На даній стадії боротьби зі злочинами приймаються до уваги лише остаточні рішення суду чи слідчого, у тому числі ухвали суду другої інстанції. Виконання проміжних рішень слідчого (постанова по зупинення провадження по справі, про проведення певної слідчої дії тощо) охоплюються стадією досудового розслідування, а виконання проміжних рішень суду першої і другої інстанції – судовим розглядом справи.

Зрозуміло, що може виникнути питання, яке відношення може мати криміналістика до виконання судових рішень? Таке питання не постає, якщо згадати, що стисло сутність криміналістики полягає у розробці відповідних засобів боротьби зі злочинами – технічних засобів, тактичних прийомів проведення певних дій і методичних рекомендацій з проведення тієї чи іншої стадії окремо. Так хіба ж при виконанні судового рішення у вигляді позбавлення волі не можуть бути застосовані при наймі відповідні тактичні рекомендації проведення певних дій чи у цілому методичні рекомендації по поведженню із засудженими, їх перевихованням тощо. Не виключно, що у нагоді тут можуть стати й певні технічні засоби. Хто ж як не криміналістики, мають розробити аналогічні гласні засоби? Інша річ, що таке раніше не робилося, але це не значить, що й не повинно робитися.

За обвинувальним вирокіом суду засуджений може відбувати різні міри покарання, передбачені КК України. Але відбуття покарання у вигляді позбавлення волі тягне за собою судимість, яка в залежності від строку відбуття покарання і тяжкості вчиненого злочину триває певний час, якщо раніше судимість не буде у встановленому порядку знята чи погашена.

Увесь час дії судимості особа несе відповідні обмеження своїх прав та обов'язків, а правоохоронні органи мають з цією особою відповідним чином працювати. Тому боротьба з певним злочином протягом цього часу фактичне ще триває і завершиться лише після того, як судимість припинить свою дію. З огляду на це, заключною стадією боротьби зі злочинами є робота із особою протягом строку судимості, до якої криміналісти також можуть мати відношення, хоча б у частині розробки тактичних прийомів гласного поведження з такими особами і гласних методичних рекомендацій з проведення такої роботи у цілому.

льні юридичні науки; регламентні юридичні науки: внутрішні регламентні юридичні науки, міжнародні регламентні юридичні науки).

2.2.3. Методичні юридичні науки: мононаукові методичні юридичні науки, полінаукові методичні юридичні напрямки.

3. Здійснення законодавчої діяльності:

3.1. Правові юридичні науки: 3.1.1. *Регулятивні юридичні науки:* внутрішні регулятивні юридичні науки, міжнародні регулятивні юридичні науки. 3.1.2. *Базисноантиделіктні юридичні науки:* внутрішні базисноантиделіктні юридичні науки, міжнародні базисноантиделіктні юридичні науки. 3.1.3. *Процедурні юридичні науки:* мононаукові процедурні юридичні науки (процесуальні юридичні науки: внутрішні процесуальні юридичні науки, міжнародні процесуальні юридичні науки; регламентні юридичні науки: внутрішні регламентні юридичні науки, міжнародні регламентні юридичні науки), полінаукові процедурні юридичні напрямки.

3.2. Неправові юридичні науки: 3.2.1. *Теорологічні юридичні науки:* мононаукові теорологічні юридичні науки (внутрішні теорологічні юридичні науки, міжнародні теорологічні юридичні науки), полінаукові теорологічні юридичні напрямки. 3.2.2. *Методичні юридичні науки:* мононаукові методичні юридичні науки, полінаукові методичні юридичні напрямки. 3.2.3. *Допоміжні юридичні науки.*

Можливості удосконалення юридико-освітнянської діяльності, а як наслідок – й криміналістичної підготовки юристів, на сьогодні можуть бути викладені у такий спосіб. Перш все, пропонується замість спеціалізації "правознавство" і "правоохоронна діяльність" ввести загальну юридичну спеціальність "юриспруденція", поділивши її на дві спеціалізації «правознавство» та "антиделіктологія" з єдиною кваліфікацією - "юрист".

Перші три роки вузівської освіти всі майбутні юристи мають набути базову спеціальність "Бакалавр юриспруденції", яка не повинна надавати права особі займатися будь-якою юридичною діяльністю і повинна бути лише основою (базою) для подальшого отримання такого права, у тому числі й у разі подальшої перепрофілізації (переходу на нову спеціалізацію чи субспеціалізацію).

З цією метою бакалавр юриспруденції зобов'язаний на протязі ще двох років вузівського навчання або шляхом позадипломної освіти набути один із кваліфікаційних рівнів "Спеціаліст-правознавець", "Спеціаліст-антиделікто-лог". При цьому антиделіктологію доцільно деталізувати за основними напрямками антиделіктної діяльності: судова, арбітражна, прокурорська, адвокатська, слідча, міліцейська, митна, податкова, прикордонна, пожежна, ординатична та ін.

родне Ордо-регламентне право, Міжнародне Арбітражно-регламентне право і Міжнародне Цивільно-регламент-не право).

1.4. **Методичні юридичні науки**, завданням яких є розробка складових частин методики боротьби з правопорушеннями (*мононаукові методичні юридичні науки*: Криміналістика, Ордістика; *полінаукові методичні юридичні напрямки*: Юридична експертологія, Юридична мікрооб'єктологія, Юридична одорологія, Юридична медицина, Юридична психіатрія, Юридична бухгалтерія тощо).

1.5. **Регулятивні юридичні науки**, які повинні створити належне нормативно-правове врегулювання необхідних безделіктних сторін суспільного життя (*внутрішні регулятивні юридичні науки*: Податкове право України, Бюджетне право України, Пенсійне право України, Сімейне право України, Житлове право України, Водне право України, Земельне право України, Лісне²⁴ право України, Повітряне право України; *міжнародні регулятивні юридичні науки*: Консульське або Дипломатичне право, Міжнародне Космічне право, Міжнародне Повітряне право, Міжнародне Морське право, Міжнародне Екологічне право та ін.).

1.6. **Допоміжні юридичні науки**, завданням яких є створення інших умов щодо ефективного і раціонального здійснення тих чи інших напрямків юридичної діяльності (Кримінологія, Деонтологія, Юридична статистика, Юридична кібернетика та ін.).

2. Здійснення антиделіктної діяльності на:

2.1. **Загальні юридичні науки**:

2.1.1. **Теорологічні юридичні науки**: мононаукові теорологічні юридичні науки, внутрішні теорологічні юридичні науки, міжнародні теорологічні юридичні науки, полінаукові теорологічні напрямки.

2.1.2. **Допоміжні юридичні науки**: мононаукові допоміжні юридичні науки, полінаукові допоміжні юридичні напрямки.

2.1.3. **Регулятивні юридичні науки**: внутрішні регулятивні юридичні науки, міжнародні регулятивні юридичні науки.

2.2. **Антиделіктні юридичні науки**:

2.2.1. **Базисноантиделіктні юридичні науки**: внутрішні базисноантиделіктні юридичні науки, міжнародні базисноантиделіктні юридичні науки.

2.2.2. **Процедурні юридичні науки**: полінаукові процедурні напрямки; мононаукові процедурні юридичні науки (процесуальні юридичні науки: внутрішні процесуальні юридичні науки, міжнародні процесуальні юридичні науки).

Підводячи підсумок сказаному, можна зробити висновок, що боротьба зі злочинами проходить через такі стадії: 1. Попередження злочину. 2. Виявлення латентних злочинів. 3. Припинення злочинів, що тривають. 4. Розкриття злочинів. 5. Досудове розслідування злочинів. 6. Судове (слідче) розв'язання справи. 7. Виконання судового (слідчого) рішення. 8. Робота з особою протягом строку судимості. На даній стадії боротьба з певним злочином завершується і починається боротьба з новими злочинами (121, с.15; 356, с.14 та ін.).

До всіх цих стадій криміналістика і теорія ОРД має чи повинні мати відношення (357, с.225 та ін.), змінюється лише рівень “участі” кожної з цих наук на тій чи іншій стадії: деє (досудове розслідування, судовий розгляд кримінальних справ тощо) має переважати застосування криміналістичних засобів, а деє (виявлення, припинення і розкриття злочинів та ін.) – оперативно-розшукових, на чому детальніше зупинитися краще після узагальненого аналізу проблеми відображення стадій боротьби зі злочинами в існуючих дефініціях криміналістики.

Не дивлячись на те, що стадії боротьби зі злочинами є загально визнаною поняттеутворюючою ознакою і відображені і тій чи іншій мірі у більшості запропонованих визначень поняття криміналістики, їх перелік та найменування надто різні у баженні різних авторів.

Але перш ніж дати узагальнену характеристику недолікам визначення поняття криміналістики у частині відображення стадій боротьби зі злочинами, доцільно підкреслити, що перше стисле визначення криміналістики Г.Гросом ще було занадто загальним (84, с.VIII), на чому на початку 19-го століття наголошував І.І.Ган (63, с.4). Кращим цей автор вважав визначення поняття криміналістики, сформульоване Е.Лозінгом – “Криминалистика представляет собой учение о тех принципах, которыми должен руководствоваться судебный следователь при расследовании преступных деяний”(238).

Але і це визначення здавалося І.І.Гану надто вузьким і тоді він запропонував свій варіант вирішення даної проблеми: “Криминалистика представляет собой учение о технике совершения и расследования преступных деяний и поэтому она не наука, а искусство” (63, с.4), у чому не важко помітити первісні уявлення про стадії боротьби зі злочинами. Тобто стадіям боротьби зі злочинами увага приділялася з самого зародження даної науки.

З огляду на це, якщо позиція Ю.Ф.Бердичівського, Н.Д. Вороновського, Г.Ю.Маннса, М.М.Медведева, С.М.Трегубова та інших представників початкових періодів розвитку криміналістики не відображати в понятті криміналістики стадій боротьби зі злочинами (38, с.140; 58, с.5; 245, с.147-148; 249, с.178, 179; 368, с.IX-X та ін.) ще може бути поясне-

²⁴Офіційно даний кодекс іменується лісовим. У такому разі треба й Водний кодекс України іменувати водняним, що уявляється не досить коректним.

на недостатньо високим станом розвитку даної науки, то аналогічні підходи сучасних вчених: О.Я.Баєва (12, с.35), Ю.І.Краснобаєва (142, с.77), А.Ф.Лубіна (173, с.5), В.О.Образцова (265, с.11 та ін.) та ін., взагалі важко зрозуміти.

О.Я.Баєв у цьому відношенні застосував такий текст: “установленных уголовно-процессуальной формой для исследования преступлений” (12, с.35), в якому вбачається лише натяк на досудове розслідування злочинів і судовий розгляд кримінальних справ.

З іншої сторони, не можна визнати правильними намагання окремих вчених, зокрема Н.С.Алексєєва (367, с.6), Н.І.Клименко (124, с.18), О.М.Ларіна (232, с.1), В.К.Лисиченка (235, с.93), І.Ф.Пантелєєва (195, с.5) та ін. (див. розд.2), визначити поняття криміналістики на основі лише стадій боротьби зі злочинами, оскільки у даному випадку спостерігається перебільшення даної поняттєутворюючої складової, окрім якої дефініція даної науки містить й інші.

Наступним суттєвим недоліком визначення криміналістики у частині відображення стадій боротьби зі злочинами є надто широка різноманітність поглядів. Більшість вчених: Є.І.Зуєв (176, с.11), А.В.Іщенко (101, с.10), В.Я.Кол-дін (178, с.9), І.П.Крилов (183, с.11), В.К. Лисиченко (235, с.93), С.П.Мітричев (172, с.6), В.І.Попов (294, с.232), М.І. Порубов (5, с.6), П.І.Тарасов-Радіонов (342, с.13), М.В.Терзієв (346, с.153), В.Г.Тихія (349, с.10), М.П.Яблоков (406, с.44) та ін., вважають за необхідне відобразити у понятті криміналістики такі стадії боротьби зі злочинами, як попередження, розкриття і розслідування злочинів.

У 1967 р. Р.С.Белкін також вказав достатньо широкий перелік стадій боротьби зі злочинами, який ще не був належним чином систематизований і, з точки зору автора і сучасного рівня розвитку даної проблеми, ще виглядав достатньо не вдосконалим: “судебное исследование, ... раскрытие, расследование преступлений и объективное судебное разбирательство, ... предотвращение преступлений” (25, с.4; 143, с.3).

У цьому ж році Р.С.Белкін разом з Ю.І.Краснобаєвим й зовсім випустили із визначення криміналістики вказівку на ті чи інші стадії боротьби зі злочинами (24, с.92), а у 1968 р. вказаний вчений вже застосував у цьому відношенні словосполучення “судебное исследование и предотвращение преступлений” (144, с.9), яке, однак, тлумачилося ним широко. “Под судебным исследованием, - пояснював пізніше Р.С.Белкін, - понимается вся деятельность органов дознания, следствия, экспертных учреждений и суда по установлению истины по уголовным делам” (331, с.7), тобто це словосполучення охоплювало по суті всі стадії боротьби зі злочинами, з чим також не можна погодитися, оскільки деталізація при визначенні поняття криміналістики стадій боротьби зі зло-

дове право України, Цивільне право України, Арбітражне право України; **міжнародні базисноантиделіктні юридичні науки**: Міжнародне Антикримінальне право, Міжнародне Арбітражне право і Міжнародне Цивільне право¹⁹⁾²⁰⁾.

1.3. **Процедурні юридичні науки**, на які покладається завдання із створення нормативно-правової процедури ефективного і раціонального здійснення боротьби з різними видами правопорушень (**внутрішні процедурні юридичні науки**: полінаукові наукові напрямки: Теорія антиделіктної інформації;²¹⁾ мононаукові процедурні юридичні науки: **процесуальні юридичні науки**: Конституційно-процесуальне право України, Антикримінально-процесуальне право України, Цивільно-процесуальне право України, Арбітражно-процесуальне право України; **регламентні юридичні науки**: основні: Адміно-регламентне право України²²⁾, Трудо-регламентне право України, Ордо-регламентне право України; допоміжні: Виправно-трудо-регламентне право України, Виконавчо-регламентне право України²³⁾; **міжнародні процедурні юридичні науки**: Міжнародне Антикримінально-процесуальне право, Міжна-

ні з аналогічними за будовою словосполученнями „кримінальна країна”, „кримінальне угруповання” та ін. Щоб цього уникнути, достатньо вточнити назване словосполучення як „підрозділи антикримінальної міліції”. Аналогічного перейменування потребують й деякі юридичні науки і кодекси та пов’язана з цим інша термінологія, зокрема, „Антикримінальне право України”, „Антикримінальний кодекс України” (Антикрим. К України), „Антикримінально-процесуальне право”, „Антикримінальне судочинство”, „Антикримінально-процесуальний кодекс України” (Антикрим. ПК України) та ін.

¹⁹⁾Поділ міжнародного права на арбітражне і цивільне проведено з метою збереження відповідної логіки внутрішнього законодавства і призначений замінити загально визнану класифікацію міжнародного права відповідно на публічне і приватне.

²⁰⁾Перелік базисноантиделіктних та інших антиделіктних юридичних наук пов’язаний із існуючим вичерпним переліком правопорушень, а тому також є вичерпним і узгоджується з кожним з існуючих різновидів правопорушень.

²¹⁾У даному випадку представлений полінауковий процедурний юридичний напрямок, у той час як процесуальні і регламентні юридичні науки є мононауковими. Поділ же процедурних юридичних наук на процесуальні і регламентні віддзеркалює порядок розгляду справ про відповідні правопорушення: для перших з них – він судовий, а для другої групи наук - позасудовий чи лише частково судовий.

²²⁾Пояснення деяких застосованих тут новітніх найменувань юридичних наук і кодексів викладено окремо.

²³⁾У деяких публікаціях дану галузь юридичної правої науки і відповідний кодекс пропонується іменувати „Судово-виконавчо-регламентне право України” („Судово-виконавчо-регламентний кодекс України”), що не є семантично точним, оскільки вказана виконавча процедура має передбачати порядок виконання рішень не тільки суду, а низки позасудових інстанцій, у першу чергу, по справам про дисциплінарні проступки, деякі адміністративні проступки тощо.

дійти висновку, що основні проблеми системно-структурної будови існуючих таємних підручників з ординати полягають у тому, що у цих виданнях: 1. Містяться положення методичного і процедурного характеру, останні свідчать про формування нової процедурної науки – Ординатичного регламенту чи Ордо-регламентного права України і мають бути виключені із системи навчального курсу ординати. 2. Реалізована застаріла системно-структурна будова із поділом на загальну та особливу частину, що притаманно правовим юридичним наукам, а криміналістиці та ординатиці як методичним юридичним наукам більше підходить чотирьохелементна система. 3. Фактично у достатньо повному обсязі є положення, які характеризують теорію, техніку, тактику і методику ординати, але їх треба відповідним чином систематизувати і піддати змістовно-термінологічному удосконаленню по аналогії з викладеним базовим навчальним курсом криміналістики.

Юридичну природу криміналістики та її місце у новітній системі юридичних наук варто розглядати на підставі новітньої класифікації юридичних наук, які поділяються у контексті:

1. **Розв'язання їхніх загальних завдань** на:

1.1. **Теоретичні юридичні науки**, тобто такі юридичні науки, основним завданням яких є створення філософських, соціологічних, політичних, філологічних, історичних, психологічних та інших теоретичних основ для ефективного і раціонального здійснення будь-якого з напрямків юридичної діяльності (*мононаукові теоретичні юридичні науки*: Філософія юриспруденції, Політологія юриспруденції, Соціологія юриспруденції, Психологія юриспруденції, Теоретика юриспруденції, Історія вітчизняної юриспруденції, Історія зарубіжної юриспруденції, Історія правових вчень та ін.; *полінаукові теоретичні юридичні науки*: Філологія юриспруденції, Енциклопедія юриспруденції, Сучасна порівняльна юриспруденція, Юридична педагогіка та ін.).

1.2. **Базисноантиделіктні юридичні науки**¹⁷, які повинні розробити правову основу (базис) для ефективного і раціонального введення боротьби з будь-яким із різновидів правопорушень (*внутрішні базисноантиделіктні юридичні науки*: Конституційне право України, Антикримінальне право України¹⁸, Адміністративне право України, Тру-

чинами дозволяє акцентувати увагу криміналістів на необхідність розробки засобів боротьби зі злочинами на кожній з стадій її проведення.

У цьому зв'язку доцільно вказати у на позицію І.Ф.Пантелєєва, який аналогічно намагався скрити за поняттям “розкриття злочину” увесь процес боротьби зі злочинами (194, с.5; 283, с.16, 18 та ін.).

Нажаль, даному підходу Р.С.Белкін і І.Ф.Пантелєєв залишилися вірними і всі наступні роки (35, с.65; 195, с.4-5 та ін.).

Короткочасні відступи від такого відображення у понятті криміналістики стадій боротьби зі злочинами Р.С.Белкін робив тільки у 1973 р. та у 1993 р., вказавши при визначенні поняття криміналістики такі стадії боротьби зі злочинами, як “раскрытие, расследование и предотвращение преступлений” (26, с.22; 153, с.5), та у 1999 р. – “выявление, раскрытие, расследование и предупреждение преступлений, судебное разбирательство уголовных дел» (32, с.5-6). При цьому доцільно підкреслити, що останній найбільш повний перелік стадій боротьби зі злочинами спостерігався ще у 1980 р. у Г.А.Матусовського (248, с.17).

У той же час Т.В.Аверьянова (1, с.42), О.О.Закатов (295, с.8), І.О.Возгрін (56, с.7), Ю.Г.Корухов (1, с.42), В.Г.Лукашевич (310, с.18), Є.І.Макаренко (243, с.19), М.І.Порубов (292, с.8), О.Р.Російська (308, с.9), М.В.Салтєвський (312, с.17-18), Т.О.Сєдова (317, с.19), А.А. Степанов (56, с.7), А.Г.Філіппов (209, с.3), В.Ю.Шепітько (386, с.345) та деякі інші автори, сприйнявши короткочасно чи постійно визначення поняття криміналістики Р.С.Белкіним, погодилися цим самим і на словосполучення “судебное исследование и предотвращение преступлений”.

Бачення ж інших вчених стадій боротьби зі злочинами у дефініції криміналістики не були однотайними. Зокрема, В.П.Бахін (20, с.8), В.І.Гаєнко (62, с.182), О.Н.Колісниченко (129, с.4) та деякі інші автори (21, с.10 та ін.) віддавали перевагу таким стадіям, як – “раскрытие и расследование преступлений”; О.М.Васильєв (161, с.14), В.С.Кузьмічев (225, с.5), М.О.Селиванов (319, с.104) та ін. – “расследование и предупреждение преступлений”; А.І.Вінберг – “раскрытие преступлений, выявление виновных и изыскание способов предупреждения преступлений” (163, с.4); О.Я.Гінзбург (68, с.11), Р.Г.Домбровський (90, с.23) та ін. – “расследование и предупреждение преступлений”, І.В.Гора і В.А. Колесник – “выявление, раскрытие, расследование и предупреждение преступлений” (76, с.5); А.В.Дулов – “выявление, расследование и профилактика преступлений” (174, с.19-20); М.К.Камінський – “выявление и раскрытие преступлений” (104, с.29); С.Д.Карєв (105, с.29), П.С.Елькінд (372, с.36) та ін. – “раскрытие и предупреждение преступлений”.

¹⁷ Традиційно дана група юридичних наук іменувалася матеріальними юридичними науками, що з урахуванням вимог сьогодення вже виглядає архаїчним. Запропоноване ж їх найменування логічно випливає з їхніх завдань і тому виглядає більш сучасним і науково обґрунтованим.

¹⁸ Поява даної та іншої подібної термінології обумовлена тим, що у чинному законодавстві, зокрема, у Законі України „Про міліцію” з'явилася словосполучення „підрозділи кримінальної міліції”, яке виглядає не досить коректним у співставленні

В.П.Колмаков будує визначення криміналістики на таких стадіях, як “раскрытие и предотвращение преступлений” (131, с.6); С.В.Лаврухін – “обнаружение, раскрытие и предупреждение преступлений” (230, с.79); В.О.Образцов – “выявление, раскрытие, пресечение и предупреждение преступлений” (263, с.24); Б.М.Шавер – “раскрытие преступлений, обнаружение и опознание преступников” (381, с.66); В.Ю.Шепітько – “раскрытие, расследование, судебное разбирательство и предупреждение преступлений” (387, с.7); Н.Г.Шурух-нов – “раскрытие, расследование, судебное разбирательство и предотвращение преступлений” (396, с.12) та ін. І цей перелік може бути продовжений.

При цьому варто підкреслити, що кримінальна справа є формою документування досудового розслідування злочинів і судового розгляду кримінальних справ. З огляду на це, історичні випадки використання словосполучень типу “розслідування кримінальної справи” (93, с.258; 381, с.80 та ін.) ще можна якось пояснити, в той час як поява аналогічних словосполучень у підручниках криміналістики останніх років видання (184 та ін.) викликає непорозуміння, оскільки розслідуються діяння (злочини), а не форма документування боротьби з ними.

Не менш суттєвим недоліком понятійної концепції стадій боротьби зі злочинами, як видно із наведених прикладів, є неповнота відображення цих стадій при визначенні криміналістики. Адже ж жодне з існуючих визначень поняття криміналістики не містить в собі повний перелік фактично існуючих стадій боротьби зі злочинами. Найближче до цього знаходиться позиція О.А.Кириченка, який ще у 1994 р. запропонував такі стадії: “... предупреждение, выявление (в т.ч. разрешение материалов проверки наличия в деянии признаков преступления), пресечение, раскрытие и предварительное расследование преступлений, а также судебное разрешение уголовных дел (в т.ч. исполнение судебных решений)” (108, с.75 та ін.).

До цього найбільш повний перелік стадій боротьби зі злочинами відобразив у понятті криміналістики Г.А.Матусовський - “выявление, раскрытие, расследование и предупреждение преступлений, судебное рассмотрение уголовных дел” (248, с.17), який у 1999 р., на чому вже наголошувалося раніше, сприйняв й Р.С.Белкін (32, с.5-6).

О.А.Кириченко продовжуючи вдосконалення вказаного переліку стадій боротьби зі злочинами, один з останніх варіантів якого виглядає таким чином: “попередження, виявлення, припинення, розкриття і досудове розслідування злочинів, судовий розгляд кримінальних справ і виконання судових рішень, закінчуючи зняттям чи погашенням судимості (120, с.371).

Підтримуючі в основному даний варіант відображення при визна-

Розділ 3. Тактика призначення і проведення експертиз, теми: 1. Загальні положення тактики призначення і проведення експертиз. 2. Тактика отримання зразків на окремі види експертиз. 3. Тактика призначення і проведення окремих видів експертиз.¹⁵

Частина IV. Методика:

Розділ 1. Загальні положення методики, теми: 1. Поняття, джерела, система і структура методики боротьби зі злочинами. 2. Основи розшукової діяльності. 3. Основи подолання протидії боротьби зі злочинами.

Розділ 2. Методики боротьби з окремими видами і групами злочинів, теми: 1. Методика боротьби із вбивствами і заподіянням тілесних пошкоджень. 2. Методика боротьби із зґвалтуванням та іншими статевими злочинами. 3. Методика боротьби із крадіжками, грабежами, розбоями та з іншими видами розкрадань. 4. Методика боротьби із хабарництвом та іншими посадовими злочинами. 5. Методика боротьби із транспортними злочинами. 6. Методика боротьби зі злочинними порушенням охорони праці. 7. Методика боротьби зі злочинами, що пов’язані з пожежами. 8. Методика боротьби зі злочинами, що пов’язані з наркотиками. 9. Методика боротьби з економічними злочинами. 10. Методика боротьби із податковими злочинами. 11. Методика боротьби із екологічними злочинами. 12. Методика боротьби зі злочинами у сфері інформаційних технологій.¹⁶

Розділ 3. Методики боротьби зі злочинами при особливих обставинах, теми: 1. Особливості методики боротьби із організованими злочинами і корупцією. 2. Особливості методики боротьби із замовними злочинами. 3. Особливості методики боротьби зі злочинами неповнолітніх. 4. Особливості методики боротьби зі злочинами психічно хворих осіб. 5. Особливості методики боротьби зі злочинами іноземців чи проти них. 6. Особливості методики боротьби зі злочинами минулих років.

Розглядаючи співвідношення базового навчального курсу криміналістики та ординатики і перспективи удосконалення останнього, можна

слідстві. А якщо цього не було у силу тих чи інших причин зроблено, то й судовий огляд місця події може виявитися первинним.

¹⁵Окреме висвітлення тактики призначення і проведення експертиз викликано тим, що тут мають бути розглянуті як загальні положення, так й особливості призначення і проведення окремих видів експертиз.

¹⁶У даному випадку містяться методики боротьби саме з окремими видами і групами злочинів, у той час як теми третього розділу мають висвітлювати методики боротьби з різними видами чи групами злочинів при тих або інших обставинах. Наприклад, особливості методики боротьби із замовними злочинами стосуються особливостей боротьби із замовними і вбивствами, і замовного контрабандою наркотиків чи інших товарів, і із замовним знищенням майна громадян тощо.

Виходячи з викладеного всеохоплюючого аналізу системи вітчизняних та інших підручників криміналістики системно-структурна будова і змістовно-тематичне наповнення базового навчального курсу даної навчальної дисципліни за першою концепцією може виглядати таким чином:

Частина I. Теорологія: теми: 1. Періодизація розвитку, поняття, системно-структурна будова і міжнауковий статус криміналістики. 2. Методологія криміналістики. 3. Основи ідентифікації, групофікації, діагностики, ситуаціології та інших спеціальних методів. 4. Основи мікрооб'єктології.

Частина II. Техніка:

Розділ 1. Загальні положення техніки, теми: 1. Поняття і система техніки, її основні категорії. 2. Поняття, різновиди і комплекти технічних засобів боротьби зі злочинами.

Розділ 2. Основні галузі техніки, теми: 1. Основи фотокінозйомки і звуковідеозапису. 2. Основи слідознавства. 3. Основи зброязнавства. 4. Основи одорології. 5. Основи встановлення виконавця і засобів виготовлення документів. 6. Основи встановлення факту та обставин внесення змін у документи. 7. Основи дослідження аудіодокументів. 8. Основи дослідження пластикодокументів і комп'ютеродокументів. 9. Основи габітоскопії. 10. Основи інформаційно-довідкового забезпечення боротьби зі злочинами.

Частина III. Тактика:

Розділ 1. Загальні положення тактики, теми: 1. Поняття, система і джерела тактики. 2. Поняття тактичного прийому, дії, рішення, комбінації і ситуації, їх класифікація. 3. Основи взаємодії учасників процесу боротьби зі злочинами. 4. Основи версіювання. 5. Основи планування та організації процесу боротьби зі злочинами.

Розділ 2. Тактика проведення окремих процесуальних і гласних позапроцесуальних дій чи їх комбінацій, теми: 1. Тактика отримання пояснення і повідомлення про злочин. 2. Тактика затримання та арешту. 3. Тактика огляду. 4. Тактика експерименту. 5. Тактика перевірки показань на місці. 6. Тактика обшуку і виїмки. 7. Тактика допиту та очної ставки. 8. Тактика пред'явлення для впізнання¹⁴.

¹⁴Теми з другої по восьму мають спочатку розглядатися в контексті слідчих дій, а потім й судових. При цьому допит як судова дія має бути розглянута як перехресний допит, допит у суді одночасно декількома суб'єктами: судом, прокурором, адвокатом тощо. У цьому ж аспекті треба показати й особливості проведення очної ставки в суді. Судовий же огляд місця події, як правило, перетворюється у перевірку показань на місці, хоча не виключається й проведення й суто огляду місця події, звичайно повторного, оскільки первинний вже мав бути проведений на досудовому

ченні поняття криміналістичної науки стадій боротьби зі злочинами, не можна сприйняти за термінологією і суттю останню стадію, яку розуміється цим автором не досить точно. Так, правоохоронці працюють не із зняттям чи погашенням судимості, а проводять роботу з особою протягом дії строку судимості.

Уточнення ж судового розгляду кримінальних справ і судових рішень ще й слідчими, оскільки передбачається можливість слідчому самостійно прийняти рішення про припинення кримінальної справи з не-реабілітуючих обставин (с.6-10 КПК України) стало б важливим доповненням (354, с.117).

Проблема неповноти відображення у понятті криміналістики стадій боротьби зі злочинами породжує наступне питання, а чи має криміналістика відношення до всіх фактично існуючих стадій? Частково відповідь на це питання вже давалося раніше і зараз доцільно дану проблему дослідити більш уважно.

У той же час у даному випадку немає необхідності піддавати детальному аналізу завдання криміналістики на тій чи іншій стадії боротьби зі злочинами, що б довести право на відображення певної стадії у визначенні поняття даної науки. Адже ж кожна із стадій боротьби зі злочинами, за винятком виконання судових рішень і ведення роботи з особами під час дії строку судимості, була підтримана великою кількістю вчених, у тому числі у формі захищених дисертацій, а тому не потребує зараз доведення.

З огляду на це, можна лише систематизувати погляди авторів щодо того, які вчені підтримали ту чи іншу стадію боротьби зі злочинами як поняттеутворюючої ознаки дефініції криміналістичної науки.

Найбільшої підтримки здобули такі стадії боротьби зі злочинами, як попередження, розкриття і розслідування злочинів, що у повному обсязі, скороченому варіанті чи поряд з іншими стадіями боротьби зі злочинами вказувала при визначенні поняття криміналістики, по суті, переважна більшість авторів, які вважали необхідним відобразити дану поняттеутворюючу ознаку.

При цьому не можна визнати правильною позицію Г.А.Аганесяна, В.М.Богданова, Е.І.Бордиловського, В.Н.Герасимова, О.О.Закатова, В.Є.Корноухова, О.М.Ларіна, Л.Д.Самигіна та ін., які й на сучасному етапі розвитку криміналістики зводять поняття криміналістики лише до однієї стадії боротьби зі злочинами – їх розслідування (2, с.29; 136, с.18; 137, с.17; 232, с.1; 347, с.5 та ін.), або І.Ф.Герасимова, Н.І. Клименко, І.Ф.Пантелєєва та деяких інших авторів, які у цьому відношенні обмежувалися лише розкриттям злочину (124, с.18; 170, с.5; 195, с.6), оскільки це повертає криміналістику до її початкового періоду розвит-

ку (238, с.4; 347, с.5; 409, с.47-49 та ін.).

Виявлення злочинів вважали за необхідно відобразити у понятті криміналістики Р.С.Бєлкін (32, с.5-6; 34, с.5), І.В.Гора (76, с.5), А.В.Дулов (174, с.19, с.20), С.В.Лаврухін (230, с.79), М.К.Камінський (104, с.29), О.А.Кириченко (108, с.75; 124, с.32 та ін.), В.А.Колесник (76, с.5), Г.А.Матусовський (248, с.17), В.О.Образцов (263, с.24) та ін.

А.І.Вінберг у цьому відношенні застосував словосполучення “раскрытие преступлений, выявление виновных ...” (163, с.4), що поєднує тотожні поняття і не може бути зараховано як синонім словосполучення “виявлення злочинів”, тому що дане поняття включає виявлення не стільки особи, яка скоїла злочин, скільки наявності ознак злочину у тому чи іншому діянні.

С.В.Лаврухін у даному випадку ж віддав перевагу словосполученню “обнаружение преступлений” (230, с.79) і тут можна говорити лише про узгодження єдиної термінології щодо позначення даної стадії боротьби зі злочинами.

Більш прийнятним треба вважати все ж такі словосполучення “виявлення злочинів” ніж “знаходження злочинів” (україномовний переклад словосполучення “обнаружение преступлений”), оскільки перший з них більш точний, а другий – традиційно використовується для найменування етапів роботи з речовими джерелами інформації (118, с.19-22; 353, с.237 та ін.).

Словосполученню “припинення злочинів” у контексті визначення поняття криміналістики віддали перевагу лише окремі автори (О.А.Кириченко (106, с.147; 107, с.14; 108, с.75; 124, с.32 та ін.), В.П.Колмаков (131, с.5), В.О.Образцов (263, с.24) та ін.), хоча одним з перших, хто звернув увагу на дану стадію боротьби зі злочинами в контексті визначення поняття криміналістики був І.М.Якимов.

Ще у 1923 р. І.М.Якимов сформулював таке визначення криміналістики, в якому вже найшло відображення: “методы раскрытия” і найбільш раціональні способи “предупреждения и ликвидации начавшихся преступлений” (409, с.47-49). Як бачимо, тут припинення злочинів було подано аналогічним за суттю словосполученням “ликвидации начавшихся преступлений”.

Приєднуючись до думки вказаних авторитетних вчених, варто акцентувати увагу на важливості даної стадії боротьби зі злочинами, оскільки правильне припинення злочинів, що тривають, дозволяє зберегти ту інформаційну основу – особисті і речові джерела, за допомогою яких у подальшому і може бути отримана криміналістична (та й оперативно-розшукова) інформація, без чого боротьба зі злочинами якщо не буде неможливою, то у будь-якому випадку відобразиться на її ефективнос-

розглянути лише ті варіанти, що стосуються першої з наук і тільки за першою з концепцій.

Ретельний аналіз системно-структурної будови понад 200 вітчизняних підручників і навчальних посібників з криміналістики дає підстави для висновку, що якісну криміналістичну підготовку юристів мають забезпечити такі три групи **навчальних курсів криміналістики**:

1. **Еталонний курс криміналістики**, який має стати основою для формування базового навчального курсів і криміналістичних спецкурсів, набуває значення для з'ясування стану розвитку даної науки (що саме і на якому рівні досліджено) та узгодження проведення наукових досліджень.

2. **Базовий навчальний курс криміналістики**, який має містити взяті і відповідним чином перероблені з еталонного курсу всі ті положення, які мають значення для належної базової підготовки юристів будь-якої спеціалізації (умовно бакалаврів юриспруденції – базового кваліфікаційного рівня подальшої спеціалізації юристів).

3. **Криміналістичні спеціальні курси**, які, на відміну від попередніх курсів мають бути у вигляді не всеохоплюючого підручника і низки відповідних спецкурсів, що мають викладатися після вивчення базового навчального курсу криміналістики і забезпечувати фахову, регіональну і при необхідності іншу спеціалізацію:

3.1. **Юристів-спеціалістів (кваліфікаційних рівнів “Спеціаліст-правознавець” і “Спеціаліст-антиделіктолог”**, причому із додатковою спеціалізацією за відповідними напрямками: правознавство - спеціаліст-юрисконсульт і спеціаліст-нотаріус, антиделіктологія - спеціаліст судової діяльності, спеціаліст слідчої діяльності, спеціаліст прокурорської діяльності, спеціаліст адвокатської діяльності, спеціаліст іншої антиделіктної діяльності.

3.2. **Юристів-магістрів (кваліфікаційного рівня “Магістр-правознавець”, “Магістр-антиделіктолог”** із аналогічною додатковою субспеціалізацією.

Іншими словами кажучи, останні спецкурси мають забезпечувати як рівень підготовки юристів (бакалавр юриспруденції, спеціаліст-правознавець чи спеціаліст-антиделіктолог, магістр-правознавець чи магістр-антиделіктолог), так й їхню спеціалізацію (правознавство, антиделіктологія) і субспеціалізацію правозастосувальної та антиделіктної діяльності.

Таких спецкурсів має бути стільки, скільки існує груп достатньо близьких спеціалізацій і субспеціалізацій спеціалістів і магістрів в межах розроблених та узгоджених у ході відповідних наукових дискусій стандартів вузівської юридичної спеціалізації.

боротьби зі злочинами, розробляє засоби гласного ведення даної боротьби на кожній із її стадій. 2. Ордиристика - є методичною (неправовою, антиделіктною) юридичною наукою, яка на основі пізнання закономірностей роботи з особистими і речовими джерелами інформації, що має значення для боротьби зі злочинами, розробляє засоби негласного ведення даної боротьби на кожній із її стадій.

Що ж стосується другої концепції визначення поняття вказаних юридичних наук, то за розгорнутим визначенням криміналістика має бути представлена як методична (неправова, антиделіктна) юридична наука, що на основі пізнання закономірностей виникнення і встановлення особистих і збирання речових джерел, отримання від них інформації, що має значення для боротьби з правопорушеннями, її оцінки і використання, розробляє гласні технічні засоби і загальні правила поведінки з ними, тактичні прийоми проведення окремих процесуальних (досудових, судових, експертних) і гласних позапроцесуальних дій чи їх комбінацій, а також гласні методики із виявлення, припинення, розкриття і досудового розслідування чи іншого дослідження правопорушень, судового (досудового) розв'язання справ про відповідні правопорушення, виконання судових (слідчих) рішень, проведенню роботи із особами протягом дії строку судимості із здійснення інших заходів із попередження правопорушень.

Стисле визначення криміналістики за другою концепцією виглядає так: **Криміналістика** є методичною (неправовою, антиделіктною) юридичною наукою, яка на основі пізнання закономірностей роботи з особистими і речовими джерелами інформації, що має значення для боротьби зі злочинами, розробляє засоби гласного ведення даної боротьби на кожній із її стадій.

Звідси стає зрозумілим, яким самим має бути розгорнуте і стисле визначення поняття ордиристики за даною концепцією. При цьому варто підкреслити, що зараз доцільне втілення у життя визначення поняття і системно-структурної будови криміналістики та ордиристики лише за першою концепцією щодо боротьби зі злочинами, оскільки дані визначення і так є принципово новими у порівнянні з існуючими, а тому потребують певного часу для їх більш-менш широкого сприйняття. Лише після цього будуть створені умови вже для впровадження другої концепції визначення поняття і системно-структурної будови криміналістики та ордиристики за другою концепцією щодо боротьби зі всіма правопорушеннями.

У той же час всі наведені визначення криміналістики та ордиристики обумовлюють й відповідне вдосконалення системно-структурної будови і змістовно-тематичного наповнення цих наук, з яких зараз доцільно

ті.

Судовий розгляд кримінальних справ як поняттєутворюючу ознаку дефініції криміналістики підтримали з деякими термінологічними розбіжностями Т.В.Аверьянова (1, с.42), Р.С.Белкін (32, с.5-6; 34, с.5; 143, с.3 та ін.), І.О.Возгрін (57, с.51), О.А.Кириченко (106, с.147; 107, с.14; 108, с.75 та ін.), Ю.Г.Корухов (1, с.42), Г.А.Матусовський (248, с.17), О.Р.Росінська (1, с.42), В.Ю.Шепітько (213, с.7; 386, с.345; 387, с.7), Н.Г.Шурухов (396, с.12) та ін.

При розширеному тлумаченні в предмет криміналістики включав практику судового розгляду кримінальних справ М.О.Селиванов (320, с.11).

Як було підкреслено вище, В.Ю.Шепітько пропонував навіть створити судову криміналістику (387, с.7), своє ставлення до чого автор вже також аргументував (див. розд.1.2).

Але доцільно зауважити, що ще у 1965 р. Л.Є.Ароцкер захистив докторську дисертацію з проблем використання криміналістичних знань на судовій стадії боротьби зі злочинами (7). А В.Г.Тихія у 1984 р. також у докторській дисертації, присвяченій обґрунтуванню необхідності поширення завдань криміналістики й на цивільне судочинство, основну увагу приділив саме судовій стадії, у першу чергу тактиці проведення окремих судових дій (348, с.10 та ін.).

Більш того, криміналістика й виникла як наука, що мала забезпечити відповідними засобами боротьби зі злочинами всіх суб'єктів, які мають здійснювати цю боротьбу, у тому числі й суддів. Наприклад, визначаючи криміналістику як науку, Г.Грос підкреслив: "Криминалистика как учение о реальностях уголовного права, к которым следует причислить на первом плане самого человека (преступника, свидетеля, эксперта и судью), - раскрывает перед нами сущность преступных деяний, их начало, их составные части, их дальнейшее течение и их цели" (84, с.XI).

Це вже трохи пізніше Е.Лозінг в уточненому визначенні поняття криміналістики зорієнтував все тільки на слідчого: "Криминалистика представляет собой учение о тех принципах, которыми должен руководствоваться судебный следователь при расследовании преступных деяний" (238, с.4).

З цього часу даний підхід став домінувати і лише окремі вчені звертали увагу на завдання криміналістики на даній стадії боротьби зі злочинами. Наприклад, ідею Л.Є.Ароцкера про завдання криміналістики на судовій стадії розвив Р.С.Белкін, який у 1967 р. при визначенні поняття криміналістики прямо вказав "объективное судебное разбирательство" (143, с.4).

Але, нажаль, вже роком пізніше Р.С.Белкін всі вказані тут стадії боротьби зі злочинами, у тому числі й судову, сховав, як вже підкреслювалося, за більш завуальованою формою “судове дослідження” (144, с.9).

Короткочасно Р.С.Белкін у 1999 р. повертався до конкретизованого відображення у понятті криміналістики судової стадії (32, с.5-6), що у 1980 р. у такому ж переліку стадій боротьби зі злочинами запропонував Г.А.Матусовський (248, с.17). Пізніше судовий розгляд кримінальних справ як стадію боротьби зі злочинами поряд з іншими відображали у понятті криміналістичної науки й інші автори (106, с.147; 107, с.14; 108, с.75; 387, с.7 та ін.). В.Ю.Шепітько, як вже підкреслювалося (див. розд.1.2), запропонував, навіть, створити судову криміналістику (387, с.7; див. розд.1.2).

Наступні стадії боротьби зі злочинами – виконання судових рішень і роботу з особами протягом дії строку судимості як поняттеутворюючі ознаки дефініції криміналістики розглядають у контексті зі всіма попередніми стадіями лише О.А.Кириченко (108, с.75; 120 с.371 та ін.) і автор (352, с.30-31; 354, с.117; 366, с.56 та ін.).

Якщо взяти до уваги необхідність розмежування завдань криміналістики і теорії ОРД, коли перша з наук має розробляти гласні, а друга - негласні засоби боротьби зі злочинами на кожній із стадій її проведення (106, с.147; 107, с.14; 108, с.68, 75-66; 110, с.196-198; 124, с.32-33 та ін.), про що більш детально мова піде далі (див. розд.2.1.2), то логічно постає питання, хто ж має розробляти гласні технічні, тактичні і методичні аспекти роботи з особами в місцях позбавлення волі чи протягом дії після звільнення строку судимості? У цьому відношенні варто визнати правильною ту точку зору, згідно якої ці завдання покладаються на криміналістику, а за ОРД зберігаються негласні аспекти ведення боротьби зі злочинами на цих стадіях (120, с.371; 121, с.16-17; 361, с.269 та ін.).

Проте у зв'язку із включенням у перелік стадій боротьби зі злочинами роботи з особами протягом строку судимості більш чіткіше виступає питання, а чи не є ця стадія однією з форм попередження злочинів?

Автор дає на це питання позитивну відповідь. Але при цьому необхідно наголосити на тому, що й будь-яка з попередніх стадій боротьби зі злочинами також може розглядатися з точки зору однієї з форм попередження злочинів. Хіба ж кількість виявлених, припинених і розкритих злочинів, ефективність проведення цих стадій боротьби зі злочинами не впливає на рішучість потенціальних злочинців скоїти ці діяння. І тут не треба наводити відповідних статистичних даних, оскільки й так

кає необхідність у дізнавача, слідчого, прокурора, суду або інших учасників судового засідання отримати від неї додаткові роз'яснення”.

Викладені положення і порівняльне дослідження понад 150 існуючих варіантів визначення поняття криміналістичної науки дають підстави дійти висновку, що під **криміналістикою** за розгорнутим визначенням її поняття за першою концепцією треба розуміти методичну (неправову, антиделіктну) юридичну науку, яка на основі пізнання закономірностей виникнення і встановлення особистих і збирання речових джерел, отримання від них інформації, що має значення для боротьби зі злочинами, її оцінки і використання, розробляє гласні технічні засоби і загальні правила поведінки з ними, тактичні прийоми проведення окремих процесуальних (досудових, судових, експертних) і гласних позапроцесуальних дій чи їх комбінацій, а також гласні методики із виявлення, припинення, розкриття і досудового розслідування злочинів, судового (досудового) розв'язання кримінальних справ, виконання судових (досудових) рішень, проведення роботи із особами протягом дії строку судимості і здійснення інших заходів із попередження злочинів).

Для порівняння **ордистику** за цим же підходом доцільно розглядати методичною (неправовою, антиделіктною) юридичною наукою, яка на основі пізнання закономірностей виникнення і встановлення особистих і збирання речових джерел, отримання від них інформації, що має значення для боротьби зі злочинами, її оцінки і використання, розробляє негласні технічні засоби і загальні правила поведінки з ними, тактичні прийоми проведення окремих негласних заходів чи їх комбінацій, а також негласні методики із виявлення, припинення, розкриття і досудового розслідування злочинів, судового (досудового) розв'язання кримінальних справ, виконання судових (досудових) рішень, проведення роботи із особами протягом дії строку судимості і здійснення інших заходів із попередження злочинів.

У межах навчального курсу криміналістики та ордистику не варто викладати вказані розгорнуті визначення цих наук, оскільки їх основні поняттеутворюючі ознаки мають бути попередньо розглянуті і їх деталізація у даному контексті вже виглядає зайвою. Це виправдано лише у випадках окремого наукового дослідження вказаних питань; дисертаційне, монографічне тощо.

З огляду на це, зроблено висновок про необхідність формування й стисле визначення криміналістики та ордистику за першою концепцією, яке по суті має повторювати лише конструкцію таких дефініцій: 1. **Криміналістика** - є методичною (неправовою, антиделіктною) юридичною наукою, яка на основі пізнання закономірностей роботи з особистими і речовими джерелами інформації, що має значення для

цього приводу будь-якої іншої процесуальної дії, затримання особи по підозрі у вчиненні конкретного злочину чи застосування щодо неї запобіжного заходу. 2.6.2. **Обвинуваченого** – із доведенням вини переслідуваного у вчиненні складу конкретного злочину, у силу чого невідкладно має бути винесена постанова про пред'явлення їй обвинувачення. 2.6.3. **Підсудного** – із завершенням процедури доведення всіх обставин і судової підготовки, необхідних для правильного судового розгляду кримінальної справи, що обумовлює невідкладне призначення справи для такого розгляду. 2.6.4. **Засудженого** – із винесенням остаточного слідчого чи судового рішення про винність переслідуваного (постанови про закриття провадження по справі із nereабілітуючих обставин, передбачених такими-то нормами даного Кодексу; обвинувального вироку чи постанови про застосування неосудній або обмежено осудній особі, що скоїла суспільно небезпечне діяння, примусових медичних заходів). 2.6.5. **Виправданого** - із постановлянням остаточного слідчого чи судового рішення про невинність переслідуваного (постанови про закриття справи провадженням із реабілітуючих обставин, передбачених такими-то нормами даного Кодексу; чи виправдувального вироку). 2.6.7. **Причетного** – із винесенням остаточного слідчого чи судового рішення про припинення на підставі такої норми даного Кодексу провадження по справі за недоведенням вини переслідуваного, коли всі можливості для формування внутрішнього переконання слідчого, прокурора чи суду про винність або невинність особи вже вичерпані. 2.7. **Цивільного відповідача** – особи, злочинними діями якої завдано майнової чи моральної шкоди фізичній чи юридичній особі або державі, а також інші фізичні чи юридичні особи, які в силу закону несуть майнову відповідальність за шкоду, заподіяну злочинними діями малолітньої особи або неповнолітнього переслідуваного, обмежено осудної чи неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. 2.8. **Представника цивільного відповідача** - особи, яка представляє фізичну чи юридичну особу або державу як цивільного відповідача. 2.9. **Третьої особи із самостійними вимогами** - особи, яка виступає на стороні цивільного позивача чи цивільного відповідача і заявляє у контексті обставин позову самостійні вимоги. 2.10. **Третьої особи без самостійних вимог** - особи, яка виступає на стороні цивільного позивача чи цивільного відповідача і не заявляє у контексті обставин позову самостійні вимоги. 2.11. **Представника третьої особи** - особи, яка представляє фізичну чи юридичну особу або державу як третю особу із самостійними вимогами чи без таких вимог на стороні цивільного позивача чи відповідача. 2.12. **Експерта** - особи, яка у встановленому даним Кодексом порядку провела експертне дослідження і з приводу цього вини-

зрозуміло, що чим якісніше будуть проведені вказані стадії боротьби зі злочинами, тим менше злочинів буде скоєно ще.

Якість досудового слідства і судового розв'язання кримінальної справи також має аналогічні наслідки, оскільки, якщо всі виявлені і розкриті злочини будуть правильно проведені через ці стадії боротьби зі злочинами і злочинці отримають справедливую міру покарання, то це також позначиться на їх рішимості і рішимості інших потенційних злочинців скоїти злочин ще.

Якість та ефективність виконання судових рішень, особливо, у вигляді позбавлення волі має ще більшу профілактичну значимість.

Але попередження злочинів окрім означених аспектів має ще свої, які всіма названими стадіями боротьби зі злочинами не охоплюються. Цій проблемі присвячена достатньо широка література, з якої в контексті конкретизації визначення поняття криміналістики звертає на себе увагу докторські дисертації В.Ф.Зудіна та І.Я.Фридмана з проблем попередження злочинів (100; 377).

При цьому І.Я.Фридман достатньо обґрунтовано наголошував на необхідності розмежування завдань криміналістики і кримінології у сфері попередження злочинів (377, с.10-11).

Виходячи з викладеного необхідно при визначенні поняття криміналістики уточнити відповідним чином послідовність і термінологічний виклад стадій боротьби зі злочинами: **виявлення, припинення, розкриття і досудове розслідування злочинів, судове (слідче) розв'язання кримінальної справи, виконання судового (слідчого) рішення, проведення роботи з особами протягом дії строку судимості та інших заходів із попередження злочинів** (121, с.15 та ін.)

У даному випадку вже акцентовано увагу на тому, що всі названі попередні стадії боротьби зі злочинами є відповідної формою попередження злочинів, яке, окрім цього, має в криміналістиці й інші форми і напрямки. Більш того, запропонований перелік стадій боротьби зі злочинами побудований з точки зору використання тут відповідних засобів здійснення такої боротьби – гласних для криміналістики і негласних для теорії ОРД (121, с.64; 356, с.54; 357, с.225). Все це є принципово новим підходом у відображенні стадій боротьби зі злочинами як поняттеутворюючої ознаки криміналістичної науки.

Підсумовуючі викладене, вбачається обґрунтованим висновок про те, що криміналістика, як і теорія ОРД, має відношення до всіх без винятку стадій боротьби зі злочинами і змінюється лише доля криміналістичної та оперативно-розшукової “участі” на тій чи іншій стадії (117, с.52; 356, с.54 та ін.), що має бути враховано при визначенні поняття криміналістики.

2.1.2. Загальна характеристика засобів боротьби зі злочинами в контексті їх відображення у понятті криміналістики.

Перші визначення поняття криміналістики І.І.Ганом (63, с.4), Г.Гросом (84, с.VIII, XI), Ф.Ліст (237, с.174), Е.Лозінгом (238, с.4) та ін. не мали вказівки на ті чи інші засоби боротьби зі злочинами. Пізніше Р.А.Рейс, не підтримуючі найменування нової науки криміналістикою, перевагу віддав описовому найменуванню цієї науки як технічна поліція чи технічні методи судового провадження (303, с.1), навіть у назві якої вже вбачається основна спрямованість даної науки на засоби боротьби зі злочинами. У визначенні поняття ж даної науки Р.А.Рейс вже є вказівка на "... применение научных методов исследования к раскрытию преступлений» (303, с.1). Виходячи з цього, С.Н.Трегубов запропонував більш точну з точки засобів боротьби зі злочинами назву даної науки "уголовная техника", у визначенні якої вже застосовано і відповідне формулювання - "технические методы исследования" (368, с.IX-X).

Г.Ю.Манс у дефініції криміналістики вказав "приемы расследования преступлений", чим самим представив поєднання двох попередніх концепцій визначення поняття даної науки через стадії і засоби боротьби зі злочинами (246, с.147-148). Причому у всіх вказаних випадках загальна форма представлення засобів боротьби зі злочинами відображала й загальні уявлення авторів про систему криміналістики.

Фактично не виправив цього положення й М.І.Якимов, який хоча й поділяв вже криміналістику на три частини (410; 411), але у відображенні засобів боротьби зі злочинами навіть погіршив позиції попередників, допустивши більш загальне бачення даної проблеми: "целесообразные способы и приемы применения методов естественных, медицинских и технических наук к расследованию преступлений» (410, с.5; 411, с.3).

Лише колектив авторів вітчизняного підручника 1935 р. видання, хоча і навів типову концепцію визначення криміналістики через стадії боротьби зі злочинами: "криминалистика - наука о расследовании преступлений" (167, с.6), але пояснили, що зміст даної науки – "уголовная техника", "уголовная тактика" і "частная методика" повинен озброїти працівників слідчих та розшукових органів новими засобами безпомилкової роботи (167, с.6). Цим самим, було звернуто на дуже важливе положення – кожна з частин криміналістики має розробити відповідні засоби боротьби зі злочинами.

Але не всі автори при визначенні поняття криміналістики намагалися пов'язати висвітлення засобів боротьби зі злочинами із системою

нового Кодексу)".

Більш того, пропонується друга частина даної норми із наступним чітким визначенням ознак кожного із процесуальних видів і підвидів особистих джерел: 2.1. **Свідка**, тобто особи, відносно якої у дізнавача, слідчого, прокурора чи судді відсутні обґрунтовані дані про їх участь у події злочину, які не потерпіли від нього і зберігають у пам'яті будь-які відомості, що мають значення для правильного вирішення справи і за способом сприйняття і змістом яких такого роду особи поділяються на: 2.1.1. **Очевидців**, тобто осіб, які безпосередньо сприймали обставини готування чи вчинення злочину або приховування слідів злочину, і які поряд з цим не несуть відповідальності за недонесення або відповідним чином повідомили антиделіктні органи про обставини вчинення злочину. 2.1.2. **Параочевидців** – осіб, які знають про вказані обставини з інших джерел. 2.1.3. **Парасвідків** - осіб, можуть датки показання щодо будь-яких інших значимих для правильного вирішення справи відомостей. 2.2. **Потерпілого** – фізичної особа, якій подією злочину або іншим суспільно небезпечним діянням завдано фізичної, майнової чи моральної шкоди, або юридична особа, якій при цих же обставинах завдано майнової чи моральної шкоди. 2.3. **Представника потерпілого** - особи, яка представляє інтереси потерпілої юридичної особи, чи померлої, малолітньої, неповнолітньої, обмежено недієздатної або недієздатної потерпілої фізичної особи. 2.4. **Цивільного позивача** – фізичної чи юридичної особи, якій подією злочину або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової чи моральної шкоди, у зв'язку з чим вона як потерпілий заявила позов про відшкодування збитків або інша особа, у тому числі і прокурор, яка пред'явила такий позов в інтересах держави чи вмерлого потерпілого, малолітнього, неповнолітнього або осіб, визнаних у встановленому порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, а також інших осіб, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин самостійно не можуть захистити майнові права. 2.5. **Представника цивільного позивача** - особи, яка представляє інтереси юридичної особи чи померлої, малолітньої, неповнолітньої, обмежено недієздатної або недієздатної фізичної особи, які подали позов про відшкодування збитків. 2.6. **Переслідуваного**, тобто особи, відносно якої у дізнавача, слідчого, прокурора чи судді є обґрунтовані відомості про вчинення нею певного злочину, із початком і ступенем доведеності чого у передбаченому даним Кодексом порядку процесуальний статус вказаної особи змінюється на: 2.6.1. **Підозрюваного** – з початку доказування такого роду обставин шляхом проведення будь-якої процесуальної дії, у тому числі порушення щодо даної особи кримінальної справи, допиту даної особи з приводу цих обставин чи проведення з нею з

ознаках латентності - ультрамікрооб'єктам, а при неусувних – ультраоб'єктам. Причини латентності трасосубстанцій можуть бути різними: особливості їхньої яскравості і кольору, прихованість за шаром інших речовин, особливості поверхні їхнього носія, наприклад, його ворсистість та ін.

Другу велику групу речових джерел антиделіктної інформації складають **документи**, під якими у сфері боротьби зі злочинами пропонується розуміти такі речові джерела, які мають антикримінальне значення особливим характером і способом фіксації в них знакового (знаки, символи тощо) та іншого візуального чи звукового формалізованого відображення інформації про людину та інші речові джерела.

Видовий поділ документів залежить від стану і перспектив розвитку інформаційних технологій і з урахуванням сучасних вимог може бути представлений таким орієнтовним переліком: 1. **Письмодокументи** у вигляді рукописних, машинописних, комп'ютерних, друкарських та інших текстів письмової мови, у необхідних випадках з відповідними реквізитами: штампами, печаткою, підписами та іншими засвідчувальними засобами. 2. **Образодокументи**, тобто різноманітні таблиці, схеми, малюнки, картини та інші художні зображення. 3. **Фотодокументи**, які представлені фотоплівками, діафільмами, діапозитивами, фотографіями та іншими носіями фото-світлового зображення. 4. **Кінодокументи** у вигляді кіноплівок та інших носіїв кінопродукції. 5. **Відеодокументи**, які представлені плівками, дисками та іншими носіями відеозапису. 6. **Фонодокументи** у вигляді магнітофонних або диктофонних плівок, лазерних дисків та інших носіїв звукозапису. 7. **Голограмодокументи**, що представляють собою різноманітні голографічні (тривимірні) зображення людей та інших речових джерел. 8. **Електрографодокументи**, які можуть бути представлені ксерокопіями, факсокопіями та іншими аналогічними електрографічними копіями документів та інших речових джерел. 9. **Електроннодокументи** у вигляді електронних записників, пейджерів та інших подібних електронних носіїв. 11. **Комп'ютеродокументи**, які представлені твердими або гнучкими дисками (дискетами), лазерними дисками та іншими носіями комп'ютерної інформації.

Сутність і видовий поділ особистих джерел антиделіктної інформації краще за все представити у вигляді окремої удосконаленої статті чинного КПК України, яку варто іменувати "**Особисті джерела доказів**", виклавши і ній таке законодавче визначення особистих джерел доказів: „В якості особистих джерел доказів виступають осудні особи, які знаходяться у свідомому стані і в пам'яті яких могли зберегтися відомості, що передбачені ч.1 ст.65 даного Кодексу (ч.1 ст.147 Проекту

даної науки. Першим, хто більш-менш точно виконав цю вимогу був С.П.Мітричев, який у 1952 р. визначив криміналістику як науку “о технических средствах, тактических приемах и методах, применяемых для выполнения предусмотренных уголовно-процессуальным законом действий судебных и следственных органов» (253, с.24), захистивши даний підхід у своїй докторській дисертації (254, с.8).

У незмінному вигляді даний перелік залишився й у наступних, у тому числі вдосконалених визначення поняття криміналістики (187, с.7; 188, с.4; 189, с.5; 255, с.24; 256, с.21; 325, с.6 та ін.). Епізодичні відступи від цієї позиції були: “приемы и методы” (324, с.3) і, навіть, у вигляді дефініції криміналістики зовсім без засобів боротьби зі злочинами (172, с.5). Проте доцільно підкреслити, що криміналістичну техніку, криміналістичну тактику і методику розслідування окремих видів злочинів С.П.Мітричев іменує узагальнюючим словосполученням “научные методы расследования» (172, с.7).

А.І.Вінберг у підручнику криміналістики 1950 р. видання у традиційному, на думку Р.С.Белкіна (34, с.8), визначенні поняття криміналістики засоби боротьби зі злочинами відобразив таким чином: “о технических и тактических приемах и средствах ...” (163, с.4). Тобто у даному випадку проблема висвітлення засобів боротьби зі злочинами була вирішена гірше, ніж С.П.Мітричевим.

Проте без змін врахував підхід даного вченого О.М.Васильєв, визначивши у 1962 р. криміналістику, як науку “о технических средствах, тактических приемах и методах ...” (45, с.13), що в основному відображало уявлення цього автора про трьохелементну систему даної науки (44, с.152).

У процесі відомої дискусії з приводу системи криміналістики у 1955 р. О.М.Васильєв вказував, що “накопление материалов следственной практики, их теоретическое обобщение и разработка научных методов расследования происходит в настоящее время в криминалистике в разрезе трех ее разделов – трех групп вопросов: 1) применение научно-технических средств к расследованию преступлений (криминалистическая техника); 2) методика расследования отдельных видов преступлений (так называемая частная методика); 3) тактики отдельных следственных действий” (44, с.136), а тому треба: “возвратиться к трехчленной системе криминалистики: криминалистическая техника, тактика и частная методика” (44, с.152).

Хоча пізніше О.М.Васильєв відійшов від цих позицій і представив менш виважені варіанти висвітлення у дефініції криміналістики засобів боротьби зі злочинами: “тактические приемы и научно-технических средства” (159, с.5), “специальные приемы и средства” (160, с.8 та ін.),

«приемы и средства» тощо. О.М.Васильєв також не уник випадку визначити поняття криміналістики без цього важливого поняттяутворюючого положення, вказавши, що криміналістику, краще визначити, як науку: “об использовании данных естественных и технических наук, в частности, физики, химии, механики, биологии, как и психологии, логики, науки управления и других, в деятельности по расследованию и предупреждению преступлений, осуществляемой на основе уголовно-процессуального закона” (46, с.31).

Повернувся О.М.Васильєв до попередньої більш вираженої позиції лише у 1980 р., відобразивши у понятті криміналістики «средства, приемы и методы» (161, с.14), а у 1984 р. у монографії “Предмет, система и теоретические основы криминалистики», більш того, цей вчений навів і змістовне обґрунтування даного підходу (48, с.40).

Позицію С.П.Мітричева сприйняли також І.П.Крилов, який застосовував той же самий перелік і схему висвітлення засобів боротьби зі злочинами при визначенні поняття криміналістики: “наука о технических средствах, тактических приемах и методах ...” (183, с.11); В.Г. Гончаренко, який вже уточнив перелік засобів боротьби зі злочинами щодо системи криміналістики: “технічні засоби, тактичні прийоми й методика” (73, с.54; 400, с.141-142) та деякі інші вчені. Адже ж завданням методики як четвертої частини криміналістики є розробка методик, а не методів.

Якщо відійти від прискіпливої оцінки термінології, яку застосовували О.М.Васильєв, І.П.Крилов, С.П.Мітричев та деякі інші вчені, то даний підхід заслуговує підтримки.

Аналогічну позицію зайняли у 1967 р. Р.С.Белкін та Ю.І. Краснобаєв, які у зв'язку з уточненням поняття криміналістики вважали за необхідне відображати такі засоби боротьби зі злочинами, як “методы, приемы и средства” (24, с.92). Проте роком пізніше Р.С.Белкін відійшов від даного підходу і в цьому відношенні вказав тільки “средства и методы судебного исследования и предотвращения преступлений” (144, с.9), чого потім незмінно дотримувався, у тому числі й в удосконалених варіантах визначення поняття криміналістики (29, с.59; 32, с.5-6; 35, с.65; 153, с.5 та ін.). Цей підхід сприйняли і багато інших авторів, зокрема: Т.В.Аверьянова (1, с.42), О.О.Закатов (295, с.8), І.О.Возгрін (56, с.7), Ю.Г.Корухов (1, с.42), В.Г.Лукашевич (310, с.18), Є.І.Макаренко (243, с.19), М.І.Порубов (292, с.8), О.Р.Російська (308, с.9), М.В.Салтевський (312, с.17-18), Т.О.Сєдова (317, с.19), А.А.Степанов (56, с.7), А.Г.Філіппов (209, с.3), В.Ю.Шепітько (386, с.345) та ін. В одній з останніх робіт М.І.Порубов повернувся на попередню позицію Р.С.Белкіна та Ю.І. Краснобаєва, вказавши при визначенні криміналістики інший порядок

завданням виявлення і подальшого збирання і дослідження самих ультрамікрооб'єктів. У такому разі морфологічні ознаки, що індивідуалізують ультрамікрооб'єкти, має виявляти і документувати експерт, який повинен залучити ці трасосубстанції відповідним записом вже як ультрамікроречові джерела доказів до висновку експертизи, а також визначити упаковку та інші умови їх зберігання. І лише через висновок експертизи і первинні процесуальні документи зі збирання ймовірних носіїв може бути реалізовано доказове значення ультрамікроречових джерел доказів. У той час, макроречові і мікроречові докази поряд з цим можуть виступити в такій якості й безпосередньо, наприклад, при огляді учасниками судового засідання, що, однак, має бути задокументовано у протоколі як процесуальній формі представлення такого роду відомостей.

4. **Ультраоб'єкти (ультраречові джерела доказів)**, тобто такі трасосубстанції, які настільки мізерні, що не можуть бути сприйняті візуально навіть за допомогою лабораторних збільшувальних засобів, а тому потребують аналогічного до ультрамікрооб'єктів удосконалення процесуального закону, за винятком того, що експерт у висновку експертизи документує не морфологічні ознаки ультраоб'єктів (що зробити вже неможливо), а процес і результати застосування до їхніх ймовірних носіїв опосередкованих методів якісного-кількісного аналізу. Самі ж ультраоб'єкти, якщо вони ще збереглися, залучаються до висновку як ультраречові джерела доказів.

5. **Параоб'єкти (параречові джерела доказів)**, тобто такі трасосубстанції, безпосередня робота з якими непередбачена суб'єктивних досудових і судових дій неприпустима через наявність у них небезпечних для життя і здоров'я людини властивостей (радіоактивності, отруйності тощо), що з огляду на етичні перепони обумовлює необхідність аналогічного ультрамікрооб'єктам порядку роботи. В якості ймовірного носія параоб'єктів може розглядатися й місце події чи інше місце їх знаходження у цілому, яке слідчий чи суддя у певних межах має передати експерту, підготовленому до того, щоб не завдати шкоди своєму здоров'ю. Експерт повинен залучити такого роду трасосубстанції до висновку як параречові джерела доказів, чітко визначивши їх упаковку, місце і порядок зберігання і подальшого поводження з ними.

6. **Латентнооб'єкти (латентноречові джерела доказів)**, тобто такі трасосубстанції, безпосередня робота з якими суб'єктивних досудових і судових дій неможлива через наявність у цих речових джерел неусувних ознак латентності, або усунення яких можливе лише із залученням спеціальних знань у формі експертного дослідження, з огляду на що у даному випадку доцільний порядок роботи аналогічний при усувних

без застосування технічних засобів і методів, що розширюють можливості органів зору та інших органів сприйняття людини (нюх, тактильні почуття тощо), і без залучення спеціальних знань у формі експертизи. Тому лише щодо такого роду трасосубстанцій у повному обсязі можуть бути застосовані вимоги чинного і перспективного закону, зокрема, ст.79 чинного КПК України і ст.161 Проекту нового КПК про їхній огляд слідчим у присутності понятих чи суддею – учасників судового засідання, документування у протоколі індивідуалізуючих їх морфологічних ознак (розмір, форма, колір, характер поверхні тощо), при необхідності „зняття з них відтисків, виготовлення з них зліпків, фотознімків, діапозитивів, голограм, відеозаписів, кінофільмів чи виготовлення з них іншим способом копій, зображень чи відтворень”, залучення до справи відповідною постановою слідчого чи судді або ухвалою суду (з урахуванням новітньої термінології в якості вже макроречових джерел доказів); ст.313 чинного КПК України і ст.392 Проекту про їх пред’явлення учасникам судового засідання, що ті мали можливість звернути увагу суду на значимі для правильного вирішення справи ознаки такого роду трасосубстанцій та ін.

2. **Мікрооб’єкти (мікроречові джерела доказів)**, тобто такі трасосубстанції, незначні розмірні характеристики яких, хоча і дозволяють суб’єктам досудових і судових дій працювати безпосередньо і без залучення спеціальних знань у формі експертизи, що не утворює й перешкод до виконання всіх викладених вимог чинного законодавства, але вимагають вже застосування при цьому позалабораторних збільшувальних засобів. Все це обумовлює необхідність виділення такого роду трасосубстанцій в окремий вид і відображення вказаних особливостей роботи з ними в удосконаленому процесуальному законодавстві, після виконання вимог якого вони вже мають іменуватися „мікроречові джерела доказів”.

3. **Ультрамикрооб’єкти**, тобто такі трасосубстанції, подальше зменшення розмірних характеристик яких роблять безпосередню роботу з ними можливою лише за допомогою лабораторної збільшувальної техніки та із залученням спеціальних знань у формі експертизи. З огляду на це, чинний порядок роботи з речовими доказами щодо ультрамикрооб’єктів виконати вже неможливо і тому виникає необхідність не тільки такого роду трасосубстанції виділити у самостійний вид, а й удосконалити в новому КПК роботу з ними таким чином, щоб суб’єкти досудових і судових дій були зобов’язані зібрати лише ймовірні носії ультрамикрооб’єктів (що краще за все робити за участю майбутнього експерта і відображати як у протоколі слідчої чи судової дії, так й у висновку експертизи в якості початкового її етапу), і призначити експертизу із

засобів боротьби зі злочинами – “средства, приемы и методы” (5, с.6).

Як й Р.С.Белкін, Ю.І.Краснобаєв також змінив своє ставлення до висвітлення засобів боротьби зі злочинами і сформулював у кандидатській дисертації поняття криміналістики зовсім без них (141, с.17), що відстоював й у своїх наступних роботах (142, с.77).

Як бачимо, Ю.І.Краснобаєв зайняв у наступному менш обґрунтовану позицію, оскільки розробки засобів боротьби зі злочинами є тією основним завданням і поняттєутворюючою ознакою криміналістики. Останнє дозволяє цю науку чітко розмежувати не тільки з теорією ОРД, а й зі всіма іншими юридичними науками. Зрозуміло, що цього досягти можна при правильному визначенні характеру, переліку і термінологічного оформлення у дефініції криміналістики засобів боротьби зі злочинами.

У зв’язку з розглядом проблем засобів боротьби зі злочинами заслуговує на окрему увагу й позиція М.О.Селиванова. На думку цього автора при визначенні поняття криміналістики треба вказати “общие методы, технику, тактику и методику» (319, с.104). С.В.Лаврухін також вважав за потрібне відобразити у понятті криміналістики “методологические теории, научно-технические средства, приемы и методы” (230, с.79).

Вказаний підхід М.О.Селиванова був сприйнятий в уточненому варіанті й іншими авторами: “гласные общие методы, технические средства, тактические приемы и методические рекомендации” (107, с.14; 108, с.75 та ін.).

Уточнення у даному випадку гласного характеру криміналістичних засобів боротьби зі злочинами у порівнянні з аналогічним переліком негласних засобів теорії ОРД заслуговує на увагу, підтримки і подальшого розвитку. Проте не можна погодитися із включенням у цей перелік загальних методів (методологічних теорій), оскільки вони, як й інші положення першої частини криміналістики, є не засобами боротьби зі злочинами, а лише теоретичним підґрунтям для розробки цих засобів у другій, третій і четвертій частинах криміналістики.

З огляду на це, треба визнати правильною позицію вказаних авторів, які у більш пізніх своїх роботах вже не вказали при визначенні поняття криміналістики загальних методів поміж засобів боротьби зі злочинами (110, с.196-197; 170, с.6-7 та ін.). При цьому М.О.Селиванов суттєво переглянув дане питання, віддавши перевагу такому переліку: “технические, тактические и методические рекомендации, методы и приемы расследования” (170, с.6-7). Цим самим вчений погіршив попередній перелік засобів боротьби зі злочинами, який був більше узгоджений із загально визнаною чотирьохелементною системою криміналістики.

Але й наступне термінологічне і за суттєвим наповненням удосконалення даного переліку засобів боротьби зі злочинами: “1. Гласні технічні засоби та прийоми їх застосування. 2. Тактичні прийоми проведення окремих процесуальних (слідчих, експертних, судових) і гласних позапроцесуальних дій чи їх комбінацій. 3. Гласні методичні рекомендації з попередження, виявлення, припинення, розкриття і досудового розслідування злочинів, судового розгляду кримінальних справ і виконання судових рішень (тобто гласні методичні рекомендації по здійсненню боротьби зі злочинами на всіх її стадіях) (118, с.12), ще мало певні недоліки.

Зрозуміло, що такий підхід має право на існування, якщо підкреслити, що гласність і негласність засобів боротьби зі злочинами у даному випадку носить умовний, оскільки, даний аспект, зокрема, технічних засобів визначається переважно не їх суттю, а порядком їх застосування. Тут треба мати на увазі, що характер певних технічних засобів, наприклад, латентних пристроїв для негласного аудіо- чи відеозапису, візуального спостереження, зняття інформації з каналів зв'язку та ін. (270-276; 279-281 та ін.), може визначати тільки негласний порядок їх використання. У цьому не важко переконатися через такий вислів: “Хіба ж технічні засоби працівників служби безпеки та інших спецслужб є загально відомими і тільки негласний порядок їх застосування робить ці технічні засоби негласними?” Зрозуміло, що ні. Але у контексті всіх засобів боротьби зі злочинами, що має розробити криміналістика і теорія ОРД точніше говорити про розробку криміналістичною наукою *засобів гласного ведення боротьби зі злочинами* (121, с.68, 69; 356, с.37 та ін.).

З урахуванням такого уточнення запропонований перелік і термінологія засобів боротьби зі злочинами значно краще виглядають від запропонованих у літературі варіантів вирішення даної проблеми, що доцільно продемонструвати у процесі аналітичного розгляду таких трьох груп авторів.

До першої групи авторів варто віднести тих вчених, які намагалися приблизити термінологію і кількість засобів боротьби зі злочинами до тієї системно-структурної будови криміналістики, яка їм здавалася найбільш обґрунтованою. Більшість представників даної групи авторів: І.В.Гора (76, с.5), В.П.Колмаков (131, с.6), Г.А.Матусовський (248, с.17), В.О.Образцов (263, с.24), М.І.Порубов (5, с.6), В.Ю.Шепітько (387, с.7) та ін., вказували при визначенні поняття криміналістики - “средства, приемы и методы” (див. дотат.2).

Погляди інших авторів даної групи є достатньо варіантними. Зокрема, Н.С.Алексєєв у цьому відношенні віддав перевагу такому терміно-

через дослідження їх трасологічних зв'язків (просторове матеріально-фіксоване відображення ознак трасоутворюючого об'єкту) із подією злочину, що, у свою чергу, обумовлює наявність таких матеріально-фіксованих відображень: 2.1. **Відбитки**, тобто матеріально-фіксоване відображення ознак зовнішньої будови трасоутворюючого об'єкту (будь-якого твердого тіла) на будь-якому іншому твердому тілі чи у свідомості людини (трасосприймаючі об'єкти), що дає можливість провести індивідуальну чи групову ідентифікацію трасоутворюючого об'єкту і цим самим встановити будь-які відомості про факти у цілому чи їх окремі сторони, що мають антикримінальне значення. 2.2. **Діагностичні відображення** - матеріально фіксоване відображення загального характеру зовнішньої дії (трасоутворюючий об'єкт) на будь-якому твердому тілі чи у свідомості людини (трасосприймаючі об'єкти), по яких можна діагностувати факт такої зовнішньої дії і цим самими встановити аналогічну антикримінальну інформацію. 2.3. **Ситуативні відображення** - матеріально фіксоване відображення механізму (ситуації) взаємодії певних трасоутворюючого і трасосприймаючого об'єктів, що надає співробітникам антиделіктних органів можливість отримати конкретну антикримінальну інформацію.

Оскільки антиделіктні сліди можуть бути представлені наявністю чи відсутністю як трас, так і субстанцій, вбачається цікавим викласти сутність і видовий поділ власно слідів. Зокрема, **класифікація антиделіктних слідів за характером зв'язку з подією злочину** може бути представлена таким чином: 1. **Сліди певного слідоутворюючого об'єкту**, тобто матеріальні чи ідеальні зміни у вигляді трас, субстанцій чи обох одночасно, що виникли у результаті певного впливу або дії конкретного об'єкту. 2. **Сліди події злочину**, тобто аналогічні матеріальні чи ідеальні зміни, які виникли при готуванні або вчиненні злочину чи приховуванні такого роду змін. 3. **Інші антиделіктні сліди**, тобто аналогічні матеріальні та ідеальні зміни, процес виникнення яких має інший ніж причинний зв'язок з подією злочину (готування, вчинення, приховування) або не має з нею зовсім ніякого зв'язку, але цим самим вказані зміни набувають певного значення для правильного вирішення справи чи у більш широкому розумінні для якісного, ефективного і раціонального ведення боротьби з конкретним злочиним.

Трасосубстанції у **процедурному аспекті** мають дещо інших видовий поділ, який стосовно антикримінального судочинства може бути представлений таким чином:

1. **Макрооб'єкти**, тобто такі трасосубстанції, достатньо великі розмірні характеристики та інші властивості яких дозволяють суб'єктам проведення досудових і судових дій безпосередньо працювати з ними

2.6.7. **Причетного** – із винесенням остаточного слідчого чи судового рішення про припинення на підставі такої норми даного Кодексу провадження по справі за недоведенням вини переслідуваного, коли всі можливості для формування внутрішнього переконання слідчого, прокурора чи суду про винність або невинність особи вже вичерпані. 2.7. **Цивільного відповідача** – особи, злочинними діями якої завдано майнової чи моральної шкоди фізичній чи юридичній особі або державі, а також інші фізичні чи юридичні особи, які в силу закону несуть майнову відповідальність за шкоду, заподіяну злочинними діями малолітньої особи або неповнолітнього переслідуваного, обмежено осудної чи неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. 2.8. **Представника цивільного відповідача** - особи, яка представляє фізичну чи юридичну особу або державу як цивільного відповідача. 2.9. **Третьої особи із самостійними вимогами** - особи, яка виступає на стороні цивільного позивача чи цивільного відповідача і заявляє у контексті обставин позову самостійні вимоги. 2.10. **Третьої особи без самостійних вимог** - особи, яка виступає на стороні цивільного позивача чи цивільного відповідача і не заявляє у контексті обставин позову самостійні вимоги. 2.11. **Представника третьої особи** - особи, яка представляє фізичну чи юридичну особу або державу як третю особу із самостійними вимогами чи без таких вимог на стороні цивільного позивача чи відповідача. 2.12. **Експерта** - особи, яка у встановленому даним Кодексом порядку провела експертне дослідження і з приводу цього виникає необхідність у дізнавача, слідчого, прокурора, суду або інших учасників судового засідання отримати від неї додаткові роз'яснення.

Сутність і різновиди речових джерел антиделіктної інформації розглядається у контексті методичних (криміналістико-ордистичних) і процедурних аспектів. Зокрема, у методичному плані під **речовими джерелами антикримінальної інформації** більш правильно розуміти різного роду матеріальні об'єкти, вивчення зовнішніх і внутрішніх проявів яких має значення для правильного вирішення справи (якісного, ефективного і раціонального ведення боротьби з певним злочином), а характер цих проявів і особливості отримання інформації у загальному плані визначає поділ речових джерел на трасосубстанції і документи.

З огляду на це, **трасосубстанціями** є будь-які речові джерела, які можуть мати значення для вирішення вказаних завдань антикримінальної діяльності як:

1. **Субстанції**, тобто речові джерела, що мають антикримінальне значення своїми субстанціональними властивостями (ознаками зовнішньої і внутрішньої будови, якісно-кількісним складом тощо).

2. **Траси**, значення яких у антикримінальній діяльності проявляється

логічному складу засобів боротьби зі злочинами, як: «техника, тактика и методика» (367, с.6); А.В.Дулов – «методы, средства, приемы и рекомендации» (174, с.19-20); Є.І.Зуєв – «технические средства, тактические приемы и методические рекомендации» (176, с.11); А.В.Іщенко - «техничко-криміналістические методы, приемы и способы» (101, с.9), О.Н.Колесниченко (129, с.4), І.П.Крилов (183, с.11) та ін. – «технические средства, тактические приемы и методы»; С.В.Лаврухін – «методологические теории, научно-технические средства, приемы и методы» (230, с.79); В.Г.Танасевич (321, с.43), М.П.Яблоков (406, с.44) та ін. – «средства и методы»; Н.Г.Шурухнов – «средства, приемы, рекомендации» (396, с.12); О.О.Ейман – «технические средства, тактические приемы и методика» (321, с.31-32), А.А.Ексархопуло – «специальные средства, приемы и методы» (199, с.6) та ін.

У другу групу авторів, доцільно включити тих з них, які засоби боротьби зі злочинами включали у визначення поняття криміналістики у відриві від свого варіанту системно-структурної будови даної науки чи застосовували більш-менш узагальнюючу термінологію, про свідчить, у першу чергу, кількісний склад цих засобів. Більшість авторів даної групи Т.В.Аверьянова (1, с.42), О.Я.Баєв (12, с.35), Р.С.Белкін (35, с.65), О.Я.Гінзбург (68, с.11), О.О.Закатов (295, с.8), І.О.Возгрін (56, с.7), Ю.Г.Корухов (1, с.42), В.Г.Лукашевич (310, с.18), Є.І.Макаренко (243, с.19), М.І.Порубов (292, с.8), О.Р.Російська (308, с.9), М.В. Салтєвський (312, с.17-18), Т.О.Сєдова (317, с.19), А.А.Степанов (56, с.7), А.Г.Філіппов (209, с.3), В.Ю.Шепітько (386, с.345), М.П.Яблоков (406, с.44) та деякі інші вважали достатнім вказати у дефініції криміналістики «средства и методы».

Особливо у цьому відношенні доцільно відобразити позицію В.М. Богданова, Е.І.Бордиловського, О.О.Закатова і В.С.Корноухова, які запропонували необгрунтовано широкий перелік: «стратегия и методика по расследованию преступлений, тактические приемы и их комбинации по производству отдельных следственных действий; технико-криминалистические средства и технические приемы по обнаружению и фиксации следов преступления и методики по исследованию вещественных доказательств» (136, с.18; 137, с.17).

Позиція ж інших представників другої групи вчених характеризувалася наступним чином. Д.І.Астапкін, С.М.Астапкіна, В.С.Кузьмичев, Г.І.Прокопенко та ін. представили криміналістичні засоби боротьби зі злочинами так: «специальные средства и методы» (10, с.3; 225, с.5 та ін.); В.П.Бахін - «средства» (20, с.8); Р.Г.Домбровський – «научно-технические и тактические приемы и методы» (90, с.23), С.І.Тихенко – «приемы и методы» (347, с.5) та ін.

І, нарешті, третю достатньо велику групу складають автори: В.І.Гаєнко (62, с.182, 185), М.К.Камінський (104, с.29), Н.І.Клименко (124, с.18), В.Я.Колдін (178, с.9), О.М.Ларін (232, с.1), В.К.Лисиченко (235, с.93), А.Ф.Лубін (173, с.5), В.О.Образцов (265, с.11), І.Ф. Пантелеєв (195, с.6), М.В.Терзієв (346, с.153), В.Г.Тихія (349, с.10) та ін., які зовсім уникали вказівки у понятті криміналістики на засоби боротьби зі злочинами, з чим важко погодитися, оскільки розробка відповідних засобів боротьби зі злочинами є основним завданням криміналістики та її теорії ОРД (118, с.24).

Більш того, оцінюючі правильність викладений підходів авторів у цілому, автор посилається на Р.С.Белкіна, який достатньо обґрунтовано наголошував, що системно-структурна будова криміналістики має максимально адекватно відображати її предмет (35, с.257). Якщо цю тезу розглянути у зворотному напрямку, то треба сказати, що у понятті криміналістики мають бути максимально адекватно відображені здобутки всіх частин даної науки.

Виходячи з цього позицію другої та третьої групи авторів треба визнати недостатньо виваженою і більш детально зупинитися на оцінці підходів третьої групи авторів та термінологічного представлення засобів боротьби зі злочинами у всіх наведених випадках.

У першу чергу варто наголосити на тому, що за винятком лише окремих випадків (107, с.147; 108, с.75; 110, с.196-197; 116, с.46; 118, с.24; 120, с.371 та ін.), існуючі визначення поняття криміналістики не відображають чіткого розмежування засобів боротьби зі злочинами, які має розробляти криміналістика і теорія ОРД, що у свою чергу не давало можливості розмежувати ці дві найближчі по завданням та іншим ознакам юридичні науки.

По-друге, навіть позиція першої групи авторів достатньо варіантна, потребує узгодження з точки зору найменування кожного із різновидів криміналістичних засобів боротьби зі злочинами, що краще зробити через аналіз завдань кожної з частин криміналістики таким чином.

Відштовхуючись від загально визнаної на сьогодні чотирьохелементної системи криміналістики (1, с.42; 3, с.5; 10, с.4; 12, с.37; 20, с.8; 35, с.255; 56, с.9; 57, с.76-77; 69, с.73 та ін.), варто наголосити на тому, що завдання першої частини криміналістики є створення теоретичного підґрунтя для розвитку всіх наступних частин – техніки, тактики і методики, які з огляду на це є в певній мірі спеціальними (особливими частинами). Кожна з них, якщо піддати детальному аналізу їх зміст, і має розробляти відповідні засоби гласного ведення боротьби зі злочинами:

1. Техніка – технічні засоби і загальні прийоми їх застосування. Адже, скажемо, після вивчення складу, комплектів і призначення тех-

майнової чи моральної шкоди. 2.3. **Представника потерпілого** - особи, яка представляє інтереси потерпілої юридичної особи, чи померлої, малолітньої, неповнолітньої, обмежено недієздатної або недієздатної потерпілої фізичної особи. 2.4. **Цивільного позивача** – фізичної чи юридичної особи, якій подією злочину або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової чи моральної шкоди, у зв'язку з чим вона як потерпілий заявила позов про відшкодування збитків або інша особа, у тому числі і прокурор, яка пред'явила такий позов в інтересах держави чи вмерлого потерпілого, малолітнього, неповнолітнього або осіб, визнаних у встановленому порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, а також інших осіб, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин самостійно не можуть захистити майнові права. 2.5. **Представника цивільного позивача** - особи, яка представляє інтереси юридичної особи чи померлої, малолітньої, неповнолітньої, обмежено недієздатної або недієздатної фізичної особи, які подали позов про відшкодування збитків. 2.6. **Переслідуваного**, тобто особи, відносно якої у дізнавача, слідчого, прокурора чи судді є обґрунтовані відомості про вчинення нею певного злочину, із початком і ступенем доведеності чого у передбаченому даним Кодексом порядку процесуальний статус вказаної особи змінюється на: 2.6.1. **Підозрюваного** – з початку доказування такого роду обставин шляхом проведення будь-якої процесуальної дії, у тому числі порушення щодо даної особи кримінальної справи, допиту даної особи з приводу цих обставин чи проведення з нею з цього приводу будь-якої іншої процесуальної дії, затримання особи по підозрі у вчиненні конкретного злочину чи застосування щодо неї запобіжного заходу. 2.6.2. **Обвинуваченого** – із доведенням вини переслідуваного у вчиненні складу конкретного злочину, у силу чого невідкладно має бути винесена постанова про пред'явлення їй обвинувачення. 2.6.3. **Підсудного** – із завершенням процедури доведення всіх обставин і судової підготовки, необхідних для правильного судового розгляду кримінальної справи, що обумовлює невідкладне призначення справи для такого розгляду. 2.6.4. **Засудженого** – із винесенням остаточного слідчого чи судового рішення про винність переслідуваного (постанови про закриття провадження по справі із nereабілітуючих обставин, передбачених такими-то нормами даного Кодексу; обвинувального вироку чи постанови про застосування неосудній або обмежено осудній особі, що скоїла суспільно небезпечне діяння, примусових медичних заходів). 2.6.5. **Виправданого** - із постановлянням остаточного слідчого чи судового рішення про невинність переслідуваного (постанови про закриття справи провадженням із реабілітуючих обставин, передбачених такими-то нормами даного Кодексу; чи виправдувального вироку).

1. **Прямі і непрямі основні докази (інформація)**, тобто коли криміналістична інформація була отримана у передбаченому чинним КПК України порядку.

2. **Пряма і непряма орієнтовна інформація**, коли отримання криміналістичної інформації проходило з порушенням вимог чинного КПК України чи взагалі у позапроцесуальній діяльності.

Різновидами **негласної (прямої, непрямої) інформації** за даним підходом стають:

1. **Прямі і непрямі допоміжні докази**, якщо негласна інформація була отримана із дотриманням вимог Ордо-регламентного кодексу України чи Міжнародного Ордо-регламентного кодексу.

При цьому доказами у боротьбі зі злочинами пропонується визнавати будь-які відомості про факти (внутрішні чи зовнішні прояви подій, явищ, речових джерел) у цілому чи їх окремі сторони, що мають значення для правильного вирішення справи та отримані від особистих і за допомогою речових джерел у передбачених чинним КПК України формі і порядку.

Сутність і видовий поділ особистих і речових джерел антиделіктної інформації розглядається в контексті удосконалення ст.:65 КПК України таким чином. Так, в окремій статті „**Особисті джерела доказів**” викладається таке визначення особистих джерел доказів: „В якості особистих джерел доказів виступають осудні особи, які знаходяться у свідомому стані і в пам’яті яких могли зберегтися відомості, що передбачені ч.1 ст.65 даного Кодексу (ч.1 ст.147 Проекту нового Кодексу)”. Більш того, запропоновано другу частину даної норми із наступним чітким визначенням ознак кожного із процесуальних видів і підвидів особистих джерел: 2.1. **Свідка**, тобто особи, відносно якої у дізнавача, слідчого, прокурора чи судді відсутні обґрунтовані дані про їх участь у події злочину, які не потерпіли від нього і зберігають у пам’яті будь-які відомості, що мають значення для правильного вирішення справи і за способом сприйняття і змістом яких такого роду особи поділяються на: 2.1.1. **Очевидців**, тобто осіб, які безпосередньо сприймали обставини готування чи вчинення злочину або приховування слідів злочину, і які поряд з цим не несуть відповідальності за недонесення або відповідним чином повідомили антиделіктні органи про обставини вчинення злочину. 2.1.2. **Параочевидців** – осіб, які знають про вказані обставини з інших джерел. 2.1.3. **Парасвідків** - осіб, можуть датки показання щодо будь-яких інших значимих для правильного вирішення справи відомостей. 2.2. **Потерпілого** – фізичної особа, якій подією злочину або іншим суспільно небезпечним діянням завдано фізичної, майнової чи моральної шкоди, або юридична особа, якій при цих же обставинах завдано

нічних засобів слідчого, треба навчитися загальним прийомам користування ними, незалежно від того, які у наступному дії з ними доведеться здійснювати при проведенні окремих слідчих дій.

2. Тактика – тактичні прийоми проведення окремих процесуальних: слідчих (огляд, допит, очна ставка, відтворення обстановки та обставин події тощо), судових (огляд, допит, перехресний допит, пред’явлення для впізнання тощо), експертних (отримання в процесі експертизи зразків, проведення експертизи тощо) чи позапроцесуальних дій (отримання пояснення, отримання заяви чи явки з каяттям, затримання, арешт тощо) або їх комбінацій (наприклад, взяття хабарника з поличним, коли все може починатися з оперативно-розшукових заходів, переростати у гласні позапроцесуальні дії: отримання заяви від заявника, отримання пояснення від заявника та хабарника, що переростає у допит ці їх осіб, при необхідності – в проведення очної ставки, виїмка хабара тощо).

3. Методика – методики боротьби з окремими видами та групами злочинів чи методики боротьби зі злочинами при особливих обставинах.

2.2. Включення у поняття криміналістики етапів роботи з дже-релами інформації та закономірностей її проведення

2.2.1. *Термінологічно-кількісне відображення етапів роботи з дже-релами інформації при визначенні поняття криміналістики.*

Розвиток даної проблеми бере початок ще з третього видання праці Г. Гроса “Руководство для судебных следователей как система криминалистики”, у передмові до якого у зв’язку із дискусією про значимість особистих та речових джерел доказів вказувалося, що докази є “самый значительный отдел криминалистики” (84, с.XI-XII). Тобто вже тут було акцентовано увагу, що докази є не тільки кримінально-процесуальною категорією, а й криміналістичною, причому докази особисті та речові.

Звісно, що маючи таку установку ще з самого зародження нової науки, криміналісти при визначенні її поняття звертали увагу й на те, як саме повинна відображатися робота з доказами. Одне з перших визначень поняття криміналістики з урахуванням роботи з доказами навів П.Ю.Люблінський у передмові до російськомовного перекладу книги А.Гельвіга “Современная криминалистика. Методы расследования преступлений” 1925 р. видання (65, с.3).

Характеризуючи як перекладач дану роботу, П.Ю.Люблінський писав: “В ряду вспомогательных наук, обслуживающих потребности уголовного правосудия, научной технике исследования доказательств или,

как ее обычно называют в Германии и у нас, криминалистике принадлежит в настоящее время значительное место” (65, с.3). Як бачимо, тут поки-що вказано тільки дослідження, яке, однак, розглядалося дуже широко. Аналогічний підхід щодо криміналістичної роботи з доказами у цьому ж році висловив й М.М.Гродзинський: “Криминалистика должна охватить исследование всех доказательств и лечь в основу того отдела учения о них, который посвящен вопросам установления ценности отдельных доказательств” (77, с.18).

Дуже небезпечно у цьому відношенні тенденцію започаткував у 1931 р. Н.Д.Вороновський, який вже орієнтував на етапи роботи не з доказами взагалі, а тільки з речовими доказами: “исследование материальных улик” (58, с.5).

Але даний підхід був сприйнятий лише у другий етап другого періоду розвитку вітчизняної криміналістики, коли окремі автори: зокрема, у 1942 р. М.С.Строгович, намагалися розчленувати криміналістику, що відобразилося так на відображенні етапів роботи з доказами при визначенні поняття криміналістики: “обнаружение и исследование вещественных доказательств и следов преступлений” (337, с.6); у 1951 р. П.І.Тарасов-Радіонов – “экспертное исследование отдельных видов вещественных доказательств”; (342, с.13); у 1959 р. М.М.Видря і М.Н.Любарський - “обнаружение, изъятие и исследование вещественных доказательств и документов” (60, с.34-36) та ін. Подальшого ж стійкого поширення дана тенденція не отримала і на сьогодні можна знайти лише поодинокі такі випадки (136, с.18; 137, с.17 та ін.).

Наприклад, сприйняв цю позицію процесуаліст М.А.Чельцов, відобразивши її при визначенні криміналістики у 1945 р. і 1948 р. таким чином: “обнаружение, закрепление и обработка вещественных доказательств” (369, с.32; 380, с.24). Пізніше, у 1969 р., і цей автор перейшов вже на традиційне для того часу відображення при визначенні поняття криміналістики етапів роботи з доказами: “обнаружение, соби́рание, фиксация и исследование доказательств» (371, с.29).

Проте повертаючись до початкової динаміки розвитку даної проблеми, треба підкреслити, що М.С.Строгович на певному етапі розвитку криміналістики відіграв й позитивну в цьому відношенні роль, вказавши при визначенні поняття криміналістики у підручнику з кримінального процесу ще 1936 р. видання більш детально для того часу бачення етапів роботи зі всіма доказами: “соби́рание и исследование доказательств” (336, с.22).

Даний підхід був продовжений М.Б.Шавером у підручнику криміналістики 1940 р. видання: “обнаружение и исследование доказательств” (382, с.3) та удосконалений у 1945 р. у наступному виданні

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

В авторському дисертаційному дослідженні (366) і оснований на ньому даній монографії викладені окремі менш дискусійні положення, а деякі з дисертаційних проблем набули подальшого розвитку (122; 270; 271; 301; 305; 306 та ін.). З урахуванням викладеного зараз доцільно викласти дійсні авторські погляди на теоретичні проблеми криміналістики та їх подальший розвиток.

В основу сучасних авторських поглядів на поняття і системно-структурну будову криміналістики і спорідненої з нею іншої антиделіктної неправової методичної юридичної науки – „Орди́стика”¹³ покладені останні розробки міжвідомчого творчого колективу у складі С.А.Кириченка, Ю.О.Ланцедової, Ю.Д.Ткача і О.С.Тунтули під керівництвом професора О.А.Кириченка, які можуть бути зведені до наступного.

У цьому зв'язку заслуговує на увагу концепція криміналістико-ордистичної і процедурної сутності і різновидів речових та особистих джерел, етапів роботи з ними, дій з отримання від них антиделіктної інформації, поняття і різновидів останньої у контексті другої концепції поняття криміналістики та орди́стики.

Зокрема, будь-які відомості про факти (внутрішні чи зовнішні прояви подій, явищ, речових джерел) у цілому чи їх окремі сторони, що мають значення для якісного, ефективного і раціонального ведення боротьби зі злочинами та отримані від особистих і за допомогою речових джерел пропонується іменувати **антикримінальною інформацією**, яку в залежності від характеру методики отримання поділяється на:

а) **криміналістичну (пряму, непряму) інформацію**, коли для отримання аналогічних відомостей були застосовані складові частини гласної методики боротьби зі злочинами;

б) **негласну (пряму, непряму) інформацію**, якщо такого роду відомості були отримані застосуванням складових частин негласної методики боротьби зі злочинами.

У свою чергу, **криміналістична (пряма, непряма) інформація за нормативно-правовим порядком отримання** поділяється на:

¹³За текстом дійсної монографії дана антиделіктна неправова методична юридична наука іменується традиційним словосполученням „Теорія ОРД”, у той час як О.А.Кириченко у низці робіт обґрунтовує її новітнє найменування „Орди́стика”. Поряд з цим пропонується розглядати і процедурну юридичну науку – „Ордо-регламентна юридична наука” чи „Орди́стичний регламент”, завдання якої має стати „Ордо-регламентний кодекс України”. Саме у такому сенсі скорегована й термінологія подальшого викладу матеріалу.

нації і ситуації, їх класифікація. 3. Основи взаємодії учасників процесу боротьби зі злочинами. 4. Основи версіювання. 5. Основи планування та організації процесу боротьби зі злочинами.

Розділ 2. Тактика проведення окремих процесуальних і гласних позапроцесуальних дій чи їх комбінацій, теми: 1. Тактика отримання пояснення та повідомлення про злочин. 2. Тактика затримання та арешту. 3. Тактика огляду. 4. Тактика експерименту. 5. Тактика перевірки показань на місці. 6. Тактика обшуку і виїмки. 7. Тактика допиту та очної ставки. 8. Тактика пред'явлення для впізнання.

Розділ 3. Тактика призначення і проведення експертиз, теми: 1. Загальні положення тактики призначення і проведення експертиз. 2. Тактика отримання зразків на окремі різновиди експертних досліджень. 3. Тактика призначення і проведення окремих видів експертиз.

Частина IV. Методика:

Розділ 1. Загальні положення методики, теми: 1. Поняття, джерела, система і структура методики боротьби зі злочинами. 2. Основи розшукової діяльності. 3. Основи подолання протидії боротьби зі злочинами.

Розділ 2. Методики боротьби з окремими видами і групами злочинів, теми: 1. Методика боротьби із вбивствами і заподіянням тілесних пошкоджень. 2. Методика боротьби із зґвалтуванням та іншими статевими злочинами. 3. Методика боротьби із крадіжками, грабежами, розбоями та з іншими видами розкрадань. 4. Методика боротьби із хабарництвом та іншими службовими злочинами. 5. Методика боротьби із дорожньо-транспортними пригодами та іншими транспортними злочинами. 6. Методика боротьби зі злочинними порушенням охорони праці. 7. Методика боротьби зі злочинами, що пов'язані з пожежами. 8. Методика боротьби зі злочинами, що пов'язані з наркотиками. 9. Методика боротьби з економічними злочинами. 10. Методика боротьби із податковими злочинами. 11. Методика боротьби із екологічними злочинами. 12. Методика боротьби зі злочинами у сфері інформаційних технологій.

Розділ 3. Методики боротьби зі злочинами при особливих обставинах, теми: 1. Особливості методики боротьби із організованими злочинами і корупцією. 2. Особливості методики боротьби із замовними злочинами. 3. Особливості методики боротьби зі злочинами неповнолітніх. 4. Особливості методики боротьби зі злочинами психічно хворих осіб. 5. Особливості методики боротьби зі злочинами іноземців чи проти них. 6. Особливості методики боротьби зі злочинами минулих років (366, с.181-183).

даного підручника таким чином: “собираение, обнаружение, фиксация и исследование доказательств” (383, с.3).

По суті поєднав ці дві позиції щодо роботи з доказами у 1950 р. А.І.Вінберг, вказавши при визначенні поняття криміналістики: “обнаружения, собирания, фиксации и исследования судебных доказательств” (163, с.4), що через два роки повторив у дефініції цієї науки й С.П.Мітричев: “обнаружение и собирание, фиксация и исследование доказательств” (253, с.24).

І даний підхід зберігався до 1967 р., коли Р.С.Белкін та Ю.І. Краснобаєв не “высказали мнение, что предмет советской криминалистики составляют не методы, приемы, и средства работы с доказательствами, как считалось, а закономерности возникновения, обнаружения, исследования, оценки и использования судебных доказательств, что на основе их познания она и разрабатывает эти методы» (142, с.29).

Не звертаючи увагу на висвітлення закономірностей і запропоновану тут конструкцію дефініції, що буде зроблено далі (див. розд.2.2.2), хотілося б підкреслити, що Р.С.Белкін та Ю.І.Краснобаєв, в принципі, успадкували старий підхід роботи лише з доказами залишилися, хоча й, звернувши увагу на роботу з ними, ініціювали більш цілеспрямований розвиток даної проблеми.

Зокрема, вже у 1976 г. Ю.Ф.Бердичевський, визначаючи поняття криміналістики, вказав на “возникновение информации о преступлении и совершивших его лицах ... средства и методы обнаружения такой информации с целью использования ее в качестве доказательств по уголовному делу” (38, с.139, 140). Цим самим був даний натяк на те, що криміналістика працює не тільки з доказами, а з іншою інформацією, яка тільки може стати доказами. У цьому ж році виходить й публікація В.Г.Танасевича, в якій було наведено визначення поняття криміналістики з більш чітким формулюванням даного підходу: “выявление, собирание и исследование фактических данных, на основании которых устанавливаются общественно опасные деяния и виновность лиц, их совершивших, а также принимаются меры по предупреждению преступлений” (340, с.121).

Пізніше В.Г.Гончаренко у дефініцію криміналістичної науки з цією метою включив “собираение, исследование и использование информации» (73, с.54), що якщо звертати увагу тільки на включення у поняття даної науки терміну “інформація”, було більш точним, ніж у попередників.

Хоча у подальшому В.Г.Гончаренко відійшов від даного підходу і також застосував у цьому відношенні словосполучення “фактичні дані” у такому контексті: “виявлення, фіксація, збирання, дослідження і ви-

користання фактичних даних” (400, с.141-142), що є кроком у зворотному напрямку, оскільки словосполучення “фактичні дані” традиційно використовується в контексті роботи з доказами (271 та ін.).

У даному випадку повинна бути більш чітка позиція: у криміналістиці і доказова і орієнтовна інформація є рівноправними з точки зору того, що з останньою треба намагатися отримати навіть тоді, коли ще з самого початку стає зрозуміло відсутність її доказової перспективи, оскільки частина іншої, ніж доказової, інформації служить завданню роботи з доказами. Більш того, як свідчить узагальнення правоохоронної практики, існує ще й така криміналістична інформація, яка може ніколи і не стати доказовою, але фактично є не менш ефективною у боротьбі з певним злочином.

І тут не треба якимось чином виділювати інформацію, зокрема, як це ми бачимо при визначенні поняття криміналістики Ю.Ф. Бердичівським у вигляді словосполучення “возникновение информации о преступлении и совершивших его лицах и обнаружение такой информации с целью ее использования в качестве доказательств” (38, с.139, 140); В.М.Богдановим, Е.І.Бордиловським, О.О.Закатовим і В.Є. Корноуховим – “обнаружение и фиксация следов преступления, исследование вещественных доказательств” (137, с.17); Є.І.Зуєвим – «возникновение информации, способствующей предупреждению, раскрытию и расследованию преступлений, ее собирание и использование» (176, с.11); А.Ф.Лубіним - “установление следов (поиск, обнаружение, фиксация и изъятие), и использование следовой информации» (173, с.5); Г.А. Матусовським – «обнаружение, собирание, фиксация и исследование следов преступления как судебных доказательств» (248, с.17); М.І. Порубовим – “образование, выявление, исследование и использование фактических данных о следах преступной деятельности” (5, с.6); М.О. Селивановим – “возникновение судебных доказательств, их собирание и использование” (319, с.104); Н.Г.Шуруховим – “собирание, исследование, оценка и использование следов и иной информации» (396, с.12) та ін. .

Краще у цьому відношенні виглядає позиція А.В.Іщенка, який при розгорнутій характеристиці поняття криміналістики в одному місці застосував такий текст “виявлення, дослідження і використання інформації у боротьбі зі злочинністю” (101, с.9), а в іншому більш лаконічне

⁶При цьому М.О.Селиванов пояснив, що “в широком значении термин «собирание доказательств» охватывает их обнаружение, фиксацию и изъятие, а термин «использование доказательств» – их исследование и оценку, применение в тактических, оперативных целях, а также для обоснования обвинительных актов и судебных приговоров” (319, с.104).

воохоронців певної спеціалізації.

При цьому варто підкреслити, що засоби боротьби з іншими ніж злочини правопорушеннями і захисту спеціальних інтересів держати та осіб мають бути розроблені криміналістами для цих цілей і досягнення цієї мети за допомогою криміналістичних засобів боротьби зі злочинами не є завданням криміналістичної науки за другою концепцією.

Підсумовуючі викладене, можна дійти висновку про те, що виклад додаткових положень криміналістичної науки, побудованої за другою концепцією, тобто у контексті боротьби зі всіма правопорушеннями і захисту спеціальних інтересів держави та осіб, доцільніше здійснювати в межах базового спеціального курсу, який має висвітлювати лише основні особливості застосування засобів боротьби з конституційними, адміністративними, дисциплінарними та іншими трудовими, цивільно-правовими і господарськими правопорушеннями (проступками, спорами, деліктами), а деталізацію вказаних особливостей та особливостей застосування засобів захисту спеціальних інтересів держави та осіб – низки спецкурсів, спрямованих на підготовку правоохоронців певної спеціалізації.

Таким чином, *систему базового навчального курсу криміналістики за першою концепцією її поняття*, тобто пов’язаного із боротьбою лише зі злочинами, у контексті вирішення даної проблеми доцільно представити так:

Частина І. Теоретичні основи: теми: 1. Періодизація розвитку, поняття і система криміналістики, її місце у системі юридичних наук. 2. Сутність, характеристика і класифікація методів криміналістики. 3. Основи ідентифікації, групофікації, діагностики та інших спеціальних методів.

Частина ІІ. Техніка:

Розділ 1. Загальні положення техніки, теми: 1. Поняття і система техніки, її основні категорії. 2. Поняття, різновиди і комплекти технічних засобів боротьби зі злочинами.

Розділ 2. Основні галузі техніки, теми: 1. Основи фотокінозйомки і звуковідеозапису. 2. Основи слідознавства. 3. Основи мікрооб’єктології. 4. Основи зброезнавства. 4. Основи одорології. 5. Основи встановлення виконавця і засобів виконання документів. 6. Основи встановлення змін змісту та інших обставин виготовлення документів. 7. Основи дослідження аудіодокументів. 8. Основи дослідження пластикодокументів і комп’ютеродокументів. 9. Основи габітоскопії. 10. Основи інформаційно-довідкового забезпечення боротьби зі злочинами.

Частина ІІІ. Тактика:

Розділ 1. Загальні положення тактики, теми: 1. Поняття, система і джерела тактики. 2. Поняття тактичного прийому, дії, рішення, комбі-

У той же час часткові методики боротьби зі злочинами при особливих обставинах мають скласти змістовно-тематичне наповнення третього розділу даної частини “Методики боротьби зі злочинами при особливих обставинах”, де більш доцільно викласти такі теми: 1. Особливості методики боротьби із організованими злочинами і корупцією. 2. Особливості методики боротьби із замовними злочинами. 3. Особливості методики боротьби зі злочинами неповнолітніх. 4. Особливості методики боротьби зі злочинами психічно хворих осіб. 5. Особливості методики боротьби зі злочинами іноземців чи проти них. 6. Особливості методики боротьби зі злочинами минулих років (121, с.55; 301, с.71).

Зрозуміло, що тематика і даного підрозділу може бути розвита у криміналістичних спецкурсах у відповідності із спеціалізацією майбутніх юристів, хоча у даному випадку у порівнянні із попереднім розділом ці можливості значно скромніші. Система базового навчального курсу криміналістики за другою концепцією визначення поняття даної науки, тобто пов'язаного із боротьбою зі всіма різновидами правопорушень (злочини, проступки, правові спори і делікти) і захистом спеціальних інтересів держави та осіб (див. розд.2.3), має містити додаткові положення, висвітлення яких може бути реалізовано в межах: 1. Базового навчального курсу криміналістики, які у такому разі повинні мати додаткові розділи у другій, третій і четвертій частинах. 2. Низки відповідних спецкурсів, що мають викладатися після вивчення базового навчального курсу криміналістики.

Очевидно, що перший варіант вбачається нереальним і таким, який неминуче приведе, з однієї сторони, до гіперболізації криміналістичної науки, а з іншої – до неможливості викласти такий об'ємний курс юристам будь-якої спеціалізації. Для цього не хватить й бюджету навчального часу, навіть, у вищих навчальних закладах, що спрямовані на підготовку правоохоронців певної спеціалізації.

З огляду на це, у випадку реалізації другої концепції предмета і системно-структурної будови криміналістики її базовий навчальний курс має залишитися попереднім, тобто, за першою концепцією. Змінитися повинна лише кількість спецкурсів.

В одному з них, який можна назвати базовим спецкурсом, мають у загальному вигляді бути викладені особливості криміналістичних засобів боротьби з кожним із різновидів інших, ніж злочини правопорушеннями: конституційними, адміністративними, дисциплінарними та іншими трудовими, цивільно-правовими і господарськими, причому на кожній із стадій її проведення. Деталізацію ж цих положень та особливостей захисту спеціальних інтересів держави та осіб доцільніше викладати в межах загальних спецкурсів, спрямованих на підготовку пра-

словосполучення - “кримінально значуща інформація” (101, с.10).

Останній варіант для позначення інформації у понятті криміналістики виглядає для автора достатньо привабливим, однак у літературі запропоновано і більш оптимальний: “інформації, що має значення для боротьби зі злочинами” (118, с.24), оскільки тут вбачається основана спрямованість завдань криміналістики на боротьбу зі злочинами, чим і відрізняється перша концепція визначення поняття криміналістики від другої.

З огляду на це, доцільно згадати висновок Р.С.Белкіна про те, що виключення з визначення поняття криміналістики будь-якого згадування про докази та закономірності роботи з ними практично знімає межу між криміналістикою та теорією ОРД, яка має справу тільки з інформацією, а не з доказами і це “затушевывает” природу криміналістики (29, с.55). Проте у літературі проти даної тези було висловлено обґрунтування того, що криміналістика має розробляти гласні, а ОРД негласні засоби боротьби зі злочинами (108, с.68). І якщо до цього додати, що вид інформації як певних фактичних даних, що мають значення для боротьби зі злочинами, визначається у даному випадку порядком їх отримання: за допомогою засобів гласного ведення боротьби зі злочинами – криміналістична, і негласного – оперативно-розшукова. Більш того, якщо перші фактичні дані отримані із додержанням вимог діючого кримінально-процесуального законодавства, то вони стають доказовою інформацією (доказами), а якщо із порушенням цих вимог чи взагалі у позапроцесуальній діяльності – орієнтовною інформацією (352, с.42-43).

Таким чином, не тільки теорія ОРД (270-276; 279-281 та ін.), а й криміналістика працює з інформацією, а не з доказами, які є лише одним з різновидів фактичних даних, що можуть бути отримані за допомогою криміналістичних засобів боротьби зі злочинами (353, с.232 та ін.).

Звертає на себе увагу й уточнення переліку елементів збирання речових джерел: пошук, виявлення, фіксація, вилучення, пакування, зберігання і транспортування (301, с.79; 352, с.46 та ін.). Останні не повинні відображатися у понятті криміналістики, де більш доцільно деталізувати лише етапи роботи з особистими і речовими джерелами у контексті пізнання відповідних закономірностей (110, с.196-197 та ін.; див. розд.2.2.2). Але розробка загально визнаної термінології і переліку етапів роботи з особистими і речовими джерелами інформації та елементів збирання останніх важлива з точки зору узгодження визначення в основному поняття криміналістики.

Адже ж запропоновані у літературі дефініції даної науки відрізня-

ються надто широкою варіантністю відображення даної поняттєутворюючої ознаки. При цьому спостерігається, як правило, неточний чи достатньо різний за термінологією перелік етапів роботи з джерелами інформації, поміж яких, до речі, немає й вказівки на їх різновиди: особисті і речові; і, частіше за все, вказуються чи розуміються лише останні. Більш того, значна частина запропонованих у літературі дефініцій криміналістики містить у собі змішаний виклад етапів роботи та елементів збирання речових джерел.

Вказані недоліки вже були продемонстровані у процесі відповідного узагальнюючого аналізу відображення різновидів інформації, що було пов'язано і з відображенням етапів роботи її джерелами. Більш того, далі планується провести детальний аналіз відображення у понятті криміналістики закономірностей роботи з джерелами інформації, у процесі чого понятійно-кількісні недоліки етапів роботи з цими джерелами також будуть добре сприйматися. З огляду на це, цілеспрямований аналіз стану даної поняттєутворюючої ознаки доцільно провести лише у самих загальних рисах.

У цьому відношенні варто підкреслити, що дуже велика група авторів, які підтримали визначення криміналістики Р.С.Белкіним, зокрема, Т.В.Аверьянова (1, с.42), О.О.Закатов (295, с.8), І.О.Возгрін (56, с.7), Ю.Г.Корухов (1, с.42), В.Г.Лукашевич (310, с.18), Є.І.Макаренко (243, с.19), М.І.Порубов (292, с.8), О.Р.Російська (308, с.9), М.В.Салтевський (312, с.17-18), Т.О.Сєдова (317, с.19), А.А.Степанов (56, с.7), А.Г. Філіппов (209, с.3), В.Ю.Шепітько (386, с.345) та ін., сприйняли й відповідний варіант відображення етапів роботи з джерелами інформації – “собираение, исследование, оценка и использование доказательств”, недоліки чого, з урахуванням викладених вище зауважень, очевидні: перелік зорієнтований на роботу з доказами, а не з інформацією, не вказані її особисті і речові джерела, термінологія і перелік етапів з ними не відображають фактично існуючу процедуру даної роботи.

Не менше недоліків мають й позиції інших авторів, що поряд зі значною варіантністю містять в собі менш повний і точний перелік етапів, виклад яких нерідко змішаний з елементами збирання речових джерел. Зокрема, Г.А.Аганесян, В.Н.Герасимов і Л.Д.Самігін у цьому відношенні відобразили “образование, соби́рание, исследование и использование криминалистической информации вообще и судебных доказательств в частности” (2, с.29); О.Я.Баєв – “возникновение и существование информации в результате совершения преступлений, ее соби́рание, исследование, использование и оценка” (12, с.35); О.Н.Колесниченко – “обнаружение, фиксацию и исследование доказательств” (129, с.4); І.П.Крилов – “обнаружение, соби́рание, сохранение, фикса-

У межах першої теми мають бути викладені й проблеми ключової методичної категорії – криміналістичної характеристики злочинів, визначення сутності її елементів і значимості у боротьбі зі злочинами.

Що ж стосується другої теми, то тут варто підкреслити, що на відміну від ОРД криміналістична діяльність є гласною і має розкрити невідкладність і пошуковість дій слідчого, судді та інших суб'єктів, які ведуть боротьбу зі злочинами за допомогою гласних засобів. У даному випадку не йде мова про повернення до попередніх років, коли оперативно-розшукова діяльність й у частині негласних заходів була складовою навчального курсу криміналістики (163; 187; 188; 292; 324; 326 та ін.).

Тут втілено принципово новий підхід викладу у даній темі лише гласних, тобто криміналістичних, аспектів розшукової діяльності, що у такому ж значенні зроблено й у деяких інших сучасних підручниках і навчальних посібниках криміналістики (1, с.482-490; 166, с.261-285; 184, с.34-46; 206, с.47-59; 396, с.391-407 та ін.). Теоретичною основою для реалізації даного підходу є спеціальні докторські дисертації та інші фундаментальні роботи (96; 134; 224; 292 та ін.), в яких чітко розмежовується гласна і негласна розшукова діяльність.

У другому розділі четвертої частини базового навчального курсу криміналістики, для найменування якого, як вже підкреслювалося, найбільш підходить узагальнююче словосполучення “Методики боротьби з окремими видами і групами злочинів”, мають бути такі теми: 1. Методика боротьби з убивствами і заподіянням тілесних пошкоджень. 2. Методика боротьби із зґвалтуванням та іншими статевими злочинами. 3. Методика боротьби із крадіжками, грабежами, розбоями та з іншими видами розкрадань. 4. Методика боротьби із хабарництвом та іншими службовими злочинами. 5. Методика боротьби із дорожньо-транспортними пригодами та іншими транспортними злочинами. 6. Методика боротьби зі злочинними порушенням охорони праці. 7. Методика боротьби зі злочинами, що пов'язані з пожежами. 8. Методика боротьби зі злочинами, що пов'язані з наркотиками. 9. Методика боротьби з економічними злочинами. 10. Методика боротьби із податковими злочинами. 11. Методика боротьби із екологічними злочинами. 12. Методика боротьби зі злочинами у сфері інформаційних технологій (121, с.54; 301, с.71).

При цьому варто підкреслити, що тематика саме цього підрозділу має відповідати спеціалізації майбутніх юристів, що з урахуванням викладеного має бути скореговане у наступних спецкурсах, які мають викладатися після даного базового навчального курсу криміналістики, зокрема, у напрямку висвітлення методик боротьби з державними чи військовими злочинами, можливо деталізацію методик боротьби зі злочинами проти особи чи економічних або податкових злочинів тощо.

зів, документів і не включається проведення судом й інших видів огляду, у тому числі й додаткового огляду місця пригоди. Не є новим проведення судом й арешту підсудного. Це обумовлює необхідність розробки і висвітлення тактики проведення і вказаних дій.

Поки-що поза увагою навчальних курсів криміналістики знаходиться висвітлення тактики проведення окремих гласних позапроцесуальних дій, зокрема, отримання від особистих джерел пояснення, явки з каяттям, усної чи іншої письмової заяви про злочин тощо. Недостатньо в цьому відношенні приділено уваги розробці тактики затримання та арешту підозрюваного (1, с.665-668; 5, с.127-131; 225, с.245-246; 396, с.254-272 та ін.).

У той же час не можна погодитися із викладом в межах навчального курсу криміналістики тактики прослуховування і запису телефонних розмов (1, с.675-679; 387, с.232-247 та ін.) та інших подібних положень (166, с.218-238; 217, с.19-20 та ін.), які за своєю суттю мають стати системо-структурним елементом навчального курсу ОРД.

Останнім часом з'явилися підручники криміналістики, в яких достатньо обґрунтовано відокремлюється виклад тактики отримання зразків на порівняльне дослідження (1, с.669-674; 174, с.386-391; 225, с.243-244; 396, с.373-390 та ін.), що, однак, краще викласти в межах тактики призначення та проведення експертиз (118, с.29; 216, с.380-383 та ін.).

З огляду на це, заслуговує на увагу висловлена у літературі пропозиція ввести до даної частини криміналістики ще й третій розділ “Тактика призначення і проведення експертиз”, яка має включити такі теми: 1. Загальні положення тактики призначення і проведення експертиз. 2. Тактика отримання зразків на окремі різновиди експертних досліджень. 3. Тактика призначення і проведення окремих видів експертиз (118, с.29; 301, с.70).

При цьому виглядає достатньо обґрунтованою деталізація тактики отримання зразків, іншої підготовки матеріалів, призначення і проведення найбільш складних та актуальних експертиз, зокрема, почеркознавчої, одорологічної, фоноскопичної, вибухово-технічної експертизи та ін. (118, с.29-30).

Заключна четверта частина базового навчального курсу криміналістики має іменуватися словосполученням “Методика” і за своїм змістом як і попередня частина фактично має три групи положень: загальних і двох груп спеціальних. Перші з них доцільно об'єднати у розділі “Загальні положення методики боротьби зі злочинами”, із таким змістовно-тематичним наповненням: 1. Поняття, джерела, система і структура методики боротьби зі злочинами. 2. Основи розшукової діяльності. 3. Основи подолання протидії боротьбі зі злочинами (121, с.54; 301, с.70).

цию и исследование доказательств” (183, с.11), а за більш раннім варіантом – “обнаружение, соби́рание и исследование доказательств” (300, с.8); тощо .

Зрозуміло, що й уданому випадку деякі автори не вважали необхідним відображати при визначенні поняття криміналістики дану поняттєутворюючу ознаку. Поміж них, окрім тих вчених, які дотримуються концепції визначення поняття даної науки лише через стадії боротьби зі злочинами: Н.С.Алексєєв (367, с.6), Н.І.Клименко (124, с.18), О.М. Ларін (232, с.1), В.К.Лисиченко (235, с.93), І.Ф.Пантелєєв (195, с.5) та ін., мають бути також названі й інші: А.В.Дулов (174, с.19-20), В.Я. Колдін (178, с.9), В.П.Колмаков (131, с.6), В.О.Образцов (265, с.11), О.О. Ейсман (321, с.6), А.А.Ексархопуло (199, с.6), М.П.Яблоков (406, с.44) та ін.

Розгляд даного питання не може вважатися завершеним, якщо не буде піддана окремому дослідженню інша, хоча й самостійна, але тісно пов'язана із джерелами інформації та етапами роботи з ними проблема відображення у понятті криміналістики тих чи інших закономірностей.

2.2.2. Відображення закономірностей та вибір конструкції визначення поняття криміналістики

Р.С.Белкін і Ю.І.Краснобаєв, вперше запропонували внести у конструкцію визначення поняття криміналістики закономірності, вказали їх як закономірності саме роботи з доказами: “закономерности возникновения, обнаружения, исследования, оценки и использования доказательств” (24, с.92), що з урахуванням більш-менш детального викладу етапів роботи з цими доказами, було дуже важливим.

Тому доцільно звернути увагу, що у цьому ж році у деяких публікаціях Р.С.Белкіна зустрічається й інше більш загальне формулювання закономірностей - “закономерности осуществления судебного исследования” (25, с.4; 143, с.4), роком пізніше – “закономерности возникновения, соби́рания, исследования и использования доказательств” (144, с.9). Як бачимо, у порівнянні зі спільною пропозицією Р.С.Белкіна та Ю.І.Краснобаєва тут ще немає оцінки доказів.

І лише ще через рік Р.С.Белкін сприймає відображення закономірностей роботи з доказами у повному обсязі: “закономерности возникновения, соби́рания, исследования, оценки и использования доказательств” (145, с.10).

Такий стан залишався до 1987 р., коли ці закономірності були Р.С.Белкіним доповнені ще низкою інших: “закономерности механизма преступления, возникновения источников информации о преступлении и его участниках” (29, с.59; 151, с.10; 331, с.7). Пізніше доповнений

перелік удосконалювався, але не принципово (35, с.65 та ін.).

Даний підхід відображення закономірностей був сприйнятий іншими вченими: Т.В.Аверьяновою (1, с.42), О.О.Закатовим (295, с.8), І.О.Возгріним (56, с.7), Ю.Г.Коруховим (1, с.42), В.Г.Лукашевичем (310, с.18), Є.І.Макаренком (243, с.19), М.І.Порубовим (292, с.8), О.Р. Російською (308, с.9), М.В.Салтевським (312, с.17-18), Т.О.Сєдовою (317, с.19), А.А.Степановим (56, с.7), А.Г.Філіппова (209, с.3), В.Ю. Шепітьком (386, с.345) та ін. .

Дещо у зміненому варіанті сприйняли дане визначення криміналістики В.С.Кузьмічев і Г.І.Прокопенко, але схема висвітлення закономірностей й у даному випадку залишилася без змін (225, с.5).

Принципово не відрізняється від позиції Р.С.Белкіна і висвітлення закономірностей Н.Г.Шурухновим: “закономерности проявления механизма преступления, собирания, исследования, оценки и использования следов и иной информации” (396, с.12). І такі приклади у літературі не поодинокі (406, с.44 та ін.).

Зрозуміло, що частина вчених, використавши лише саму ідею включення закономірностей у поняття криміналістики, стали пропонувати своє бачення вирішення даної проблеми. Так, співавтор даної ідеї Ю.І. Краснобаєв у 1976 р. її реалізував іншим чином і пронизав все поняття криміналістики низкою інших закономірностей: “закономерности формирования и функционирования способа подготовки, совершения и сокрытия преступления, возникновения следов преступной деятельности, судебного исследования доказательств и закономерности ее развития как науки” (141, с.17; 142, с.77).

У даному випадку запропонований раніше дуже правильний підхід відображення закономірностей через проведення кожного з етапів роботи з джерелами інформації вже був представлений у більш загальній формі.

Розбіжності підходів інших вчених щодо відображення у понятті криміналістики закономірностей ще більш варіанті. Так, Г.А.Аганесян, В.Н.Герасимов і Л.Д.Самигін включили у поняття криміналістики “закономерности образования, собирания, исследования и использования криминалистической информации вообще и судебных доказательств в частности» (2, с.29); Н.С.Алексеев - “закономерности, связанные с возникновением, познанием и использованием доказательств” (367, с.6); А.Д.Арсеньев - “закономерности возникновения, сохранения и изменения доказательственной информации» (8, с.12); В.П.Бахін – «закономерности слеодообразования» (20, с.8); І.О.Возгрін - “технические, тактические и методические закономерности предупреждения, раскрытия и расследования преступлений” (57, с.51); В.Г.Гончаренко – “закономер-

Таким чином, перший розділ третьої частини базового навчального курсу криміналістики доцільно іменувати “Загальні положення тактики” і поєднати ним такі теми: 1. Поняття, система і джерела тактики. 2. Поняття тактичного прийому, дії, рішення, комбінації і ситуації, їх класифікація. 3. Основи взаємодії учасників процесу боротьби зі злочинами. 4. Основи версіювання. 5. Основи планування та організації процесу боротьби зі злочинами (121, с.54; 301, с.70).

Як бачимо, тут також достатньо часто застосовується слово “основи”, що обумовлено тим, що положення відповідних тем будуть мати продовження у наступній частині навчального курсу в плані їх конкретизації щодо боротьби з певними видами чи групами злочинів. Тобто у даному випадку ми також маємо відповідні часткові вчення, розподіл положень яких вже здійснюється між двома частинами - тактикою і методикою. Цим самим знайдено й варіант розв’язання проблеми щодо системно-структурного статусу організаційно-планових основ криміналістичної науки (див. розд.3.1.3).

Назви всіх тем достатньо повно відображають їх зміст, який має дістати удосконалення лише в плані новітнього визначення поняття криміналістики (див. розд.2.2.2), що є достатньо зрозумілим без додаткових пояснень і дозволяє перейти до викладу змістовно-тематичного наповнення наступного розділу даної частини.

Удосконалене поняття криміналістичної науки, особливо у частині відображення тих засобів боротьби зі злочинами, які має розробити дана третя частина, її другий розділ найбільш обґрунтовано іменувати словосполученням “Тактика проведення окремих процесуальних (слідчих, судових) і гласних позапроцесуальних дій чи їх комбінацій” і об’єднати в ньому теми щодо тактики проведення не тільки слідчих дій, як це має місце у підручниках криміналістики навіть останніх років видання (174, с.261-412; 195, с.325-425 та ін.), а й судових дій та окремих, найбільш важливих, гласних позапроцесуальних дій.

З огляду на це, теми даного розділу третьої частини криміналістики повинні іменуватися більш широко і у межах базового навчального курсу криміналістики вони можуть бути такими: 1. Тактика отримання пояснення і повідомлення про злочин. 2. Тактика затримання та арешту. 3. Тактика огляду. 4. Тактика експерименту. 5. Тактика перевірки показань на місці. 6. Тактика обшуку і виїмки. 7. Тактика допиту та очної ставки. 8. Тактика пред’явлення для впізнання (121, с.54; 301, с.70).

Більшість з цих тем, зокрема 4, 5, 7 і 8, є слідчими і судовими, а тому розробка тактики проведення цих дій судом і висвітлення цих особливостей у базовому навчальному курсі криміналістики змісту є на сьогодні достатньо актуальним. Судом здійснюються огляд речових дока-

одокументів” і “Основи дослідження пластикодокументів і комп’ютеродо-кументів”. Не виключно, що у майбутньому аналогічних змін можуть отримати й дослідження паперових грошей (157, с.197-200) та інших різновидів документів, відносно яких буде накопичено відповідні положення.

Новизна введення теми “Інформаційно-довідкове забезпечення боротьби зі злочинами” полягає у першу чергу в уточненні її назвою завдань даного часткового вчення, в той час як зміст традиційної криміналістичної реєстрації та обліків тут в основному залишається, хоча й його треба дещо розширити за рахунок висвітлення проблем організації і функціонування різного роду колекцій, картотек та інших інформаційно-довідкових джерел, а також упорядкувати шляхом виключення оперативно-розшукових реєстрацій, обліків та інформаційно-довідкових джерел, яким місце у навчальному курсі ОРД.

Зрозуміло, що практично всі ці питання взаємопов’язані і автор не заперечує необхідність реалізації у даному випадку міждисциплінарних зв’язків між криміналістикою і теорією ОРД, що більш правильно зробити в межах відповідних спільних криміналістичних та оперативно-розшукових спецкурсів, а не базового навчального курсу криміналістики, який не передбачає викладу положень із будь-яким грифом таємності.

Для найменування даної теми пропонувався і такий термін, як “Інформатика” (118, с.28), з цим погодитися не можна, оскільки загально відомо, що так іменують й відповідні навчальні дисципліни, основним завданням яких є комп’ютерна та інша інформаційно-технологічна підготовка юристів і це може привести до відповідної термінологічної плутанини.

Зміст третьої частини “Тактика” фактично такий, що в ньому можна виділити три основні групи положень: загальні, спеціальні щодо основних слідчих і судових дій, причому процесуальних і деяких позапроцесуальних, і спеціальних експертних. Зрозуміло, що останні положення за своїм системно-структурним статусом і змістом принципово не відрізняються від попередніх спеціальних положень тактики. Проте висловлені у літературі намагання побачити в тактико-експертних положеннях криміналістичної науки ще три групи положень: а) загальні положення; б) спеціальні з точки зору тактики отримання зразків та здійснення іншої підготовки окремих різних видів експертиз; в) спеціальні в контексті тактики проведення окремих видів експертиз заслуговує на увагу. Даний підхід краще за все реалізувати у вигляді окремих тем, що у свою чергу й обумовлює появу третього розділу третьої частини навчального курсу криміналістики.

ности возникновения информации о преступлении” (73, с.54) чи “об’єктивні закономірності утворення доказової інформації” (400, с.141-142); Є.І.Зуєв – “закономерности возникновения информации, способствующей предупреждению, раскрытию и расследованию преступлений, ее собирания и использования” (176, с.11).

М.К.Камінський у цьому відношенні вказав на “закономерности строения, функционирования, взаимного воздействия деятельности” (104, с.29); І.Кертес, В.Я.Колдін, Ю.Г.Корухов, Б.В.Коробейніков, І.М.Лузгін, М.Противинські, Ц.Цеков, Є.Штельцер і М.П.Яблоков – “закономерности движения уголовно-релевантной информации” (178, с.4); Г.А.Матусовський – “закономерности возникновения следов (процесса слеодообразования), закономерности эффективной деятельности, закономерности развития криминалистики как науки и учебной дисциплины” (248, с.17); В.Ю.Шепітько - “закономерности преступной деятельности” (387, с.7); А.А.Ексархопуло – “закономерности механизма преступления и деятельности по его раскрытию и расследованию” (199, с.6); тощо.

Даний перелік прикладів далеко не вичерпаний і доцільно звернути увагу на декілька нетипових підходів щодо висвітлення у понятті криміналістики закономірностей. Перше за все, це випадки зведення суті криміналістики до висвітлення закономірностей, на описі чи переліку яких і формується поняття даної науки. Наприклад, А.Ф.Лубін вказав, що криміналістика це “наука, изучающая четыре типа закономерностей: функционирования преступной деятельности (закономерности механизма преступления); слеодообразования (локализация, вид отображения, носители информации и ее относимость); установления следов (поиск, обнаружение, фиксация и изъятие); использования «следовой информации» для формирования системы доказательств по уголовному делу” (173, с.5).

Інші автори приділяють висвітленню закономірностей у понятті криміналістики завищену увагу і охоплюють ними значну конструкцію дефініції. Зокрема, О.Я.Баєв таким чином відобразив закономірності: “об уголовно-релевантных закономерностях – преступной деятельности, возникновения и существования информации в результате совершения преступлений, ее собирания, исследования, использования и оценки и основанных на познании этих закономерностей средствах и методах информационно-познавательной деятельности дознавателя, следователя, специалиста, эксперта, прокурора и адвоката” (12, с.35). Тобто у даному випадку ми маємо дуже широке пояснення закономірностей через інші поняттеутворюючі ознаки, частина яких для криміналістики не є суттєвими.

Деякі автори, навпаки, закономірності вказують лише після переліку об'єктів, які вивчає криміналістика. Так, А.В.Дулов в цьому відношенні вказав: “изучение преступления, процессов его отражения в окружающем мире и сознании человека и содержания деятельности по расследования в целях познания закономерностей этих процессов» (174, с.19-20).

Аналогічний підхід відображення закономірностей у понятті криміналістики застосував і С.В.Лаврухін (230, с.79).

Особливу позицію щодо висвітлення закономірностей зайняв Г.О.Зорін, у якого закономірності поєднуються з “парадоксами совершения и раскрытия преступлений, обвинения и защиты по уголовным делам” (99, с.10).

Зрозуміло, що і тут існує група авторів, які вважають можливим визначити поняття криміналістики без вказівки на ті чи інші закономірності. Зокрема, І.Ф.Пантелєєв й досі дотримується визначення поняття криміналістики без вказівки закономірностей: “наука о раскрытии преступлений” (195, с.5). Аналогічну позицію займає й І.Ф.Герасимов (170, с.5).

У той же час, І.Ф.Пантелєєв поряд із визначенням поняття криміналістики вказує, що “предметом изучения криминалистики являются закономерности, характеризующие процесс раскрытия преступлений” (194, с.5, 6).

Аналогічних прикладів чимало, але й викладеного щодо проблеми висвітлення закономірностей при визначенні поняття криміналістики автор вважає достатнім для висновку про те, що у даному випадку варіантність поглядів авторів значно перевищує висвітлення інших розглянутих поняттеутворюючих ознак даної науки.

Тому актуальним є узгодження позицій авторів щодо даної проблеми та й визначення поняття криміналістики взагалі.

У цьому відношенні найбільш обґрунтовано спиратися на вказаний вище варіант висвітлення закономірностей, започаткований Р.С. Белкіним та Ю.І.Краснобаєвим – через закономірності саме роботи з доказами із деталізацією її етапів, удосконалену у літературі (110, с.196-197; 118, с.24; 301, с.68, 79-80 та ін.) таким чином. Зокрема, більш доцільно розглядати закономірності роботи не з доказами, а з джерелами інформації – особистими і речовими, причому у більш точному термінологічно-кількісному вигляді: “закономірності виникнення та установлення особистих і збирання речових джерел, отримання від них інформації, її оцінка і використання” (301, с.68).

Окрім цього, треба відповідним чином вдосконалити й запропоновану раніше Р.С.Белкіним та Ю.І.Краснобаєвим конструкцію викладу

вки, призначення і проведення певних видів експертиз.

У даному та в інших аналогічних випадках мають бути розкриті лише теоретико-технічні основи щодо проведення цих досліджень, зокрема, поняття і класифікація вогнепальної чи холодної зброї, вибухових пристроїв і вибухів, загальні відомості про механізм пострілу, заподіяння вогнепальних пошкоджень і пошкоджень холодною зброєю, вибухами тощо (121, с.49-50; 301, с.70).

З огляду на це, в темах, що пов'язані із дослідженням документів, більш доцільно не тільки розкрити теоретико-технічні основи таких традиційних тем, як почеркознавство і техніко-криміналістичне дослідження документів, а й поповнити розгляд цих проблем за рахунок включення й інших видів письмодokumentів (машинописних, друкованих) та інших новітніх різновидів документів: образодokumentів, аудіодokumentів, кінодokumentів, відеодokumentів, голографодokumentів, електрографодokumentів, електроннодokumentів (119, с.24).

З урахуванням цього, запропоновані новітні найменування вказаних тем як “Основи встановлення виконавця і засобів виконання документів” і “Основи встановлення змін змісту та інших обставин виготовлення документів” можуть не тільки охопити дослідження більш широкого спектру документів, але й точніше відобразити основне завдання таких досліджень: у першому випадку – встановити виконавця та інші обставини виготовлення документів, оскільки саме такі завдання перш за все мало вирішити традиційне почеркознавство (174, с.181-203; 215, с.263-284 та ін.); і у другому випадку – встановити факт внесення у документ певних змін чи встановити інші обставини виготовлення документів, що перед усім й переслідує традиційне техніко-криміналістичне дослідження рукописів (174, с.236-260; 215, с.285-304 та ін.).

Оскільки дані теми є достатньо різними, а головне – з урахуванням запропонованого розширення різновидів документів (119, с.24) ще й дуже об'ємними, їх об'єднання в межах однієї теми, як це мало місце раніше (161; 162; 163; 167; 187 та ін.) і нажаль пропонується деякими авторами і зараз, зокрема М.І.Порубовим (5, с.76-90), М.В.Салтевським (313, с.307-342 та ін.) та ін., є не тільки недоцільним, а виглядає вже й дещо неприродним та еkleктичним.

Більш того, наявність на сьогодні достатньо широких і добре розроблених положень щодо дослідження аудіодokumentів, у тому числі слідів пам'яті (40, с.211-233; 312, с.263-276, 290-301; 313, с.233-246, 261-273 та ін.), пластикодokumentів (157, с.211-225 та ін.) і комп'ютеродokumentів (40, с.364-985 та ін.), обумовлює необхідність виділення теоретико-технічних основ проведення цих досліджень у відповідних темах даного розділу техніки – “Основи дослідження аудіо-

Більш того, змістовне наповнення тем даного розділу також має бути удосконалено у напрямку висвітлення можливостей і загальних прийомів застосування цих засобів у процесі судового розгляду кримінальної справи, проведення тих стадій боротьби зі злочинами, де це має значення, тощо.

Якщо ж викласти найменування тем даного розділу, то їх краще за все представити наступним чином та у такій послідовності: 1. Основи фотокінозйомки і звуковідеозапису. 2. Основи слідознавства. 3. Основи мікрооб'єкто-логії. 4. Основи зброєзнавства. 5. Основи одорології. 6. Основи встановлення виконавця і засобів виконання документів. 7. Основи встановлення змін змісту та інших обставин виготовлення документів. 8. Основи дослідження аудіодокументів. 9. Основи дослідження пластикодокументів і комп'ютеродокументів. 10. Основи габітоскопії. 11. Основи інформаційно-довідкового забезпечення боротьби зі злочинами (121, с.54; 301, с.20-35, 70 та ін.).

При цьому доцільно додатково пояснити, що тема “Основи слідознавства” має поєднати в собі розгляд теоретико-технічних проблем як трас у широкому розумінні (109, с.89; 110, с.123-124 та ін.), що й фактично і здійснюється в межах традиційної теми “Трасологія” (5, с.45-60; 215, с.215-240 та ін.), так і субстанцій (351, с.81; 355, с.273 та ін.).

Аналогічні проблеми останніх в межах трасології чи зовсім не розглядаються чи розглядаються лише побіжно або в межах таких тем, як “Криминалистическое исследование материалов, веществ и изделий из них” (1, с.316-336; 166, с.129-158; 215, с.324-328 та ін.) тощо. Проте сліди події злочину можуть бути представлені як трасами, так й субстанціями (119, с.19; 351, с.81; 355, с.273-274 та ін.) і практично з такими “змішаними слідами” частіше за все приходиться мати справу у процесі боротьби зі злочинами. Тому поєднання проблем трас і субстанцій у єдиній темі техніки є не тільки доцільним, а й необхідним з точки зору підвищення якості підготовки правоохоронців.

Такі ж причини обумовлюють й необхідність поєднання в темі “Основи зброєзнавства” проблем, що пов'язані з використанням вогнепальної і холодної зброї, а також вибухових пристроїв і речовин, як різновиду кримінальної зброї (118, с.28). У то й же час треба підкреслити, що тут, як і в інших темах даного розділу, у тому числі й у темах “Основи дослідження аудіодокументів”, “Основи дослідження пластикодокументів і комп'ютеродокументів” та ін., в назві яких нібито вказується на необхідність висвітлення проблем дослідження відповідних речових джерел, фактично такі проблеми не повинні розглядатися, оскільки вони мають тактичний аспект і, як вже підкреслювалося, їм місце у тактиці в контексті висвітлення особливостей тактики підгото-

закономірностей: “предмет криминалистики составляют закономерности возникновения, обнаружения, исследования, оценки и использования судебных доказательств ... на основе их познания она и разрабатывает эти методы» (142, с.29). Тобто тут вбачається правильний підхід: криміналістика на основі пізнання закономірностей роботи з доказами (хоча правильніше говорити з джерелами інформації) має розробляти засоби боротьби зі злочинами.

Проте дану конструкцію Р.С.Белкін пізніше (29, с.59; 145, с.10; 151, с.10; 331, с.7; 35, с.65 та ін.) також змінив на менш точну, яка в остаточному варіанті виглядає таким чином: “криминалистика – наука о закономерностях механизма преступления, возникновения информации о преступлении и его участниках, собирания, исследования, оценки и использования доказательств и основанных на познании этих закономерностей специальных средств и методах судебного исследования и предотвращения преступлений” (35, с.65). Тобто, дана конструкція нагадує одну з традиційних:⁷ “криміналістика – наука про щось”, в якій вбачається більше теоретичний, описовий аспект, ніж прикладний, практично значущий – розробити відповідні засоби боротьби зі злочинами. Зрозуміло, що вказане більш правильно здійснювати на основі вивчення закономірностей роботи з тими джерелами, від яких у процесі боротьби зі злочинами і мають бути отримані певні фактичні дані (інформація). Останнє і є основою раціонального та ефективного ведення даної боротьби.

Ю.І.Краснобаєв ще далі відійшов від запропонованої спільно з Р.С.Белкіним конструкції, оскільки у запропонованому ним пізніше визначенні поняття криміналістики вже з'явилися низка інших закономірностей, а закономірності проведення певних етапів роботи з доказами подані у більш завуальованій, нечіткій і неповній формі (141, с.17; 142, с.77). При цьому загальна конструкція дефініції також залишилася традиційною: “криміналістика - наука про закономірності процесу скоєння злочину, утворення слідів, кримінального судочинства і закономірності власного розвитку” (141, с.17).

Тут доречно згадати, що ще перше визначення криміналістики Г.Гросом було за такою же конструкцією: “криміналістика - наука про реальності кримінального права” (84, с.XI), яка стала домінуючою і зберігає свої позиції й досі.

Вказаний висновок доцільно підтвердити загальним аналізом тих конструкцій визначень поняття криміналістики, які застосовували вітчизняні вчені, починаючи з першого етапу третього періоду розвитку

⁷Про що більш детально мова піде трохи нижче.

даної науки – періоду формування в основному уявлень про предмет і систему криміналістики, її місце поміж юридичних наук, по цей час.

Найбільш чисельна група вчених: О.М.Васильєв (161, с.14), В.Г.Гончаренко (73, с.54), Н.І.Клименко (124, с.18); О.Н.Колесниченко (129, с.4), В.П.Колмаков (131, с.5, 6), І.П.Крилов (183, с.11), В.С. Кузьмічев (225, с.5), С.П.Мітричев (189, с.5), І.Ф.Пантелєєв (195, с.5), В.Г.Танасевич (321, с.43; 340, с.121), Н.Г.Шурухнов (396, с.12), А.А. Ексархопуло (198, с.6; 200, с.18) та ін.⁸, вважали можливим визначити поняття криміналістики за описовою конструкцією – “криміналістика є наукою про” чи “предмет криміналістики складають ...”.

До цієї групи ще треба додати всіх тих авторів, які сприйняли визначення Р.С.Белкіна: зокрема Т.В.Аверьянова (1, с.42), О.О.Закатов (295, с.8), І.О.Возгрін (56, с.7), Ю.Г.Корухов (1, с.42), В.Г.Лукашевич (310, с.18), Є.І.Макаренко (243, с.19), М.І.Порубов (292, с.8), О.Р. Росінська (308, с.9), М.В.Салтевський (312, с.17-18), Т.О.Сєдова (317, с.19), А.А.Степанов (56, с.7), А.Г.Філіппова (209, с.3), В.Ю.Шепітько (386, с.345) та ін., а разом з цим успадкували й відповідні недоліки у відображенні закономірностей роботи з джерелами інформації, які вже піддавалися детальній оцінці.

Походить на дану позицію і підхід В.Г.Танасевича: “Предмет криминалистики – это система средств, приемов и методов деятельности правомочных на то органов по раскрытию и предупреждению преступлений, состоящая в выявлении, собирании и исследовании фактических данных, на основании которых устанавливаются общественно-опасные деяния и виновность лиц, их совершивших, а также принимаются меры по предупреждению преступлений” (340, с.121), оскільки й даному випадку криміналістика залишилася “наукою про щось”. Саме у такому напрямку через рік В.Г.Танасевич й виправив своє визначення криміналістики (321, с.43).

Друга група авторів: І.В.Гора (76, с.5), В.А.Колесник (76, с.5), І.М.Порубов (5, с.5, 6 та ін.), В.Ю.Шепітько (387, с.7) та ін., дещо удосконалили цю конструкцію – “криміналістика є наукою про щось, на основі вивчення чого розробляє”.

Третю групу склали ті автори: С.В.Лаврухін (230, с.79), А.Ф.Лубін (173, с.5), та ін., для яких “криміналістика – це наука, яка вивчає щось”, що, у принципі, є тотожним позиції першої групи авторів.

⁸Таким же чином визначили криміналістику: Н.С.Алексєєв (367, с.6), Д.І.Астапкін (10, с.3), С.М.Астапкіна (10, с.3), В.П.Бахін (20, с.8; 21, с.10), І.В.Гора (21, с.10), І.Ф. Герасимов (170, с.5), О.Я.Гінзбург (69, с.11), О.М. Ларін (232, с.1), Н.Н. Медведєв (249, с.183), Д.І.Платонов (196, с.4), В.І. Попов (294, с.232), Г.І. Прокопенко (225, с.5), М.О.Селиванов (319, с.104), П.В. Цимбал (21, с.10) та ін. .

криміналістики в інших країнах.

Друга тема “Сутність, характеристика і класифікація методів криміналістики” має охопити традиційні погляди на загальний, загальнонауковий і спеціальні методи, їх стислу характеристику.

Але останнє не повинно зачіпати розкриття сутності таких спеціальних криміналістичних методів, як ідентифікація, групофікація, діагностика, ситуалогія, установлення цілого за частиною та деяких інших пов’язаних з ними методів і завдань криміналістичного дослідження, оскільки ці питання як й наукові основи таких досліджень, у першу чергу ідентифікації, групофікації і діагностики, мають бути висвітлені достатньо детально в межах третьої теми.

Другу частину базового навчального курсу криміналістики доцільно іменувати лаконічним словом “Техніка”, яка має містити в собі дві групи положень: загальні і спеціальні, що робить необхідним поділ її на два розділ: перший розділ краще за все іменувати “Загальні положення техніки”, а другий – “Основні галузі техніки”.

У першому розділі другої частини базового навчального курсу криміналістики можуть бути, принаймні, дві теми: 1. Поняття і система техніки, її основні категорії. 2. Поняття, різновиди і комплекти технічних засобів боротьби зі злочинами.

Оскільки зміст останньої теми добре зрозумілий з її назви, то доцільно лише пояснити, що в межах першої теми мають бути розглянуті питання про поняття і систему техніки як самостійної частини навчального курсу криміналістики, її джерела і значення у системі криміналістики та деякі інші питання загального плану, які не торкаються поняття, класифікації і комплектації самих технічних засобів боротьби зі злочинами та всіх тих питань, які доречніше розглянути в межах другої теми. Причому тут не треба забувати про більш широке у порівнянні з традиційним підходом визначення поняття криміналістики (див. розд.2.2.2), що обумовлює необхідність й відповідного удосконалення поняття та інших теоретичних основ техніки як другої частини даної науки, розгляду технічних засобів не тільки слідчого, а й хоча б у загальних рисах експерта і судді, при можливості – гласних технічних засобів, які можуть бути застосовані при проведенні кожної із стадій боротьби зі злочинами, а не тільки розслідування злочинів.

Перелік тем другого розділу другої частини криміналістики може бути достатньо традиційним, охоплювати собою основні галузі криміналістичної техніки і висвітлювати лише теоретико-технічні положення цих часткових вчень, в той час як їх тактичні і методичні аспекти мають знайти відображення у наступних частинах навчального курсу криміналістики.

3.2. Змістовно-тематичне наповнення базового навчального курсу криміналістики

Дану проблему доцільніше розглянути шляхом відповідного удосконалення запропонованого у літературі варіанту (118, с.27-31), який видається нам найбільш обґрунтованим, повним і таким, який найкраще та адекватніше відповідає визначеному у попередньому розділі монографії понятті криміналістичної науки (див. розд.2.2.2). При цьому остаточне тематично-змістовне наповнення базового навчального курсу криміналістики більш правильно визначати з урахуванням достатньо широкого узагальнення існуючих конструктивних варіантів системно-структурної будови підручників і навчальних посібників криміналістики останніх років видання.

З урахуванням цього, базовий навчальний курс криміналістики більш правильно у даному випадку представити у вигляді чотирьох частин, відповідних розділів і тем, з конкретизацією змісту лише тих з останніх, коли це буде відображати достатньо новітні і разом з тим обґрунтовані підходи, які вже знайшли позитивний відклик у процесі багаторічної їх вузівської апробації (111-115; 117; 118; 120; 121; 301; 356 та ін.).

Так, першу частину базового навчального курсу криміналістики найбільш правильно іменувати словосполученням “Теоретичні основи”, оскільки вона має об’єднати теоретичні положення, які є загальними для всієї криміналістичної науки, тобто всіх її наступних частин. З огляду на це, будь-яких розділів у цій частині не доцільно виділяти і вона може складатися лише із відповідних тем, з яких в контексті системно-структурної будови базового навчального курсу криміналістики заслуговують на увагу такі: 1. Періодизація розвитку, поняття і система криміналістики, її місце у системі юридичних наук. 2. Сутність, характеристика і класифікація методів криміналістики. 3. Основи ідентифікації, групування, діагностики та інших спеціальних методів (121, с.53; 301, с.70 та ін.).

Зрозуміло, що назва першої теми вже містить в собі відповідь на те, які саме проблеми криміналістичної науки тут мають бути розглянуті. Проте логічною виглядає й конкретизація цієї тематики тим, що в межах періодизації розвитку вітчизняної криміналістики мають бути зачеплені й питання загальної історії криміналістики, експертних та інших науково-дослідних криміналістичних установ, проблеми об’єктів, завдань і предмету криміналістики, її взаємозв’язку з іншими юридичними науками, стислі відомості про історію і сучасний стан розвитку

До цієї групи вчених треба зарахувати й Г.А.Матусовського, на думку якого криміналістика “осваивает специфические закономерности возникновения следов ...” (248, с.17), що представляє аналогічну конструкцію визначення поняття криміналістики.

До четвертої, також достатньо широкої, групи варто включити авторів: В.М.Богданова (137, с.17), Е.І.Борділовського (137, с.17), І.О. Возгріна (57, с.51), В.Г.Гончаренка (400, с.141-142), А.В.Дулова (174, с.19-20), О.О.Закатова (137, с.17), С.Д.Карєва (329, с.29), В.Я.Колдіна (216, с.19), В.Є.Корноухова (136, с.18; 137, с.17), В.І.Попова (293, с.61); М.О.Селиванова (170, с.6-7), М.П.Яблокова (216, с.19; 406, с.44) та ін., які визначили криміналістикою за такою конструкцією: “криміналістика – наука, яка вивчає щось, на пізнанні чого розробляє ...”.

Більш правильною виглядає дана конструкція у С.Д.Карєва, для якого “криминалистика – наука, изучающая и разрабатывающая способы и методы применения достижений естественных и технических наук для раскрытия и предупреждения преступлений” (329, с.29), тобто наука яка одночасно і вивчає і розробляє засоби боротьби зі злочинами на певних її стадіях.

А це не зовсім так, оскільки завданням криміналістики повинна стати розробка засобів боротьби зі злочинами на основі вивчення не самих засобів, а певних закономірностей, у даному випадку закономірностей роботи з джерелами інформації. З огляду на це, підхід С.Д.Карєва принципово не відрізняється від позиції інших авторів четвертої групи, а позиція авторів четвертої групи у цілому від позиції другої групи вчених.

У деяких довідково-енциклопедичних виданнях поняття криміналістики визначено за такою ж конструкцією (373, с.509 та ін.), а в інших - за схемою: “криміналістика розробляє ...”, що принципово не відрізняється від вказаної конструкції (42, с.427; 401, с.155 та ін.).

Якщо недосконалість конструкції дефініції криміналістики, запропонованої першою і третьою групою авторів очевидна, оскільки характеризує криміналістику у першу чергу як теоретичну, описову, то підхід другої і четвертої групи авторів трохи ближче знаходиться до правильного. Адже ж тут проглядається вже практично значуще завдання криміналістики – розробити щось, хоча домінування описового аспекту ще достатньо гостро відчувається, оскільки криміналістика спочатку щось вивчає, а потім вже розробляє.

Проте основний недолік цих варіантів вбачається у тому, що саме ця наука вивчає і розробляє. Далеко не завжди вказані автори ставили перед криміналістикою вивчити закономірності роботи з джерелами інформації і розробити на цій основі саме засоби боротьби зі злочинами

(78, с.5; 137, с.17, 174, с.19-30, 387, с.7 та ін.).

Більш правильною за конструкцією і більш типовою для другої і четвертої групи авторів є визначення поняття криміналістики В.І. Поповим, як науки: “которая на основе обобщения передовой практики советских органов по борьбе с преступностью и привлечения достижений философских, естественных и технических наук разрабатывает в рамках уголовно-процессуального закона рекомендации по собиранию и исследованию доказательств, по установлению личности и розыску преступников, используемые предварительным следствием, дознанием, судом в целях выяснения истины и претворения ленинского принципа неотвратимости наказания за совершенное преступление, а также в целях предупреждения преступлений” (293, с.61).

Тут нібито проглядається найбільш правильна структура визначення поняття криміналістики: “наука, яка на основі пізнання... розробляє...”.

Інша річ, що на основі узагальнення практики та даних інших наук розробляються засоби роботи з ... доказами.

Повинно бути інакше: на основі пізнання закономірностей роботи з джерелами інформації мають бути розроблені засоби боротьби зі злочинами та ще й на кожній із стадій її проведення. З урахуванням цього, позиція В.І.Попова, в принципі, не виходить за межі конструкції визначення поняття криміналістики авторами другої і четвертої групи.

Дещо особливим є визначення криміналістики, запропоноване іншим представником четвертої групи А.В.Дуловим: “криминалистика – это наука, призванная решать задачи, возникающие в борьбе с преступностью, путем изучения преступления, процессов его отражения в окружающем мире и сознания человека и содержания деятельности по расследования в целях познания закономерностей этих процессов и связей между объектами исследования для разработки методов, средств, приемов и рекомендаций по организации практической деятельности по выявлению, расследованию и профилактике преступлений” (174, с.19-20).

Але загальний аналіз і даної дефініції дає підстави зробити висновок про те, що вона також принципово не відрізняється від інших визначень криміналістики четвертої групи авторів.

П'яту групу авторів склали: Ю.Ф.Бердичевський (38, с.140), Ю.І. Краснобаєв (141, с.17; 142, с.77) та ін., які сконструювали визначення криміналістики так: “предметом криминалистики є ...”, що у загальному плані походить на конструкцію дефініції даної науки, запропоновану представниками першої і третьої групи, а тому особливих пояснень тут давати немає сенсу.

У шосту групу доцільно включити тих авторів: В.І.Гасенко (62, с.182,

тиз. 4. Методичні положення у частині особливостей збирання, особистого та експертного дослідження мікрооб'єктів і використання отриманої за їхньою допомогою інформації у процесі боротьби з окремими видами чи групами злочинів, у першу чергу, вбивств і заподіяння тілесних пошкоджень, статевих злочинів, крадіжок, грабежів, розбоїв та інших різновидів заволодіння чужим майном, автотранспортних та інших транспортних пригод, злочинів, що пов'язані з пожежами, вибухами, наркотиками тощо, яким місце у відповідних темах другого і третього розділів четвертої частини курсу криміналістики (110, с.210-212; 121, с.54-55; 301, с.17-64 та ін.).

Підтримуючі в основному викладену аргументацію, не можна погодитися із деяким перебільшенням значимості мікрооб'єктології” основи якої мають аналогічний характер інших часткових вчень криміналістики, зокрема, слідознавства, зброєзнавства, одорології та ін., положення яких, до речі, також треба розподіляти поміж другою, третьою і четвертою частинами навчального курсу криміналістики. Отже ж у кожному з таких часткових вчень можна знайти теоретичні основи, технічні, тактичні і методичні аспекти.

Враховуючі викладене, доцільно зробити висновок, що майже всі теми техніки, які презентують складні за структурою часткові криміналістичні вчення доцільніше іменувати словосполученнями із застосуванням слова “основи”, зокрема, “Основи фотокінозйомки і звуковідео-запису”, “Основи слідознавства”, “Основи зброєзнавства”, “Основи одорології”, “Основи встановлення виконавця і засобів виконання документів”, “Основи встановлення змін змісту та інших обставин виготовлення документів”, “Основи фоноскопії”, “Основи габітоскопії”, “Основи інформаційно-довідкового забезпечення боротьби зі злочинами” та ін. (121, с.54; 301, с.20-35 та ін.).

Адже ж кожна з цих тем фактично презентує лише теоретико-технічні основи відповідних часткових вчень, інші положення яких з огляду на це мають бути відображені аналогічно мікрооб'єктології в тактиці і в методиці.

Інша річ, що не треба всі ці положення у тактиці і методиці спеціально відокремлювати і більш правильним буде їх спільний виклад, але тільки настільки і тільки там, де їх розгляд буде, дійсно, необхідним з точки зору повноти і якості висвітлення основного тактичного чи методичного матеріалу.

На цьому дослідження основних проблем системно-структурної будови навчального курсу криміналістики може бути завершено, що надає можливість перейти до конкретизації його тематично-змістовного наповнення.

речовим джерелам інформації (195, с.280-284; 285, с.122-124; 331, с.130-145 та ін.), у вигляді окремого елемента системно-структурної будови техніки (193, с.264-267 та ін.) чи в контексті висвітлення інших проблем (5, с.57-60; 201, с.349-354; 206, с.215-219 та ін.) тощо.

На відміну від цього, у літературі запропоновано й принципово інший достатньо обґрунтований варіант розміщення положень криміналістичної мікрооб'єктології, коли теоретичні основи даного часткового вчення представлені відповідній темі першої частини, а технічні, тактичні і методичні аспекти роботи з мікрооб'єктами – розподілені по відповідних темах наступних частин курсу криміналістики (118, с.27-28; 301, с.17-18 та ін.).

Аргументація даного підходу захищена у відповідній докторській дисертації (109, с.127-129), викладена наступній монографії (110, с.198-215) та у низці інших публікацій за даною тематикою (107, с.15; 108, с.76-77; 111, с.15-130; 112, с.15-29; 115, с.13-93 та ін.) і зводиться до таких положень.

Криміналістична мікрооб'єктологія є неоднорідним частковим вченням, в якому поєднуються: 1. Загально теоретичні для всієї криміналістики положення у контексті поділу всіх речових джерел на “макрооб'єкти” і “мікрооб'єкти” і в цьому відношенні у відповідній темі першої частини криміналістики пропонується викладати історію виникнення мікрооб'єктологічних знань, поняття, термінологію, властивості, механізм утворення і класифікацію мікрооб'єктів, визначення сутності етапів роботи з мікрооб'єктами та елементів їх збирання і деякі інші основ даного часткового вчення. 2. Технічні положення у частині: 2.1. Технічних засобів збирання та особистого дослідження мікрооб'єктів, яким місце у темі із загальних проблем технічних засобів роботи з речовими джерелами. 2.2. Поняття і класифікації мікротрас, мікрособ'єктів і мікрослідів, що краще викласти у слідознавстві із відповідними проблемами трас, субстанцій і слідів. 2.3. Інших особливостей мікрооб'єктів, яким у залежності від їх характеру місце у слідознавстві, зброезнавстві, фотоскопії та деяких інших темах криміналістичної техніки. 3. Тактичні положення у частині особливостей тактики, тобто прийомів найбільш раціонального та ефективного: 3.1. Збирання та особистого дослідження мікрооб'єктів при проведенні окремих слідчих чи судових дій, чому місце у другому розділі третьої частини в контексті викладу тактики проведення вказаних слідчих чи судових дій. 3.2. Експертного дослідження мікрооб'єктів певної природи, що має знайти відображення у відповідних темах третього розділу третьої частини навчального курсу криміналістики при висвітленні особливостей підготовки матеріалів, призначення і проведення окремих видів експер-

185), В.Я.Колдіна (178, с.4, 9), В.О.Образцова (265, с.11) та ін., які вважають необхідним сформулювати абстрактне визначення поняття криміналістики, в якому фактично не проглядаються ні основні поняттєутворюючі ознаки криміналістики, ні зв'язок поняття криміналістики із системно-структурною будовою даної науки.

Мабуть, реалізуючи підхід Ю.Ф.Бердичеського, що “предмет криміналістики – это абстракция, которая, как и всякая абстракция, носит условный характер” (38, с.139), колектив авторів підручника для соціалістичних країн у складі Р.С.Белкіна, І.Кертес, В.Я.Колдіна, Ю.Г. Корухова, Б.В.Коробейнікова, І.М.Лузгіна, М.Противинські, Ц.Цекова, Є.Штельцера і М.П.Яблокова, представили зразок такої загальної абстракції як: “науки о закономерностях движения уголовно-релевантной информации при совершении и расследовании преступлений и основанных на них методах раскрытия, расследования и предупреждения преступлений» (178, с.4).

Як бачимо, у даному випадку запропоновано надто абстрактне, відірване від загально визнаної чотирьохелементної системно-структурної будови криміналістики бачення її поняття. У цьому ж підручнику В.Я.Колдін запропонував аналогічне абстрактне визначення криміналістики (178, с.9).

По цьому ж шляху пішов й В.О.Образцов, для якого криміналістика є наукою: “о технологии (механизме) и средствах ППД в уголовном судопроизводстве” (265, с.11)⁹. Але тут окрім загальної абстракції ми маємо ще в структурі поняття криміналістики й аббревіатурні скорочення, що взагалі неприпустимо.

І, нарешті, до сьомої групи доцільно включити тих вчених: Г.А.Аганесян (2, с.29), В.Н.Герасимов (2, с.29), Р.Г.Домбровський (90, с.163), Л.Д.Самігін (2, с.29), О.О.Ейсман (321, с.3-14) та ін., які, хоча й наводили більш-менш просторове визначення поняття криміналістики, але із невизначеною конструкцією чи із недостатньо конкретним баченням даної науки.

Найбільш типовою у даному випадку позицією, є підхід Г.А.Аганесяна, В.Н.Герасимова і Л.Д.Самігіна, які побудували визначення поняття криміналістики таким чином: “от многих наук криминалистику отличает то, что предметом ее научного познания является также познание практическое, осуществляемое определенными должностными лицами в сфере правоприменения и очень специфическими методами и средствами. Речь идет о системе расследования преступления, состоящей из методов, приемов, способов и средств познания, разраба-

⁹ Абстрактне визначення наведено й енциклопедичному виданні (401-1, с.218).

тываемых в соответствии с уголовно-процессуальным законом и на основе познания закономерностей образования, собирания, исследования и использования криминалистической информации вообще и судебных доказательств в частности» (2, с.29).

Трохи краще, але все ж таки без відповідної конструкції визначив поняття криміналістики й А.Ф.Лубін, по суті через опис чотирьох груп закономірностей, які характеризують цю науку (173, с.5), що вже розглядалося вище (див. розд.2.2.1).

О.О.Ейсман у колективній монографії з теоретичних проблем криміналістики окремий підрозділ присвятив поняттю даної науки, але стисло визначення так і не навів. Із самого ж тексту не можна зрозуміти позицію автора щодо конкретних поняттєутворюючих складових дефініції криміналістики (321, с.3-14). О.Я.Баєв сформулював надто широке і неконкретне визначення поняття криміналістики (12, с.35).

Як бачимо, підхід шостої та сьомої групи авторів до визначення поняття криміналістики не прийнятний і знаходиться на найбільшій відстані від правильного вирішення даної проблеми.

Але, завершаючи аналітичний огляд запропонованих конструкцій визначення поняття криміналістики, доцільно навести висновок В.А.Журавель про те, що “сучасний стан криміналістики характеризується наявністю і співіснуванням низки парадигм, орієнтованих на визначення її предмета”, до числа яких відносить: “а) прагматичну (І.П.Крилов); б) теоретико-доказову (Р.С.Бел-кін); в) інформаційно-пізнавальну (В.Я.Колдін); г) слідознавчу (В.О.Образцов)” (95, с.11).

“Зазначені парадигми, - як вважає В.А.Журавель, - перебуваючи у загальній сукупності об’єктивного знання про криміналістику, доповнюють одна одну і створюють реальні передумови для перспективної розробки єдиної та цілісної методологічної концепції. В даний ж момент чисельність парадигми свідчить не тільки про відносну “юність” цієї проблематики, а й про можливість різних підходів до неї, які відображають складну діалектику руху як самої науки криміналістики, так і об’єктів її пізнання” (95, с.11).

З приводу цього В.П.Бахін достатньо обґрунтовано підкреслив, що є “... нецелесообразными попытки “втиснуть” в определение предмета криминалистики все ее характеризующие” (20, с.8).

Висновок В.А.Журавель разом із викладеним аналізом точок зору різних авторів на конструкцію визначення поняття криміналістики свідчить про те, що дана проблема потребує вирішення на підставі нових, узагальнюючих підходів.

Тому звертає на себе увагу запропоновані у літературі визначення поняття криміналістики за достатньо новою іншою конструкцією: кри-

риміналістики набуває свого логічного змістовно-тематичного розмежування по відповідних її частинах, в той час як у навчальному посібнику В.С.Кузьмичова і Г.І.Прокопенка технічні і тактичні положення криміналістики ще більше, ніж це існує в інших підручниках криміналістики (1; 191; 216 та ін.), змішані між собою, з чим погодитися не можна.

Наприклад, у деяких підручниках криміналістики навіть останніх років видання проблеми підготовки матеріалів і проведення почерково-навчої експертизи, фоноскопичної експертизи, одорологічної експертизи, експертизи матеріалів, речовин і виробів з них і деяких інших експертиз, незважаючи на те, що тут традиційно мова йде про найбільш раціональний та ефективний порядок проведення цих дій, продовжують знаходитися в межах другої частини “Техніка” (1, с.292-293, 323-336, 364-367; 191, с.218-219, 228-230, 235-236; 216, с.244-245, 280-281, 294-295 та ін.). І це зрозуміло, оскільки для підручників і навчальних посібників криміналістики попередніх, особливо початкових, років видання такий підхід зустрічався достатньо часто (167, с.59-130; 383, с.64-87 та ін.). Взяти хоча б перший вітчизняний підручник криміналістики, підготовлений колективом авторів, у якому більшість тем техніки викладена з точки зору збирання, позаекспертного та експертного дослідження окремих видів слідів, у тому числі й документів (167, с.59-130).

Але на сьогодні як із такою змішаною системно-структурною будовою навчального курсу криміналістики, так і з запропонованим виділенням положень криміналістичної експертизи у самостійну її частину погодитися не можна, тим більше у вигляді експертології.

Відомо, що ідея судової експертології належить А.І.Вінбергу та Н.Т. Малаховській (52), яку з урахуванням вимог сьогодення більш доцільно трансформувати у полінауковий юридичний напрям (354, с.116-117 та ін.), а не у частину чи навіть розділ певної частини (111, с.57-60 та ін.), оскільки проблеми підготовки матеріалів, призначення і проведення експертиз з метою вирішення завдань боротьби з іншими ніж злочини правопорушеннями поки-що виходять за межі криміналістичної науки і вирішення даної проблеми можливе лише у перспективі (див. розд.2.3).

Завершити розгляд проблем нетипового системно-структурного статусу окремих положень криміналістичної науки доцільно основами мікрооб’єктології. Традиційно всі положення мікрооб’єктології викладаються разом в межах другої частини навчального курсу криміналістики – “Техніка”, частіше за все, в межах тем, присвячених слідознавству (трасології) (1, с.244-246; 170, с.138-141; 183, с.174-176; 194, с.197-198; 204, с.66-67; 396, с.94-96 та ін.), рідше – дослідженню матеріалів, речовин і виробів з них (191, с.222-228 та ін.), іноді – іншим нетрадиційним

розслідування злочинів”, “Техніко-криміналістичні засоби і методи збирання доказової інформації”, “Криміналістична фотографія”, “Криміналістичний відеозапис”, “Інформаційно-довідкове забезпечення криміналістичної діяльності (криміналістична реєстрація)” (225).

Третя ж частина “Криміналістична експертиза” містить в собі “Загальні положення криміналістичної експертизи”, “Криміналістичне дослідження слідів (трасологія)”, “Криміналістичне дослідження зброї, вибухових пристроїв і речовин та слідів їх застосування (зброезнавство)”, “Криміналістичне дослідження документів – речових доказів (документознавство)”, “Криміналістичне дослідження ознак зовнішності людини (габітоскопія)”, “Криміналістичне дослідження речовин і матеріалів”, “Криміналістичне дослідження звукових слідів (фоноскопія)”, “Комп’ютерне забезпечення криміналістичної експертизи” (225).

Як бачимо, в останньому випадку окремі традиційні техніко-криміналістичні положення представлені з точки зору можливості експертного і позаекспертного дослідження відповідних речових джерел, що виглядає неприродним і достатньо еkleктичним.

Тут можна побачити розвиток вже запропонованого у літературі підходу щодо деталізації проблем криміналістичної експертизи у частині викладу не тільки загальних положень підготовки матеріалів, призначення і проведення експертиз, а й особливостей цих дій щодо окремих різновидів речових джерел (111, с.57-60; 118, с.29-30 та ін.). Проте у даному випадку загальні положення та особливості призначення і проведення окремих видів експертиз викладені у вигляді третього розділу третьої частини “Тактика”, в той час як традиційні положення техніки в основному збережені (118, с.29-30 та ін.).

Змін дістали тільки ті положення криміналістичної техніки, які за своєю суттю є тактико-криміналістичними і стосуються проблем підготовки матеріалів, призначення і проведення окремих видів експертиз, оскільки тут мова йде вже про найбільш раціональну та ефективну процедуру проведення цих дій, а тому вони зовсім логічно перенесені до тактики і зібрані у названому третьому розділі третьої частини навчального курсу криміналістики в межах двох відповідних тем “Тактика отримання зразків на окремі різновиди експертних досліджень” і “Тактика призначення і проведення окремих видів експертиз” (118, с.29). При цьому традиційні тактико-криміналістичні загальні положення призначення і проведення експертиз тут також збережені і висвітлюються в окремій, першій за порядком, відповідній по назві темі даного розділу “Загальні положення тактики призначення і проведення експертиз” (118, с.29).

При такому підході системно-структурна будова навчального курсу

міналістика “є наукою, яка на основі пізнання закономірностей роботи з джерелами інформації, розробляє засоби боротьби зі злочинами на всіх стадіях її ведення” (107, с.14; 108, с.75; 110, с.196-197; 118, с.24 та ін.), чим самим акцент уваги був перенесений з теоретичного описового призначення даної науки на прикладне (практично значуще) – розробляти необхідні для практики засоби боротьби зі злочинами.

Це було обґрунтовано тим, що криміналістика як прикладна наука не повинна носити описовий характер. Вона не є наукою про щось чи наукою, що вивчає щось. Криміналістика є наукою, основне завдання якої складає розробка своїх засобів боротьби зі злочинами на основі пізнання закономірностей роботи із джерелами інформації. І це завдання при визначенні поняття криміналістики повинно передувати іншим (110, с.184-190). При цьому було зроблено посилання на висновок Г.Г.Зуйкова про те, що генеральним завданням криміналістики є “создание и совершенствование средств, приемов и методов раскрытия, расследования и предупреждения преступлений” (100, с.63).

Повністю погоджуючись з викладеним, вбачається необхідним підкреслити, що ще в 1971 р. А.В.Дулов і П.Д.Нестеренко також вказували, що криміналістика “призвана розробляти на основі познання закономірностей діяльності по расследованию преступлений приемы, способы, методы расследования, предупреждения преступлений и тем самым содействовать достижению целей социалистического правосудия” (92, с.3).

Таким чином, у літературі висловлювалося чимало конструктивних думок, узагальнення яких і треба врахувати у визначенні в основному поняття криміналістики. При цьому варто звернути увагу й на уточнення природи криміналістики як методичної юридичної науки (118, с.24 та ін.), тобто такої, основним завданням якої є розробка таких засобів боротьби зі злочинами: технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій, які і складають основу методики ведення даної боротьби. Останню і має розробити врешті-решт четверта частина криміналістики – методика.

З огляду на це, найменування криміналістики саме методичною юридичною наукою виглядає достатньо обґрунтованим. Хоча в цьому аспекті звертає на себе увагу й висловлені у літературі пропозиції щодо уточнення природи криміналістики не тільки як методичної, але й неправової та антиделіктної юридичної науки (301, с.68 та ін.). І тут немає необхідності детального викладу такого обґрунтування, оскільки видається очевидним найменування криміналістики неправовою юридичною наукою, оскільки, дійсно, криміналістика має розробляти не норми права, що покладається на кримінальне право, кримінальний процес та

інші правові юридичні науки (364, с.210-211), а засоби боротьби зі злочинами. Більш того, останнє характеризує криміналістику і як антиделіктну юридичну науку, тобто таку, яка має розробляти ті чи інші засоби боротьби з правопорушеннями. Тут варто лише додати, що й теорія ОРД за цими ж критеріями може вважатися методичною, неправовою та антиделіктною юридичною наукою (121, с.68, 69; 301, с.75 та ін.).

З урахуванням викладеного, доцільно при визначенні в основному поняття криміналістики підкреслити її природу як юридичної науки, з однієї сторони, методичної, а з іншої - неправової та антиделіктної.

Раніше природа криміналістики визначалася по-різному. Спочатку, як самостійна наука у системі наук кримінального блоку (84, с.XVIII). Пізніше криміналістику стали вважати технічною наукою (303; 368; 410; 411 та ін.).

У підручнику з кримінального процесу М.С.Строгович розглядав криміналістику як частину складної юридичної науки – “Судове право” (336, с.22), що було розвинуто у першому радянському підручнику з теорії держави та права. У цьому підручнику, написаному разом з С.А.Голунським, до судового права окрім криміналістики включалися ще три юридичні науки: судоустрій, кримінальний і цивільний процес (71, с.299). Аналогічну точку зору зайняли і ряд інших авторів того часу (253, с.25 та ін.).

Одночасно з цим криміналістику стали вважати й правовою наукою (252, с.62 та ін.), що пізніше стало типовим (45, с.12-13 та ін.), коли дану науку іменували правовою та юридичною. Однак, в межах дефініції криміналістики такі уточнення робилися лише в окремих випадках (255, с.24; 256, с.21; 373, с.509 та ін.). Тепер же стає зрозумілим, що поняття юридична і правова науки не є синонімами (301, с.72-75) і щодо поняття криміналістики відповідні уточнення не були б зайвими.

Проте перш ніж перейти до кількісного і понятійного узагальнення тих ознак і конструкцій, які мають бути відображені у дефініції криміналістики, доцільно звернути увагу й на деякі інші варіанти розв’язання даної проблеми. Так, Ю.І.Краснобаєв, пропонував включити у поняття криміналістики “закономерности ее развития как науки” (141, с.17). Пізніше Г.А.Матусовський, розвиваючи даний підхід, вказав при визначенні поняття криміналістики “закономерности развития криминалистики как науки и учебной дисциплины” (248, с.17).

Але вивчення закономірностей власного розвитку криміналістики як науки та навчальної дисципліни охоплюється більш широким завданням даної науки - пізнання закономірностей роботи із особистими і речовими джерелами інформації, оскільки, по-перше, головним у боротьбі зі злочинами, як вже підкреслювалося, є отриманні необхідної інфо-

підходу В.Ф.Єрмоловича А.І.Головіним, який вважає, що: 1. Вчення про криміналістичну характеристику злочинів не може претендувати на роль якоїсь надтеорії, що об’єднує інші часткові криміналістичні теорії і вчення, наприклад, криміналістична характеристика злочинів і механізм злочину тісно взаємопов’язані, але не носять підпорядкованого характеру щодо один одного. 2. Навряд чи доцільно введення багаторівневого підходу до визначення криміналістичної характеристики злочинів і підхід до розуміння цього поняття має бути єдиним. 3. Структурно обґрунтовано знаходження криміналістичної характеристики окремих видів злочинів у четвертій частині курсу криміналістики (69, с.94).

З урахуванням викладеного, вбачається доцільним ще раз наголосити на тому, що взагалі у першій частині навчального курсу криміналістики мають бути викладені тільки такі положення даної науки, без яких розгляд положень наступних частин навчального курсу буде неможливим чи недостатньо повним та якісним.

Аналогічно треба підходити й до викладу загальних положень техніки, тактики і методики, значимість яких обмежується відповідною частиною чи наступними частинами криміналістики. Зокрема, поняття, класифікація і комплектація технічних засобів збирання і дослідження речових джерел і роботи з особистими джерелами має лише загально-технічний характер, у той час як поняття і класифікація криміналістичних (слідчих, експертних, судових) ситуацій має не тільки тактичний, але й методичний характер і тому цим положенням місце у загальних положеннях тактики, тобто до викладу спеціальних положень тактики і методики.

З огляду на це, виклад останнього роду положень криміналістичної науки у першій частині навчального курсу (170; 216 та ін.) як і нетипове визначення системно-структурної значимості криміналістичної характеристики злочинів та деяких інших проблем даної науки, зокрема, положень про механізм злочину, способу скоєння і приховування злочинів (56; 57; 206 та ін.) тощо, викликає незрозуміння.

Як вже підкреслювалося, у запропонованому Г.А.Зоріним варіанті системно-структурної будови навчального курсу криміналістики відокремлення здобула й експертологія, якій відведена остання сьома частина (99, с.22-23).

Дана ідея у навчальному посібнику криміналістики В.С.Кузьмічева і Г.І.Прокопенка здобула ще більш незрозумілий вигляд, оскільки положення традиційної техніки по суті були розподілені між другою і третьою частинами (225). Так, у другій частині “Криміналістична техніка” даного навчального курсу викладені такі теми: “Загальні положення криміналістичної техніки”, “Техніко-криміналістичне забезпечення

загальних положеннях тієї з особливих частин криміналістики, у якій вони починають проявлятися, “діяти”.

Під цим кутом зору доцільно розглянути і інші загальні проблеми системно-структурної будови навчального курсу криміналістики. Першу з них презентує В.Ф.Єрмолович, який, абсолютизуючи положення криміналістичної характеристики злочинів, на відміну від достатньо обґрунтованої позиції більшості вчених щодо розташування цих положень у загальних положеннях методики (1; 5; 12; 35, с.257; 111, с.154-157; 115, с.54; 166; 171; 177; 184; 195; 301, с.49-50 та ін.), пропонує навіть виділити однойменну п'яту за загальною кількістю і другу за порядком частину курсу криміналістики (94, с.276-277). Деякі автори також вважають можливим у першій частині викласти положення криміналістичної характеристики злочинів повністю (166; 195; 215; 216; 285 та ін.) чи лише її окремі елементи (56; 57; 206 та ін.)¹².

В.Ф.Єрмолович, більш того, положення криміналістичної характеристики у частині способу скоєння злочину, приховування слідів злочину та ухилення злочинця від кримінальної відповідальності, про механізм злочину та особу злочинця і потерпілого чомусь викладає у першій частині навчального курсу криміналістики, яка іменується ним також недостатньо виваженим для цього словосполученням “Криминалистическая методология” (94, с.276-277).

Положення вчення про спосіб скоєння злочину та протидію боротьби зі злочинами, оскільки приховування слідів та ухилення злочинця від кримінальної відповідальності є лише проявами такої протидії, загально теоретичного для всієї криміналістики, у даному випадку - техніки, тактики і методики, не мають, проявляються лише в методиці боротьби з окремими видами і групами злочинів.

З огляду на це, більш правильно теоретичну частину вчення про спосіб скоєння злочину і протидію боротьбі зі злочинами розглядати поміж загальних положень останньої четвертої частини криміналістики – методики, причому до викладу положень криміналістичної характеристики, в межах якої ці вченні вперше “впливають на поверхню”, а подальшу конкретизацію інших їх положень давати у контексті розгляду методик боротьби з окремими видами чи групами злочинів (111, с.167-168; 191, с.380-428 та ін.).

Тому заслуговує на увагу достатньо змістовна критика вказаного

рмачії та її використання у цій боротьбі, немає інформації немає й боротьби.

Без інформації не можна ні виявити латентні злочини, ні правильно їх припинити, ні розкрити і провести повне і всебічне їх досудове розслідування, ні якісно та ефективно провести інші стадії боротьби зі ними, для чого треба, перш за все, пізнати закономірності роботи з особистими та речовими джерелами такої інформації.

По-друге, якісне. повне і всебічне пізнання закономірностей роботи з особистими і речовими джерелами неможливе без ґрунтового вивчення як закономірностей власного розвитку криміналістики як науки і навчальної дисципліни, так низки інших більш часткових закономірностей. У цьому відношенні заслуговує на увагу уточнення А.В.Іщенко, що до предмету криміналістики треба віднести історію її виникнення і розвитку, організацію наукових досліджень, вивчення потенціалу науки та інших аспектів криміналістики як науки (102, с.37). Але ці та інші часткові завдання криміналістики, у тому числі й закономірності власного розвитку як науки та навчальної дисципліни, не треба включати у поняття даної науки, в якому мають бути відображені лише основні, тобто найсуттєвіші поняттєутворюючі ознаки.

Зокрема, Р.С.Белкін доповнив попередньо запропонований із Ю.І. Краснобаєвим перелік закономірностей «закономерностями механизма преступления, возникновения источников информации о преступлении и его участниках» (28, с.54 та ін.). Звідси постає питання, а чи пізнання закономірностей виникнення джерел інформації про злочин та його учасників не охоплюється закономірностями роботи із особистими і речовими джерелами, коли отримують інформацію не тільки про злочин і його учасників, а більш широкий спектр фактичних даних, які мають бути доведені по кримінальній справі?

Не виключно, що до такого ж самого висновку дійшов і Р.С.Белкін, вилучивши пізніше з цього переліку закономірностей вказівку на джерела інформації, після чого доповнені закономірності прийняли такий вигляд: “закономерности механизма преступления, возникновения информации о преступлении и его участниках» (35, с.65 та ін.). Інакше ж мав би місце текстове повторення закономірностей: 1) закономірності роботи з джерелами інформації про злочин та його учасників; 2) загальні закономірності роботи із доказами.

Що ж стосується ще одного різновиду закономірностей, якими Р.С. Белкін доповнив перший перелік закономірностей: “закономерности механизма преступления” (35, с.65 та ін.), то цей різновид також охоплюється запропонованим баченням закономірностей роботи із особистими і речовими джерелами, в якому є вказівка на виникнення особис-

¹²В.О.Образцов криміналістичну характеристику злочинів викладає у другій частині разом технічними та іншими положеннями криміналістичної науки (266 та ін.), а у підручнику криміналістики за редакцією А.Ф.Волинського положення про особу підозрюваного (обвинуваченого) поміщені у тактиці, що виглядає ще більш незрозумілим.

тих і речових джерел: “виникнення і встановлення особистих і збирання речових джерел...” (301, с.68 та ін.).

У цьому зв'язку доречно згадати наведене у літературі достатньо обґрунтоване уточнення, що якісному та ефективному проведенню всіх етапів роботи з особистими і речовими джерелами сприяє вивчення механізму виникнення речових джерел різних видів і природи, наприклад, мікрооб'єктів, слідів запаху тощо, та інформації від особистих джерел певних категорій: малолітніх осіб та осіб, що мають психічні і фізичні вади, тощо. Виходячи з цього, робиться висновок, що виникнення особистих і речових джерел не є етапом роботи з ними, але пізнання закономірностей даного процесу дозволяє якісно та ефективно провести всі етапи (352, с.44, 46) і тому повинно враховуватися у загальному переліку закономірностей роботи з особистими і речовими джерелами.

На підставі викладеного, доцільно підкреслити, що вивчення закономірностей механізму злочину охоплюється викладеним загальним баченням закономірностей роботи з особистими і речовими джерелами, які пізнаються через вивчення закономірностей і механізму злочину, і його способів, і інших обставин його споєння, і через низку інших, пов'язаних з цим процесом об'єктів і відносин.

Таким чином, вказівка при визначенні поняття криміналістики на закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин та його учасників є зайвою, оскільки все це можна охопити більш загальним і всеохоплюючим баченням закономірностей роботи із особистими та речовими джерелами: виникнення і встановлення особистих і збирання речових джерел, отримання від них інформації, її оцінка і використання (121, с.41; 301, с.68).

Пропонується у літературі відобразити у понятті криміналістики і “закономерности следообразования” (20, с.8 та ін.), що також не викликається необхідністю за умов включення у дефініцію даної науки вказаного більш загального варіанту відображення закономірностей роботи з особистими і речовими джерелами, оскільки вивчення закономірностей слідоутворення і є основою проведення всіх, але особливо перших етапів роботи з особистими і речовими джерелами. Адже ж як можна отримати від цих джерел інформацію, не пізнавши закономірностей слідоутворення та багатьох інших закономірностей роботи з ними?

Аналогічним чином можна обґрунтувати частковість вказівки В.Я.Колдіним у понятті криміналістики “закономерностей движения уголовно-релевантной информации» (178, с.4) чи “информационно-познавательной структуры деятельности по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений” (178, с.9), оскільки вивчення кримі-

стратегії є лише одним із варіантів розв'язання організаційно-планових основ даної науки і з цього приводу вже викладені зауваження В.П.Бахіна, Р.С.Белкіна, А.І.Головіна і автора, то у даному випадку більш доцільно перейти до визначення місця цих положень у чотирьох-елементній системі навчального курсу криміналістики.

Деякі вчені, зокрема: А.І.Бастрикін, І.Ф.Герасимов, В.І.Гора, Л.Я.Драпкін, В.А.Колесник, І.П.Крилов, І.Ф.Пантелєєв, М.О.Селиванов та ін., положення про версіювання і планування боротьби зі злочинами і пов'язані з цими питаннями проблеми організації взаємодії правоохоронних органів викладають у першій частині навчального курсу криміналістики (170; 184; 195; 217 та ін.).

При цьому В.С.Кузьмичев, А.В.Пахомов, Г.І.Прокопенко, М.П. Яблоков та ін. (215; 216; 225; 285 та ін.) у першу частину навчального курсу криміналістики включають лише положення про версіювання і планування боротьби зі злочинами, в той час як проблеми взаємодії при цьому правоохоронних органів В.С.Кузьмичев, Г.І. Прокопенко і М.П. Яблоков відносять до загальних положень тактики, а А.В.Пахомов взагалі цим проблемам не знайшов місця у криміналістиці.

І.В.Гора і В.А.Колесник у першій частині навчального курсу криміналістики розглядають чомусь тільки версіювання, в той час як планування боротьби зі злочинами і взаємодію при цьому правоохоронних органів вважають складовою тактики (217).

Вказана позиція В.С.Кузьмичева, Г.І.Прокопенка, М.П.Яблокова і деяких інших вчених у частині розташування положень про взаємодію у боротьбі з злочинами правоохоронних органів у тактиці заслуговує підтримки. У той же час не можна погодитися із розташуванням цими та іншими авторами положень про версіювання і планування процесу боротьби зі злочинами у першій частині навчального курсу криміналістики, оскільки ці питання починають “діяти” лише у тактиці, поміж загальних положень якої їм і місце. Знайти ж будь-які аспекти даної проблеми у контексті викладу положень техніки важко.

А якщо ті чи інші положення не мають загально теоретичного для всієї криміналістики, тобто для розвитку кожної з її особливих частин: техніки, тактики і методики, то їх не доречно розмішувати у першій частині даної науки.

Аналогічні зауваження вже були висловлені у літературі (118, с.29 та ін.) і можуть бути віднесені й до викладеної позиції І.В.Гори і В.А. Колесника, які, окрім цього, ще й необґрунтовано розірвали тісно взаємопов'язані організаційно-планові основи криміналістики по її різних частинах.

Більш правильно вказані та інші подібні положення розташувати у

суде” (99, с.22), але розташовує її хоча й перед тактикою і методикою, проте техніці разом з експертологією необґрунтовано відводить незвичайні останні системно-структурні позиції – роль шостої і сьомої частини (99, с.22). Даний підхід суперечить загальновизнаному статусу техніки як другої, а не однієї з останніх частин криміналістики. Наведене ж визначення поняття криміналістичної стратегії не може підняти її за межі традиційної організаційно-планової проблеми даної науки.

При цьому аргументація Г.А.Зоріним вказаного системно-структурного статусу техніки та експертології тим, що традиційне положення техніки вище тактики і методики принижує значимість стратегії, тактики і методики, що техніка носить нібито підсобний характер, не визначає стиль розслідування і пов'язана з експертологією (99, с.22-23), автора не переконує. Адже ж ідея допоміжного характеру техніки не нова, віддзеркалює попередній етап розвитку вітчизняної криміналістики, зокрема, позицію М.С.Строговича, який зводив криміналістику до техніки і разом з останньою взагалі знижував роль даної науки до рівня допоміжної (337, с.6-11), необґрунтованість чого вже було доведена вище (див. розд.2).

Що ж стосується системно-структурного статусу організаційно-планових проблем криміналістики, то розгляд даної проблеми доцільно продовжити на прикладі тих підручників і навчальних підручників криміналістики (3, с.6; 207; 208; 209 та ін.), в яких ця ідея була практично реалізована. Наприклад, у підручнику криміналістики А.А. Кузнецова і А.Г.Філіппова 1993 р. видання передбачається додаткова частина “Криминалистические вопросы организации раскрытия и расследования преступлений» (207), а в більш пізньому підручнику криміналістики А.Ф.Волинського і А.Г.Філіппова назва цієї частини була конкретизована таким чином “Организация раскрытия и расследования преступлений. Криминалистические версии” (208).

У цій частині, яка була розміщена між технікою і тактикою, передбачені такі теми: “Общие вопросы организации работы на первоначальном этапе раскрытия и расследования преступлений”, “Криминалистические версии и планирование расследования”, “Взаимодействие следователя с работниками уголовного розыска, специалистами-криминалистами и сотрудниками других служб органов внутренних дел”, “Розыскная работа следователя” і, нарешті, “Основы применения ЭВМ в раскрытии и расследовании преступлений” (208).

У авторському навчальному посібнику з криміналістики А.Г. Філіппова збереглася попередня назва даної частини і в основному наведений зміст, де не було лише основ використання ЕОМ (208).

Оскільки проблема виділення в окрему частину криміналістики її

нально обумовленої інформації складає сутність роботи з особистими і речовими джерелами, а інформаційно-пізнавальна структура діяльності характеризує цю роботу з точки зору участі певних суб'єктів у боротьбі зі злочинами.

Розвитком вказаної позиції В.Я.Колдіна є визначення поняття криміналістики О.Я.Баєвим, в якому також вказані “уголовно-релевантные закономерности» і «средства и методы информационно-познавательной деятельности доз-навателя, следователя, специалиста, эксперта, прокурора и адвоката» (12, с.35), а тому наведені автором аргументи стосуються і даної позиції.

Таким же чином може бути оцінена позиція В.О.Образцова визначити поняття криміналістики через “технологии и средства практического следоведения (поисково-познавательной деятельности) в уголовном судопроизводстве” (266, с.5 та ін.), оскільки в ній вбачається вже піддані аналізу підходи щодо відображення закономірностей слідоутворення та інформаційно-пізнавальної структури діяльності суб'єктів боротьби зі злочинами.

Зрозуміло, що можна навести ще багато інших прикладів, коли запропоновані у літературі поняттєутворюючі ознаки криміналістики фактично виконують роль більш часткових аспектів понятійної характеристики даної науки.

Підсумок викладеного дає підстави дійти висновку про те, що у дефініції криміналістики у контексті завдань боротьби зі злочинами мають бути відображені такі основні поняттєутворюючі ознаки: 1. Природа криміналістики – методична (неправова, антиделіктна) юридична наука. 2. Засоби гласного ведення боротьби зі злочинами у вигляді технічних засобів і загальних прийомів їх застосування, тактичних прийомів проведення окремих процесуальних (слідчих, судових, експертних) і гласних позапроцесуальних дій чи їх комбінацій, гласних методик ведення даної боротьби на кожній із її стадій. 3. Стадії боротьби зі злочинами: виявлення, припинення, розкриття і досудове розслідування злочинів, судове (слідче) роз'язання кримінальних справ, виконання судових (слідчих) рішень, проведення роботи із особами протягом строку судимості та інших заходів по запобіганню злочинам. 4. Закономірності роботи з особистими і речовими джерелами: закономірності виникнення і встановлення особистих і збирання речових джерел, отримання від них інформації, її оцінка і використання. 5. Сутність інформації, з якою працює криміналістика: інформація, що має значення для боротьби зі злочинами (121, с.38; 361, с.268-270 та ін.).

Найбільш обґрунтованою конструкцією визначення поняття криміналістики доцільно визнати таку: **криміналістика є методичною (не-**

правовою, антиделіктною) юридичною наукою, яка на основі пізнання закономірностей роботи з особистими та речовими джерелами інформації, що має значення для боротьби зі злочинами, розробляє засоби гласного ведення даної боротьби на кожній із її стадій (121, с.38, 42, 68; 356, с.35; 361, с.267; 366, с.93 та ін.).

По суті так найбільш обґрунтовано формулювати й стисле визначення поняття криміналістики (356, с.35, 37; 357, с.226 та ін.), яке доцільно розмішувати у навчальному курсі до розгляду основних поняттєутворюючих ознак даної науки, оскільки їх деталізація у дефініції виглядає вже зайвою.

Проте без розгорнутого визначення поняття криміналістики не обійтися, оскільки саме таке визначення є так сказати “понятійно-категоріальним еталоном” даної науки, який дозволяє більш чітко представити її основні ознаки: завдання, предмет, об’єкти і міжнауковий статус.

З урахуванням результатів проведеного дослідження можна дійти висновку, що розгорнута дефініція криміналістики, яка може претендувати на визначення в основному поняття даної науки, більш доцільно представити таким чином: **криміналістика** є методичною (неправовою, антиделіктною) юридичною наукою, яка на основі пізнання закономірностей виникнення і встановлення особистих і збирання речових джерел, отримання від них інформації, що має значення для боротьби зі злочинами, її оцінки і використання, розробляє гласні засоби ведення даної боротьби у вигляді гласних технічних засобів і загальних прийомів їх застосування, тактичних прийомів проведення окремих процесуальних (слідчих, судових, експертних) і гласних позапроцесуальних дій чи їх комбінацій, а також гласних методик із виявлення, припинення, розкриття і досудового розслідування злочинів, судового (слідчого) розв’язання кримінальних справ, виконання судових (слідчих) рішень, проведенню роботи із особами протягом дії строку судимості та інших заходів із попередження злочинів (121, с.69; 301, с.68; 356, с.37; 357, с.225-226; 361, с.271; 366, с.93-94 та ін.).

Запропоновані розгорнута і стисла дефініції криміналістики найбільш повно, всебічно і правильно відображають сутність даної науки, а тому можуть бути покладені в основу дискусії щодо визначення в основному її поняття за даним підходом, який, що буде обґрунтовано далі (див. розд.2.3.), має вважатися лише першою концепцією.

При цьому варто підкреслити, що пояснення А.В.Дуловим сутності і змісту даної частини, яка має знаходитися між тактикою і методикою, викладено не досить конкретно і взагалі не виходить за межі висвітлення організаційно-планових основ криміналістичної науки. Практично ж ця ідея не була реалізована А.В.Дуловим, оскільки обидва видання його авторського навчального посібника завершилися на тактиці, в якій, до речі, висвітлені й організаційно-планові основи розслідування (174, с.272-289 та ін.). Непрямо це свідчить про те, що концепція стратегії була ним лише проголошена реально існуюча системно-структурна будова його навчальних посібників з криміналістики, яка залишилася у традиційному вигляді.

Зрозуміло, що про дійсні причини даного підходу знає лише сам автор, але можна й припустити, що на заваді практичної реалізації даної ідеї могло бути і те, що А.В.Дулов ще не до кінця проробив ці положення. У будь-якому випадку, треба визнати недостатню етичною пропозицію у авторському навчальному посібнику чи підручнику криміналістики новітньої ідеї системно-структурної будови без практичного її втілення. Якщо така ідея ще до кінця не визріла, а тому вона не може бути практично реалізована, то її більш правильним було б оприлюднити у будь-якому іншому вигляді.

Тому варто повністю підтримати А.Ю.Головіна, який виступив з достатньо детальною та обґрунтованою критикою даного підходу А.В.Дулова (69, с.89-91). Тут доречно навести висновок А.Ю.Головіна про те, що “на сьогоднішній день нет ни структурных, ни понятийно-терминологических предпосылок выделения подобного раздела” (69, с.90).

Ще більш категоричні і за своєю суттю достатньо обґрунтовані висновки зробив Р.С.Белкін, на думку якого, “криминалистическая стратегия не имеет обще криминалистического значения, эклектична по содержанию, а сфера ее практического применения – лишь один из этапов процесса раскрытия и расследования преступлений. Фактически это обновленный вариант криминалистического учения о планировании расследования” (36, с.80).

Доречним є і зауваження В.П.Бахіна, який з цього приводу підкреслив, що у такому разі дана частина криміналістики може перетворитися у “собрание несоединимого” (20, с.10).

З огляду на це, немає необхідності більш детально зосереджуватися і на позиції Г.А.Зоріна, який дає стратегії криміналістики таке визначення: “Стратегия криминалистики – это логико-психологические преобразования исходной информации с поэтапным изменением целей и задач от момента возбуждения уголовного дела до его рассмотрения в

криміналістики Ганса Гроса, в якому вивченню особи обвинуваченого і до речі й свідка приділялася значна увага в контексті отримання від них інформації як від особистих джерел (84). Тому не припинюючи значимість вивчення тих чи інших ознак особистих джерел в контексті розробки проблем отримання від них інформації, не можна погодитися із абсолютизацією цих положень до рівня самостійного системно-структурного елемента курсу криміналістики.

Виходячи з цих позицій, не можна погодитися і з М.П.Яблоковим, який запропонував у першій частині одного з останніх підручників криміналістики більш широку за змістом та окрему тему “Криминалистическое изучение личности” (216).

Немає підстав визнати правильним й виділення С.С.Степичевим попередження злочинів в одній із додаткових частин навчального курсу криміналістики, оскільки попередження є лише однією, хоча в деякій мірі і наскрізною стадією боротьби зі злочинами (див. розд.2.1.1). Більш того, проблеми попередження злочинів стосуються другої, третьої та, особливо, четвертої частини навчального курсу криміналістики, де вони так би мовити “виходять на поверхню” у контексті розгляду часткових методик боротьби з окремими видами і групами злочинів поряд з іншими стадіями ведення даної боротьби.

Проблеми ідентифікації та інших спеціальних методів криміналістики на сьогодні вже є загально визнаною складовою методології даної науки (20, с.8; 56, с.9; 57, с.77; 76, с.7-9; 99, с.22; 103, с.6; 170, с.39; 191, с.5; 216, с.11-166 та ін.), а з урахуванням викладеного вище матеріалу – її теоретичних основ, тому знаходження цих положень поза межами першої частини навчального курсу криміналістики, як це пропонує С.С.Степичев, треба вважати недоречним.

Розглянута ідея С.С.Степичева не здобула широкої підтримки, хоча деякі автори: А.В.Дулов (174, с.27-28), В.Д.Зеленський (97, с.58), Г.А.Зорін (99, с.22-23), В.Я.Клочков (299, с.15), О.М.Ларін (233, с.14), М.О.Селиванов (320, с.93), А.А.Ексархопуло (201, с.23-24) та ін., намагалися здійснити розвиток тих чи інших її положень у вигляді самостійної частини навчального курсу криміналістики чи певного системно-структурного елемента четвертої частини.

Перша з тенденцій найбільш рельєфно проявилася в останні роки в роботах А.В.Дулова (174, с.27-28), Г.А.Зоріна (99, с.22), А.А.Кузнецова (207), А.Г.Філіппова (3, с.6; 207; 208; 209) та деяких інших вчених. Зокрема, А.В.Дулов дану ідею реалізував у своєму авторському навчальному посібнику з криміналістики, в якому запропонував п'ятиелементну систему і четверту частину назвав “Криминалистическая стратегия” (174, с.27-28).

2.3. Перспективи удосконалення поняття криміналістичної науки

У зв'язку з розробкою першої концепції визначення в основному поняття криміналістики неминуче постає питання, яка ж галузь юридичної науки має розробити аналогічні засоби боротьби з іншими, ніж злочини, правопорушеннями: конституційними, адміністративними, трудовими, цивільно-правовими і господарсько-правовими? (107, с.14; 108, с.75-76 та ін.).

Аналогічні питання виникали ще до виникнення криміналістики як науки. Не дивлячись на те, що у керівництві для судових слідчих Г.Гроса криміналістика виникла лише як одна із наук кримінального блоку (84, с.XVIII), а тому її завдання були окреслені тільки боротьбою зі злочинами, більш рання історія розвитку даної науки свідчить про фактично ширший діапазон зародження криміналістичних знань.

Зокрема, Р.С.Белкін у спеціальному монографічному дослідженні історії розвитку криміналістики появу перших криміналістичних знань пов'язує з XV-XVI ст., коли з'явилися згадування в судових архівах про огляд документів і дослідження почерків при розгляді справ про спадщину і спірних угод купівлі-продажу (33, с.476). Як бачимо, тут як раз наведені випадки зародження криміналістичних знань не у боротьбі зі злочинами, а при розв'язанні цивільно-правових спорів і деліктів.

Вже й після того як, криміналістична наука розпочала своє самостійне існування Є.Ф.Буринський у своєму труді “Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею», який з'явився на початку 19-го століття, першу главу присвятив дослідженню документів “в гражданском и уголовном судах” (44, с.3-37).

У 1938 р. М.С.Строгович вже прямо підкреслював, що настав час поширити завдання криміналістики й на цивільний процес і що сама криміналістика є складовою частиною науки судового права і допоміжною щодо кримінального і цивільного процесу (336, с.22).

Цей підхід був розвинутий М.С.Строговичем й у першому вітчизняному підручнику з теорії держави і права 1940 року видання, в якому вказувалося, що: “с уголовным и гражданским процессами близко сопрягается криминалистика, содержанием которой являются научно-технические приемы собирания и исследования доказательств по уголовным и гражданским делам (исследование вещественных доказательств, следов преступления, установление тождества личности по пальцевым отпечаткам и другими способами, исследование почерков и документов и т.д.)” (71, с.300).

У даному випадку це була одна з перших спроб розширити поняття

криміналістики за сферу боротьби зі злочинами, яка, нажаль, подальшого розвитку не отримала, хоча періодично виникала знову. Зокрема, у 1971 р. Є.В.Додін і В.І.Юркін поставили питання про використання криміналістичних методів, прийомів і засобів в адміністративному судочинстві (87), а у 1984 р. В.Г.Тихія в межах спеціальної докторської дисертації обґрунтував необхідність розширення предмета криміналістики до судового розгляду цивільних справ і врахування при цьому закономірностей виникнення, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів (349, с.4).

Пізніше можна було знайти лише окремі довідково-енциклопедичні визначення поняття криміналістики із вказівкою на більш широкі її завдання. Так, в одному із видань великої радянської енциклопедії містилося таке визначення: “криминалистика - наука, разрабатывающая систему специальных приемов, методов и средств собирания, исследования и оценки судебных доказательств, применяемых в уголовном процессе для предупреждения, раскрытия и расследования преступлений, а также используемых при судебном рассмотрении уголовных, а в ряде случаев и гражданских дел» (42, с.427). Аналогічним чином були розширені завдання криміналістики при визначенні поняття даної науки і в деяких інших довідково-енциклопедичних виданнях (401, с.155 та ін.).

І лише останнім часом прагнення вчених розширити поняття криміналістики за межі боротьби зі злочинами не тільки значно активізувалися, а й поширилися на більш широке коло правопорушень. Зокрема, в одному з таких перших таких випадків вказувалося, що “одним лишь использованием данных криминалистической науки в гражданском процессе и в борьбе с другими правонарушениями, рассчитывать на их эффективность, видимо, не приходится», а тому «необходима целенаправленная разработка гласных общих методов, технических средств, тактических приемов и методических рекомендаций по борьбе с любыми правонарушениями» (108, с.76).

В інших випадках було прямо підкреслена необхідність розширення завдань криміналістики до боротьби зі всіма без винятку правопорушеннями (107, с.14; 108, 75; 124, с.32 та ін.). Пізніше О.Р.Росінська дала думку висловила дещо інакше: “судебное исследование на современном этапе должно трактоваться расширительно как всякая юрисдикционная деятельность компетентных органов по раскрытию и расследованию преступлений, судебному разбирательству не только уголовных, но и гражданских дел, дел об административных правонарушениях, арбитражных споров. Поэтому нет никаких препятствий для значительно более активного распространения криминалистических подходов к собиранию, исследованию и использованию доказательств на

з точки зору архаїзмів, оскільки необхідність розширення завдань поза межі не тільки слідчої діяльності, а й боротьби зі злочинами є достатньо актуальною (див. розд.2.3).

У цьому відношенні найбільш обґрунтованою виглядає висловлена у літературі пропозиція викласти положення криміналістичної тактики у третій частині навчального курсу криміналістики з лаконічною і змістовною назвою “Тактика”, в якій би поєднувався виклад тактики проведення окремих процесуальних (слідчих, експертних, судових) і гласних позапроцесуальних дій (118, с.29 та ін.).

Проте, перш ніж перейти до викладу певного тематично-змістовного наповнення даної та інших частин навчального курсу криміналістики, доцільно розглянути ще низку проблем, які пов’язані із вибором належного системно-структурного статусу організаційно-планових та деяких інших основ криміналістичної науки.

3.1.3. Обґрунтування системно-структурного статусу організаційно-планових та деяких інших основ криміналістики.

Іншою важливою загальною проблемою системно-структурної будови навчального курсу криміналістики є визначення місця організаційно-правових та деяких інших основ криміналістичної науки, які, як вже вказувалося, деякі автори настільки абсолютизували, що, навіть, першу частину навчального курсу криміналістики пропонують іменувати «Криминалистическая стратегия» (198, с.23-24). Але у даному випадку представлено так можна сказати кінцевий підсумок розвитку даної дискусії, яка розвивалася наступним чином.

У перше питання про відокремлення організаційно-планових основ криміналістики поставив у 1968 р. С.С.Степичев, який запропонував у цьому відношенні п’ятиелементну систему навчального курсу криміналістики, другий з яких мав назву “Организационно-методические основы расследования” і містив в собі такі теми: “1) основы построения следственных версий и планирование расследования; 2) основы криминалистической идентификации; 3) основы изучения личности обвиняемого в процессе расследования; 4) основы криминалистической профилактики; 5) основы привлечения общественности к расследованию и предупреждению преступлений; 6) основы организации работы следователя” (335, с.65-66).

Як бачимо, тут з позицій сьогодення можна знайти недостатньо виважені положення, зокрема, про акцентування уваги на вивченні особи лише обвинуваченого, нібито вивчення особи потерпілого чи інших особистих джерел не має криміналістичного значення.

Да і в цьому відчувається відлуння ще самого першого посібника з

При впізнанні інформацію отримують й від об'єктів, які піддані впізнанню, а тут можуть бути і люди і речі, які у даному випадку виступають в якості речових джерел у частині своїх відповідно ознак зовнішності та одягу, а також ознак зовнішньої будови.

При перевірці показань на місці саме оточуюча обстановка такого місця і буде джерелом інформації для слідчого. Навіть у процесу обшуку, який М.В.Салтевський розуміє як “чисту” слідчу дію з отримання інформації від речей, іноді можна одержати інформацію й від особистих джерел. Зокрема, по одній тільки поведінці та іншим реакціям особи, у приміщенні якої такий обшук робиться, можна судити чи на правильному шляху знаходиться той, хто здійснює пошук певного об'єкту.

Як бачимо, у даній ситуації особа, у приміщенні якої робиться обшук, навіть може нічого не говорити, але передавати через нетрадиційні канали інформацію слідчому саме як особисте джерело, тобто зі своєї пам'яті. Аналогічно по поведінці та іншим реакціям особи, яку допитують, можна припустити, правду чи ні вона говорить. І таких прикладів нетрадиційних каналів отримання інформації можна навести безліч. Про них повинен знати слідчий, суддя, оперативний працівник чи будь-яка інша особа, яка здійснює боротьбу з певним злочиним.

З урахуванням викладеного майже всі традиційні слідчі та інші процесуальні дії можуть бути змішаними, а тому у запропонованому М.В.Салтевським поділі слідчих дій, тим більше в межах системно-структурної будови навчального курсу криміналістики немає практичного, а по великому рахунку й наукового сенсу.

Підводячи підсумок викладеному, треба зауважити, що сучасні проблеми системно-структурного статусу криміналістичної тактики полягають не стільки у позиції окремих авторів, які пропонують за своєю суттю неприродний та в деякій мірі еклектичний її поділ, скільки у тому, що ще й досі тактика іменується слідчою. Зокрема, В.М.Глібко, В.Г.Лукашевич і М.В.Салтевський в одному з своїх посібників у цьому відношенні застосували словосполучення “криміналістична тактика (слідча тактика)” і “слідча (криміналістична) тактика” (310, с.21; 311, с.18 та ін.); А.В.Дулов – “криминалистическая (следственная) тактика” (174, с.25); І.П.Крилов – “Следственная тактика” (184, с.20) і “криминалистическая (следственная) тактика” (184, с.22); І.Ф.Пантелеев і М.О.Селиванов – “следственная тактика” (195) і чи “следственная (криминалистическая) тактика” (170, с.17) тощо.

Якщо використання раніше словосполучення “слідча тактика” (278, с.184-256 та ін.) було обумовлено відповідним початковим рівнем розвитком вітчизняної криміналістики як науки, яка на той час обслуговувала потреби лише слідства, то зараз такі випадки вже треба розглядати

гражданский и арбитражный процесс, административное производство” (307, с.8).

Поряд з цим у 90-х роках і трохи пізніше з'являється низка робіт й інших авторів: Г.О.Зоріна (99, с.19-20), А.В.Іщенко (102, с.22), В.Ю.Шепітька (387, с.7) та ін., в яких також акцентується увага на необхідності істотного перегляду традиційних підходів до визначення поняття криміналістичної науки.

Непрямо необхідність докорінного удосконалення існуючих традиційних визначень поняття криміналістики підтверджують й достатньо чисельні пропозиції з утворення низки нових видів криміналістик (20, с.13; 99, с.19-20; 232, с.27; 264, с.59; 289, с.7-8 та ін.), про що мова більш детально вже йшла окремо у контексті розгляду сучасних негативних тенденцій вітчизняної криміналістики (див. розд.1.2).

Найбільш радикальну з цього приводу позицію зайняв А.В.Іщенко, який вказав на такі відносно близькі до криміналістики сфери використання її даних: кримінальне, адміністративне і цивільне правове судочинство, управління правоохоронними органами, митна справа, а також досить віддалені – історія, літературознавство, мистецтвознавство та ін. (102, с.22). Хоча у даному випадку мова йде все ж таки про використання вже існуючих криміналістичних розробок в інших сферах, а не про цілеспрямоване створення криміналістикою відповідних засобів. Адже ж використання вже розроблених для боротьби зі злочинами засобів в інших сферах і цілеспрямована розробка для вказаних цих цілей засобів, як засвідчив попередній історичний розвиток вітчизняної криміналістики, не одне і те ж.

Дійсно, у період формування первісних уявлень про поняття криміналістики була поширеною точка зору, що криміналістика використовує дані природничих, технічних та інших наук. Про це свідчать назви криміналістики “научная полиция” “техническая полиция”, “технические методы следственного производства”, “уголовная техника” тощо, які вживали Р.А.Рейс, С.Н.Трегубов та деякі інші вчені того часу (303, с.1; 368, с.IX-X та ін.).

Як бачимо, наведені назви орієнтували на допоміжну функцію криміналістики – пристосувати до боротьби зі злочинами технічні та інші наукові знання. На цьому наголошувалося й у визначенні поняття криміналістики вказаними вченими: “... применение научных методов исследования к раскрытию преступлений» (303, с.1), “технические методы исследования” (368, с.IX-X) тощо.

Пізніше І.М.Якимов розвив далі цей підхід і, зокрема, у 1924 р., називаючи ще криміналістику старим словосполученням “уголовная техника”, вказував, що вона “не будучи самостоятельной научной дисципли-

линой ... является прикладною наукою ... и имеет своим назначением изучение целесообразных способов и приемов применения научных и технических знаний к установлению личности преступника и расследованию преступлений» (410, с.5).

Через рік, перейшовши до традиційної назви даної науки, І.М. Якимов ще більш чіткіше висловився з цього приводу: «криміналістика, как наука, имеет своим предметом изучение наиболее целесообразных способов и приемов применения методов естественных, медицинских и технических наук к расследованию преступлений и изучению физической и моральной личности преступника» (411, с.3).

Але згодом з'ясувалося, що одним лише пристосуванням даних інших наук до завдань криміналістики у боротьбі зі злочинами обійтися не можна і повинна бути цілеспрямована розробка своїх криміналістичних засобів боротьби зі злочинами. Про це вже свідчив перехід вчених до визначення поняття криміналістики через засоби боротьби зі злочинами, що найбільш чітко проводив С.П.Мітричев (187, с.7; 188, с.4; 189, с.5; 253, с.24; 254, с.8; 255, с.24; 256, с.21; 325, с.6 та ін.), а пізніше й О.М.Васильєв (45, с.13; 48, с.40; 159, с.5; 160, с.8; 161, с.14 та ін.).

У цьому зв'язку стає незрозумілою позиція А.А.Екссархопуло, який й у 2001 р. пропонує визначення криміналістики, де як поняттяутворююча ознака відображається “использование достижений естественных, технических и иных наук” (201, с.18). Мали місце й інші випадки необгрунтовано великого приділення уваги використанню криміналістикою даних інших наук (73; 74; 236 та ін.), оскільки на цей час вже достатньо визріла проблема більш однозначної орієнтації завдань криміналістики з даного підходу на розробку своїх засобів боротьби зі злочинами.

На підставі викладеного, варто дійти висновку, що часи використання криміналістикою даних інших наук вже минули, а тому по аналогії з використання даних криміналістики у боротьбі з іншими, ніж злочини, правопорушеннями треба переходити на цілеспрямовану розробку криміналістикою відповідних засобів боротьби з кожним із різновидів правопорушень, що не можливе без відповідного перегляду поняття даної науки.

Але розширення поняття криміналістики до боротьби зі всіма правопорушеннями також ще не вирішує всіх проблем. Так, як вже згадувалося, у свій час В.С.Мітричев і Ю.І.Савельєв пропонували створити “контркриміналістику”, яка могла б вирішувати специфічні завдання спецслужб по захисту державних інтересів, у зв'язку з чим В.П. Бахін і І.В.Гора достатньо аргументовано довели недоцільність появи нової криміналістики, оскільки ці завдання можуть бути виконані в межах

дійствий” (331).

Проте наступні посібники даного автора завершувалися положеннями техніки (312; 313; 314 та ін.) і тактика з'явилася лише у другій книзі одного з двохтомних підручників у вигляді п'яти однопорядкових системно-структурних елементів: “Основи криміналістичної тактики”, “Засоби криміналістичної тактики”, “Основи управління засобами криміналістичної тактики”, “Джерела інформації на досудовому слідстві та класифікація досудових слідчих дій” і “Тактика провадження досудових слідчих дій” (315).

При цьому третій і четвертий розділи містили в собі всього по одній темі, у силу чого постає закономірне питання, а чи є необхідність часткову тему представляти у вигляді окремого розділу, коли однопорядкові з ними розділи містять в собі по декілька тем.

У той же час привертає на себе увагу поділ останнього п'ятого розділу ще на три підрозділи: А. “Проведення вербальних слідчих дій для одержання інформації від речей”, який складається з трьох тем: “Огляд і слідчий огляд”, “Обшук і виїмка” та “Ексгумація трупа”; Б. “Проведення вербальних слідчих дій для одержання інформації від людей” - “Допит і очна ставка”, “Тактика пред'явлення для впізнання” і “Перевірка показань на місці”; і В. “Проведення змішаних слідчих дій для одержання інформації із складних (системних) джерел “люди - речі” - “Слідчий експеримент” і “Призначення і провадження судової експертизи” (315).

У принципі така деталізація тактики проведення слідчих дій не викликає особливих заперечень, якщо її удосконалити у напрямку розвитку тактики не тільки слідчих, а й інших процесуальних дій (судових, експертних) і гласних позапроцесуальних дій, зокрема, отримання пояснення, отримання явки з каяттям чи іншої заяви про злочинні дії, арешт і затримання підозрюваного тощо, що в деякій мірі реалізовано у навчальному посібнику з криміналістики за редакцією М.І.Порубова (5, с.127-131 та ін.) і пропонується зробити і деякими іншими авторами (118, с.29 та ін.).

Детальне ознайомлення з позицією М.В.Салтєвського щодо поділу слідчих дій на ті, що забезпечують отримання інформації від речей і від людей та змішані - від перших і других одночасно, дозволяє виявити тут суттєві недоліки і протиріччя. Зокрема, теми “Тактика пред'явлення для впізнання” і “Перевірка показань на місці” цей автор вважає слідчими діями по отриманню інформації тільки від людей, що фактично не так. Ці дії змішані, оскільки поряд з отриманням інформації від людей у процесі цих дій слідчий фактично може і повинен отримувати інформацію і від речових джерел.

ного та ефективного їх проведення має не менше значення, ніж більш традиційних у цьому відношенні дій: допиту, обшуку, відтворення обстановки та обставин події, затримання підозрюваного тощо.

Достатньо нетрадиційних, але не викликаних необхідністю змін дістали назва і положення техніки і в підручниках і навчальних посібниках М.В.Салтевського (312; 313; 314; 331 та ін.). Зокрема, в одному з них положення техніки розподілені між такими однопорядковими системно-структурними елементами курсу, як: “Технические средства и методы собирания криминалистической информации (криминалистическая техника)”, “Криминалистическое следствие”, “Следы человека”, “Следы средств совершения преступлений” (312).

Викладений нетрадиційний підхід В.О.Образцова, М.В. Салтевського та деяких інших авторів до системно-структурної будови навчального курсу криміналістики у цілому не могли аналогічним чином не позначитися й на тактиці, у силу чого ці підходи можна викласти без додаткових коментарів.

Так, В.О.Образцов положення тактики розподілив між двома однопорядковими системно-структурними елементами особливої частини – “Особенности криминалистического обеспечения досудебного уголовного производства” та “Организационно-тактические особенности подготовки и производства следственных действий” (192).

Пізніше положення тактики зазнали ще більших системно-структурних змін, коли у загальної частині курсу з'явився четвертий розділ “Криминалистические принципы и методы познания в уголовном судопроизводстве” і п'ятий розділ “Тактико-криминалистическое обеспечение уголовного судопроизводства”, між яким були розподілені окремі традиційні загальні положення тактики, а в особливій частині – перший розділ “Особенности криминалистического обеспечения досудебного уголовного производства” і другий розділ “Организационно-тактические особенности подготовки и производства следственных действий” (193).

У попередніх підручниках криміналістики В.О.Образцова третя частина була викладена у більш традиційному аспекті і мала відповідну назву “Криминалистическая тактика” (191). Одним розділом, але із достатньо нетрадиційною назвою “Особенности практического следования в досудебном производстве” тактика була представлена в особливій частині інших навчальних посібників цього автора (266).

М.В.Салтевський спочатку розподілив загальні та “особливі” положення тактики між двома однопорядковими системно-структурними елементами: четвертим розділом “Научные основы криминалистической тактики” і п'ятим розділом “Тактические основы следственных

традиційної криміналістики (18; 20, с.13; 22 та ін.).

У даному випадку постає питання, як криміналістика може виконати ці завдання, коли її поняття обмежено лише боротьбою зі злочинами, в той час як завдання спецслужб значно ширші – захист спеціальних інтересів держави та окремих осіб? (121, с.45; 356, с.40 та ін.)

Вихід з такої ситуації вбачається у подальшому уточненні поняття криміналістики і на вирішення завдань по захисту так званих “спеціальних” інтересів держави та осіб (363, с.4-236 та ін.), оскільки використанням у цьому відношенні лише даних криміналістичної науки проблему не вирішити.

Необхідність у розробці другого варіанту визначення поняття криміналістики непрямо випливає й поживлення останнім часом дискусії щодо об'єктів даної науки. Дискусія з цього приводу має давні коріння. Початок їй поклав, мабуть, ще у 1903 р. І.І.Ган, на думку якого, криміналістика представляє собою “учение о технике совершения и расследования преступных деяний” (63, с.4). Як бачимо, тут вже чітко проглядається два об'єкти – злочинна діяльність і діяльність правоохоронних органів, щодо її подолання.

Даний підхід, як свідчить хід останніх дискусій з цього приводу, зберігся й до цього часу. Так, М.П. Яблоков повідомив, що така дискусія у грудні 1995 р. виникла на кафедрі криміналістики юридичного факультету Московського держуніверситету в межах криміналістичних читань за участю вчених криміналістів інших вузів Москви. На ній з основною доповіддю «Объект и дидактические проблемы криминалистики» виступив В.А.Образцов. (403, с.24).

Проведене обговорення доповіді ще раз підтвердило, що з приводу об'єктів криміналістики не тільки намітилися, а вже й сформувалися різні концептуальні погляди. Більшість авторів: В.Я.Колдін, Р.С.Белкін, Л.Д.Самігін та М.П.Яблоков, відстоювали думку про те, що в якості єдиного об'єкта чи об'єктів криміналістичного вивчення виступають злочинна діяльність і діяльність по її розкриттю і розслідуванню (403, с.25).

В.І.Корноухов та деякі інші автори об'єктом пізнання криміналістики вважають процеси відображення злочинної діяльності і пізнавальні процеси діяльності слідчого (403, с.25).

На думку В.О.Образцова, до об'єкта криміналістичної науки відноситься лише пошуково-пізнавальна діяльність у кримінальному судочинстві (403, с.25).

Як бачимо, погляди авторів в процесі даної дискусії відображали їх бачення поняття криміналістики і найбільш правильно здається вказана давня і на сьогодні традиційна точка зору про двоєдиний об'єкт

криміналістики, якщо дану концепцію вдосконалити наступним чином: 1. Злочинна діяльність. 2. Діяльність відповідних суб'єктів із пізнання закономірностей роботи з особистими і речовими джерелами і розробки на цій основі і застосування гласних засобів боротьби зі злочинами на кожній із стадій її проведення (121, с.46; 356, с.41; 361, с.270-271 та ін.).

Зрозуміло, що у відповідності з другою концепцією визначення поняття криміналістики її двоєдиний об'єкт має виглядати значно ширше: 1. Деліктна діяльність, тобто діяльність із скоєння будь-яких правопорушень: злочинів і проступків (конституційних, адміністративних, дисциплінарних та інших трудових, цивільно-правових, господарсько-правових). 2. Діяльність відповідних суб'єктів із пізнання закономірностей роботи з особистими та речовими джерелами і розробки на цій основі і застосування відповідних гласних засобів у боротьбі із правопорушеннями на кожній із стадій її ведення і при захисті спеціальних інтересів держави та осіб (121, с.46; 356, с.41; 361, с.270-271 та ін.).

Підсумовуючі викладене і враховуючі те, що для визначення в основному поняття криміналістики за другою концепцією можуть бути застосовані підходи першої концепції, може бути запропонована наступна розгорнута дефініція даної науки: **криміналістика є методичною (неправовою, антиделіктною) юридичною наукою, яка на основі пізнання закономірностей виникнення і встановлення особистих і збирання речових джерел, отримання від них інформації, що має значення для боротьби з правопорушеннями і захисту спеціальних інтересів держави та осіб, її оцінки і використання, розробляє засоби гласного ведення даної боротьби і захисту у вигляді гласних технічних засобів і загальних прийомів їх застосування, тактичних прийомів проведення окремих процесуальних (досудових, судових, експертних) і гласних позапроцесуальних дій чи їх комбінацій і гласних методик із виявлення, припинення і розкриття правопорушень, досудового чи судового розв'язання справ про них, виконання судових рішень, проведення роботи з особами протягом дії строку судимості та інших заходів із попередження правопорушень** (121, с.46; 356, с.41-42; 361, с.271; 366, с.101 та ін.).

Зрозуміло, що й у даній ситуації також доцільно запропонувати стисле визначення поняття **криміналістики як методичної (неправової, антиделіктної) юридичної науки, яка на основі пізнання закономірностей роботи із особистими і речовими джерелами інформації, що має значення для боротьби з правопорушеннями і захисту спеціальних інтересів держави та осіб, розробляє засоби гласного ведення даної боротьби і захисту на кожній з їх стадій** (121, с.46-47; 356, с.42; 361, с.271; 366, с.101-102 та ін.).

значимой отражательной информации” (193)¹¹.

Ще більш незрозумілими у цьому відношенні виглядають інші підходи В.О.Образцова, коли традиційні положення техніки були об'єднані з іншими у такому системно-структурному елементі, як “Методологические основы практического следоведения как объекта криминалистики”, конкретний перелік тем якого, зокрема, “Криминалистическая характеристика преступления как объекта практического познания”, “Практическое следоведение как битва за информацию” та ін. (266) говорять самі за себе і тут будь-які інші коментарії вже виглядають зайвими.

Хоча за текстом даного посібника В.О.Образцов дотримується достатньо традиційної чотирьохелементної системно-структурної будови криміналістичної науки, в якій техніка представлена словосполученням “Криминалистическая техника” (266, с.21), з огляду на що важко зрозуміти позицію цього автора щодо такого нетрадиційного викладу навчального курсу криміналістики.

Більш того, В.О.Образцов, відштовхуючись від ідеї розгляду криміналістики як науки про технологію і засоби практичного слідознавства (266, с.26), за текстом багатьох своїх видань (192; 193, 265; 266 та ін.) використовує в контексті викладу положень техніки словосполучення “технологія”, яке у низці останніх підручників криміналістики за редакцією Р.С.Белкіна введено у назву другої і третьої частини “Криминалистическая техника и технология” і “Криминалистическая тактика и технология» (1, с.130, 451 та ін.). Причому у назвах окремих тем третього розділу словосполучення “технологія” використовується й замість терміну “тактика”: “Технология получения образцов на сравнительное исследование”, “Технология прослушивания и записи телефонных разговоров” та ін. (1, с.669, 675 та ін.). Але детальне вивчення змісту цих підручників свідчить про те, що словосполучення “технологія”, окрім присутності, більше ніяк себе не проявило.

При цьому треба мати на увазі, що сутність тактики полягає у розробці, у першу чергу, тактичних прийомів, тобто найбільш раціонального та ефективного проведення певної дії у контексті боротьби зі злочином. З огляду на це, процедуру отримання зразків для порівняльного дослідження, прослуховування та запису телефонних розмов, концентричного чи ексцентричного огляду місця пригоди, експертного дослідження та багатьох інших подібних дій не можна представити у вигляді технології, оскільки розробка рекомендацій щодо найбільш раціональ-

¹¹ Доцільно підкреслити, що попередній підручник за редакцією В.О.Образцова мав достатньо традиційну системно-структурну будову і друга частина іменувалася загально визнаним словосполученням “Криминалистическая техника” (191).

ки: об'ємність назви і головне її обмеженість лише однією стадією боротьби зі злочинами – “розслідування злочинів”, яка по великому рахунку може охопити лише досудове розслідування злочинів та в деякій мірі судовий розгляд кримінальних справ (у частині судового слідства). При цьому варто підкреслити, що історично слово “методика” використовувалося й як синонім слова “тактика”, наприклад, “Методика осмотра места происшествия” (93, с.39-70 та ін.), “Методика производства обыска» (93, с.158-177 та ін.) та ін., необґрунтованість чого у силу очевидності не потребує окремого доведення.

З огляду на це, повертає до себе увагу і заслуговує підтримки і практичної реалізації висловлена у літературі пропозиція назвати четверту частину навчального курсу криміналістики узагальнюючим, лаконічним і разом з тим змістовним терміном “Методика”, а у назві другого і третього підрозділів даної частини, які носять в певній мірі спеціальний характер, дати більш широке тлумачення даного терміну, зокрема, “Методики боротьби з окремими видами і групами злочинів” і “Методики боротьби зі злочинами при особливих обставинах” (118, с.31 та ін.).

Таке удосконалення є достатньо суттєвим, оскільки дозволяє повному глянути на завдання четвертої частини навчального курсу криміналістики, а як наслідок цього і в цілому криміналістичної науки - розробити методіку не тільки розслідування, а проведення кожної із стадій боротьби з окремими видами та групами злочинів (див.2.1.1), у тому числі й при особливих обставинах. При цьому треба мати на увагу, що методика презентує кінцевий результат розробки криміналістикою засобів боротьби зі злочинами.

Що ж стосується найменування другої і третьої частини навчального курсу криміналістики, то тут і в літературі відсутні більш-менш значимі дискусії, особливо щодо найменування другої частини, що є практично одностайним – “Криміналістична техніка” (1; 5; 20, с.8; 35, 257; 57, с.77; 69, с.73; 76, с.6; 225, с.3 та ін.). Лише окремі автори намагалися і в цьому відношенні запропонувати деякі нововведення, зокрема, В.О. Образцова традиційні положення техніки спочатку виклав у другій частині з достатньо незвичною назвою “Поисково-познавательная деятельность в уголовном судопроизводстве как объект криминалистического обеспечения” (192), а пізніше й зовсім ці положення розподілив між двома самостійними частинами: другою - “Криминалистическая характеристика уголовного судопроизводства как процесса познания” і третьою - “Характеристика отдельных видов носителей познавательно

Завершуючи розгляд проблем визначення поняття криміналістики, варто приєднатися до обґрунтованого у літературі висновку про те, що постановка питання про практичне втілення цієї концепції поняття криміналістики ще не є достатньо підготовленою (118, с.27). Адже ж новітнє визначення поняття криміналістичної науки й за першою концепцією істотно порушує традиційні погляди на це, а тому вимагає певного часу для того, щоб стати загально визнаним, що без проведення широкої дискусії, у тому числі у перебігу спеціальних науково-практичних конференцій, зробити буде дуже важко. Тільки після того, як більшість вчених та практиків зрозуміють необхідність цих змін, коли видання нових підручників з криміналістики буде здійснюватися хоча б переважно за першою концепцією, можна буде перейти й до практичного втілення в життя й другої концепції поняття криміналістики” (118, с.27).

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ НОВІТНЬОЇ СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ

3.1. Розгляд загальних проблем системно-структурної будови криміналістичної науки

3.1.1. Проблеми розробки системно-структурної будови криміналістики як науки і навчальної дисципліни, її еталонного, базового і спеціалізованих курсів

Сучасні негативні тенденції щодо розвитку системно-структурної будови криміналістики полягають у першу чергу у тому, що пропонується, з однієї сторони, повернення до традиційної двохелементної системи правових наук у вигляді загальної та особливої частини (57, с.80; 123, с.31-32; 192; 193; 227, с.20; 228; 231, с.36; 304, с.8-50 та ін.); з іншої, - застосовується багатоелементна система навчального курсу криміналістики (40, с.22; 99, с.22-23; 174, с.21-28; 208; 209, с.5; 225, с.3; 304; 313, с.10; 331 та ін.). Остання іноді приймає настільки нетрадиційні форми (40; 157; 192; 193; 312; 313; 314; 315; 331 та ін.; див. до-дат.3), що їх дуже важко адаптувати до існуючого навчального процесу вищих юридичних навчальних закладів. Вказані негативні тенденції вже детально розглядалися (див. розд.1.2), що дає можливість перейти безпосередньо до висвітлення можливостей удосконалення прийнятої на сьогодні більшістю авторів (1, с.42; 3, с.5; 10, с.4; 12, с.37; 20, с.8; 35, с.255; 56, с.9; 57, с.76-77; 69, с.73; 113, с.212-216 та ін.) чотирьохелементної системи навчального курсу криміналістики.

Адже ж саме така її система найбільш адекватно відображає обґрунтоване у попередньому розділі монографії визначення поняття криміналістики (див. розд.2), оскільки друга, третя і четверта частини даної науки мають розробити відповідні засоби боротьби зі злочинами, що складає головне її завдання, а тому має бути відображено у дефініції криміналістики. Перша ж частина криміналістичної науки має створити теоретичну основу для розробки цих засобів та виконання інших завдань даної науки.

З огляду на це, привертає на себе обґрунтування, яке виклав з цього приводу А.В.Пахомов: "Взаимосвязь между элементами системы (разделами) криминалистики: общая теория – методологическая основа техники, тактики и методики; криминалистическая техника развивается, во многом исходя из потребностей тактики и методики; технико-криминалистические приемы, средства, рекомендации реализуются

ють перевагу словосполученню "Криминалистическая методика (или методика расследования и предотвращения отдельных видов преступлений)" (1, с.42; 42, с.427; 206, с.63; 208, с.9; 285, с.5; 401, с.155 та ін.); В.В.Агафонов, А.Ф.Волинський, І.Ф.Герасимов, Л.Я.Драпкін, А.Г.Філіппов, Н.Г.Шурухнов та ін. - "Методика расследования отдельных видов и групп преступлений (криминалистическая методика)" (3, с.6; 116, с.5; 170; 208; 209; 396, с.18 та ін.); Д.І.Астапкін, С.М.Астапкіна та ін. - "Методика расследования преступлений" (10, с.4; 213; 387 та ін.); І.А.Возгрін, О.П.Дубовий, Г.А.Зорін, В.Я.Колдін, С.А.Роганов, А.А.Степанов, П.Ю.Тимошенко та ін. - "Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений" (40, с.22; 56, с.9; 99, с.22-23; 215; 216, с.24; 305, с.14; 312, с.21; 406, с.13 та ін.); В.М.Глібко, А.Ю.Головін, В.Г.Лукашевич, М.В.Салтевський та ін. - "Методика расследования отдельных видов преступлений (криминалистическая методика)" (69, с.73; 212; 310, с.21; 311, с.18 та ін.); В.Ф.Єрмолович та ін. - "Криминалистическая методика расследования преступлений" (94, с.276 та ін.); Є.П.Іщенко, М.П.Яблоков та ін. - "Криминалистическая методика расследования" (103, с.6; 191, с.10; 406 та ін.); В.С.Кузьмічев, Є.І.Макаренко, Г.І.Прокопенко та ін. - "Криминалистическая методика (методика расследования отдельных видов преступлений)" (225, с.6; 243, с.30; 308, с.13; 386, с.345; 387, с.10 та ін.); М.О.Селиванов - "Методика расследования отдельных видов и групп преступлений" (170, с.18); В.Ю.Шепітько - «Криміналістична методика (методика розслідування злочинів)" (213, с.9) тощо.

Дещо особливу позицію з цього приводу зайняв П.Д.Біленчук, який дану частину назвав достатньо об'ємним і детальним словосполученням "Криміналістична методика розслідування (методика розслідування окремих видів злочинів: організація, автоматизація, алгоритмізація, індивідуалізація)" (157), що не можна визнати правильним, оскільки назви частин та інших системно-структурних елементів навчального курсу криміналістики повинні бути більш лаконічними і, при цьому, не менш змістовними.

Аналогічним чином можна оцінити й намагання С.В.Лаврухіна відобразити у назві четвертої частини більш широкий перелік стадій боротьби зі злочинами, а саме: "Методики виявлення, раскрытия і предупреждения преступлений отдельных видов и групп" (231, с.36).

Більш узагальнений варіант в цьому відношенні запропонував В.О.Образцов: "Методико-криминалистическое обеспечение предварительного расследования" (192; 193; 266 та ін.).

Проте всі наведені варіанти найменування четвертої частини навчального курсу криміналістики мають спільні і достатньо суттєві недолі-

“Методология” (411, с.VIII). Пізніше більш широка назва роботи В.І.Громова “Методика расследования преступлений», виданої у 1929 р. (81), була деталізована С.А.Голунським та Г.К.Рогінським у 1934 р. у вигляді словосполучення “Методика расследования важнейших видов преступлений» (70, с.5). Тут доречно підкреслити, що дана частина криміналістики необґрунтовано розглядалася цими вченими в якості самостійної науки із своїм предметом (70, с.5).

Пізніше аналогічну назву “Методика расследования отдельных видов преступлений” отримала четверта частина першого двохтомного вітчизняного підручника криміналістики, підготовленого колективом авторів у 1935-1936 рр. (167, с.7; 168).

У такому вигляді найменування даної частини навчального курсу криміналістики майже без змін дійшло до цього часу і у такому та трохи зміненому вигляді сприймається багатьма сучасними авторами (40, с.22; 56, с.9; 69, с.73; 212; 225; 304; 310, с.21; 311, с.18 та ін.). Хоча треба підкреслити, що у цьому ж першому вітчизняному підручнику криміналістики дана частина іменувалася й більш лаконічним словосполученням “частная методика” (167, с.7), яке та ще більш стислі назви “Методика” були сприйняті й іншими авторами (70, с.5 та ін.).

Проте сутність цих назв залишалася старою – як методика лише розслідування окремих видів і груп злочинів, що не узгоджується із сучасними уявленнями про стадії боротьби зі злочинами, які не можуть бути охоплені цим та іншими подібними словосполученнями.

З огляду на це, доцільно продемонструвати сучасні існуючі найменування даної частини навчального курсу криміналістики, найбільш поширеними з яких на сьогодні є такі словосполучення, як:

1. “Криминалистическая методика”, якого дотримуються І.С. Андрєєв, О.Я.Баєв, В.П.Бахін, А.Ф.Волобуєв, В.І.Гаєнко, І.В.Гора, Г.І. Грамович, Є.І.Зуєв, В.А.Колесник, М.І.Порубов, Д.І.Сулейманов, П.В.Цимбал, М.Г.Щербаковський та багато інших авторів (5, с.7; 12, с.36-37; 20, с.8; 21, с.10; 35, с.255; 76, с.6; 176, с.15; 193, с.31; 206; 265, с.11; 304, с.8; 373, с.509 та ін.).

2. “Методика расследования отдельных видов преступлений”, що вважають найбільш оптимальним А.І.Бастрикін, А.В.Дулов, І.П. Крилов, Т.А.Седова, А.А.Ексархопуло та деякі інші автори (174, с.28; 184, с.22; 201, с.24; 209, с.5; 307 та ін.).

Друге словосполучення є більш традиційним, а перше - більш новітнім, на поєднанні і деякому удосконаленні яких побудовані й всі інші сучасні найменування четвертої частини навчального курсу криміналістики. Зокрема, Т.В.Аверьянова, Р.С.Белкін, Ю.Г.Корухов, А.В.Пахомов, О.Р. Росінська та інші автори в цьому відношенні відда-

прежде всего при разработке тактики отдельных следственных действий; криминалистическая техника и криминалистическая тактика реализуется в практической деятельности органов дознания, следствия и суда через криминалистическую методику” (285, с.5).

Дане обґрунтування необхідності чотирьохелементної системи навчального курсу криміналістики і сутності взаємозв’язку між цими елементами здається достатньо переконливим. І, якщо не звертати на деякі термінологічні і концептуальні недоліки, зокрема, на те, що третя частина криміналістики фактично має розробити тактичні прийоми проведення не тільки слідчих, а інших процесуальних та гласних позапроцесуальних дій та ін., то воно може бути прийнято за основу і надає нам можливість перейти до дослідження системно-структурних проблем криміналістики лише в контексті обґрунтування найбільш правильного найменування і визначення змістовного наповнення кожної з її частин.

А.Ю.Головін, піддавши під загальною редакцією М.П.Яблокова спеціальному монографічному дослідженню проблеми системно-структурної будови криміналістики, дійшов висновку, що: “Современная четырехэлементная система криминалистической науки вполне соответствует стоящим перед ней, общей, специальной и частным задачам и нет никакой необходимости и тенденций к уменьшению или увеличению их числа. Любые попытки изменения структуры криминалистики на сегодняшний день будут носить искусственный, а главное бесплодный характер” (69, с.94-95).

Хоча у даній позиції й відчувається подальший розвиток достатньо обґрунтованого висновку Р.С.Белкіна про те, що перша частина криміналістики “и есть выявленный во всей полноте результат познания криминалистикой своего предмета, три остальных элемента системы – результат использования полученного знания” і тому її чотирьохелементна системно-структурна будова даної науки відображає “максимально адекватно предмет криминалистики. Ее структура “выдерживает” проверку и с позиций системно-структурного подхода” (35, с.257), не можна повністю сприйняти позицію А.Ю.Головіна і М.П.Яблокова з приводу неприродності і безплідності будь-яких намагань змінити існуючу системно-структурну будову криміналістики. Справа у тому, які саме намагання будуть у цьому напрямку здійснені.

Автор далекий від висновку про те, що існуюча системно-структурна будова криміналістики як науки і навчальної дисципліни є настільки добре розроблена, що вже не потребує ніякого удосконалення. Викладений у попередньому розділі монографії матеріал (див. розд.2) свідчить про обґрунтованість протилежних висновків: оскільки визначення поняття криміналістики потребує істотного вдосконалення, то і тісно

пов'язані з даною проблемою питання системно-структурної будови даної науки не можуть не зазнати відповідних змін.

Інша річ, що основа існуючої системно-структурної будови криміналістики – її чотирьохелементна система, повинна залишитися без змін і з огляду на це можна повністю підтримати А.І.Головіна та М.П.Яблокова, що на сьогодні немає ніяких підстав збільшувати чи зменшувати кількість частин або пропонувати надто нетрадиційну систему навчального курсу криміналістики, що, як вже підкреслювалося, намагалися зробити В.О.Образцов, М.В.Салтевський та деякі інші автори (265; 266; 312; 313 та ін.).

Однієї з основних загальних проблем системно-структурної будови криміналістики полягає у необхідності розрізняти систему криміналістики як науки і як навчальної дисципліни, на чому також неодноразово акцентував увагу Р.С.Белкін (35, с.258-259 та ін.), і що було детально досліджено у докторській дисертації та в інших роботах Н.І.Клименко (123; 124), роботах І.О. Возгіна (56), А.Ю.Головіна (69, с.85-86), А.А.Закатова (295, с.10-11), В.О. Образцова (191, с.10), М.І.Порубова (5, с.6; 295, с.10-11 та ін.), М.П.Яблокова (404, с.6) та інших вчених (10, с.3, 4; 12, с.3, 37; 76, с.6 та ін.).

Наприклад, Р.С.Белкін у цьому зв'язку підкреслював, що система криміналістики як навчальної дисципліни, основуючись у принципі на системі даної науки, у той же час дещо відрізняється від неї за такими напрямками. Курс криміналістики повинен давати слухачам уявлення не тільки про зміст даної науки, а й про її історію. У навчальному курсі криміналістики бажано давати відомості про вчених-криміналістів та про їх вклад у науку, про наукові дискусії, конференції, симпозиуми, про діяльність науково-координаційних органів, систему і діяльність науково-дослідних та експертних криміналістичних установ, науково-педагогічні криміналістичні колективи. З урахуванням цього, Р.С. Белкін робить висновок, що все це не входить у зміст криміналістичної науки і відноситься до її історії чи до наукознавства (35, с.258-259).

А.А.Закатов, М.І.Порубов та деякі інші автори дотримуються протилежної точки зору, що система криміналістичної науки є більш широким поняттям, ніж система навчального курсу криміналістики (5, с.6; 295, с.10-11 та ін.).

Але викладений підхід, як й вказана позиція Р.С.Белкіна не є достатньо обґрунтованими, оскільки в ідеалі обидві системи мають співпадати, а фактично існуючі розбіжності між ними, коли система криміналістичної науки, завжди має бути ширшою за систему навчального курсу криміналістики, треба пояснювати дещо іншими причинами. Тому судження Р.С.Белкіна про те, що навчальний курс криміналістики може

тодологічні основи криміналістики ховають за найменування її першої частини, побудовані на основі слова “Методологія” (94, с.276; 195, с.3-104; 278, с.3-87; 310, с.6; 311, с.18 та ін.), оскільки такий підхід на сьогодні може розглядатися з точки зору недостатньо повного розуміння семантичного значення цього словосполучення чи тримання у будь-якому випадку за застарілу традицію.

Тим більше, що в історії розвитку криміналістики словосполучення “методологія” застосовувалася також у самих різних значеннях. Зокрема, Б.Л.Бразоль у 1916 р. це словосполучення використав як синонім сучасного значення слова “тактика”, назвавши ним перший і останній розділи своєї книги: “Методология следственного осмотра” і “Методология обыска” (43).

М.І.Якимов у 1925 р. використав словосполучення “методологія” як синонім сучасного слова “методика”, назвавши ним четверту частину навчального курсу криміналістики, яка була присвячена саме методиці боротьби з окремими видами і групами злочинів (411). При цьому, правда, значення словосполучення “методологія” було розкрито у самій назві даної частини як “При-менение методов уголовной техники и тактики к расследованию преступлений” (411, с.VIII), чим було вже закладено наступне криміналістичне значення “методології” як вчення лише про методи.

Підводячи підсумок викладеному, можна дійти таких висновків:

1. Найменування частин та інших системно-структурних елементів навчального курсу криміналістики має бути по-можливості найбільш лаконічним і семантично точним, вільним від зайвих вказівок на їх криміналістичність.

2. При найменуванні першої частини навчального курсу криміналістики треба чітко розрізняти поняття теорії і методології, частковість останнього поняття по відношенню до першого.

Проте оскільки запропоноване у цьому відношенні лаконічне і достатньо семантично точне словосполучення “теорологія” не здобуло підтримки інших вчених, найбільш вдалим найменуванням першої частини криміналістики треба вважати словосполучення “Теоретичні основи”, яке у такому значенні вже також пропонувалося у літературі (5; 111, с.15-16; 213 та ін.) і було прийнято автором (121, с.49, 53 та ін.).

Як вже підкреслювалося, на другому місці за дискусійністю та існуючою варіантністю знаходиться найменування останньої четвертої частини криміналістики. У контексті розгляду даної проблеми ще раз згадаємо, що перша пропозиція іменувати дану частину навчального курсу криміналістики лаконічним словосполученням належить М.І.Якимову, який ще у 1925 р. запропонував у цьому відношенні термін

більш детально доцільно розглянути в контексті розгляду аналогічних проблем третьої частини криміналістики (див. розд.3.1.3), оскільки у цій назві презентуються більше організаційно-планові, ніж теоретичні проблеми криміналістики.

Як бачимо, позиції різних авторів щодо найменування першої частини криміналістики надто чисельні і різнопланові, а тому проблема узгодження єдиної термінології є достатньо актуальною.

У даному відношенні здається обґрунтованою висловлена у літературі пропозиція для найменування не тільки кожної з частин, а й інших системно-структурних елементів навчального курсу криміналістики (розділів, тем) підібрати більш лаконічні найменування, які б адекватніше відобразили їх сутність.

З огляду на це, підкреслено, що такі найменування не повинні містити в собі прикметник “криміналістичний”, оскільки й так зрозуміло, що у навчальному курсі криміналістики мова може йти лише про криміналістичні системно-структурні елементи (116, с.77; 117, с.76 та ін.).

З урахуванням викладеного, першу частину криміналістики запропоновано іменувати “Теорологія”, другу “Техніка”, третю “Тактика” і, нарешті, четверту – “Методика” (118, с.31). При цьому семантичне значення словосполученням “Теорологія” як вчення про теоретичні основи науки пояснено від слів “теорія” та лат. “logos” (вчення, наука) (116, с.78).

Найпоширеніше у даному відношенні словосполучення “методологія” не сприйнято тому, що його семантичне значення полягає у позначенні вчення про методи, а це не може охопити все фактично існуюче змістовно-тематичне наповнення першої частини криміналістики, у всякому разі теми про її історію, поняття і систему, місце у системі юридичних наук тощо (118, с.27).

До таких висновків дійшли, мабуть і ті автори, які у назві першої частини розрізняють теоретичні та методологічні основи (20, с.8; 56, с.9; 57, с.77; 76, с.7-9; 103, с.6; 170, с.39; 191, с.5 та ін.).

Р.С.Белкін у цьому відношенні підкреслив, що теоретичні основи суть методологія науки, що, на його думку, видно на прикладі загальної теорії криміналістики (35, с.259). Але з таким висновком погодитися не можна, оскільки все як раз навпаки – методологія представляє суть теорії науки, тобто останнє поняття більш широке і поглинає собою перше. Тому більш конструктивну позицію займають ті вчені, які і теоретичні і методологічні основи криміналістики вважають теоретичними основами (5, с.5-25; 76, с.7; 166, с.7-62; 174, с.4-86; 206, с.11-153; 213, с.5; 225, с.5-60; 231, с.36; 305, с.14; 396, с.11-43 та ін.). Проте ніяк не можна погодитися з точкою зору тих авторів, які досі теоретичні і ме-

представляти собою систематизований виклад змісту даної науки і тоді він буде максимально відповідати системі науки (35, с.259), виглядає більш правильним.

Проте у будь-якому випадку не можна допускати протилежні висновки щодо однієї проблеми і розбіжності між системно-структурною будовою навчального курсу криміналістики і криміналістичної науки треба пояснювати більш однозначно: або тим, що фактично зміст навчального курсу криміналістики за рахунок історії, наукознавчих та інших положень дещо ширший за зміст криміналістичної науки; або вже тим, що зміст навчальний курс криміналістики може бути у порівнянні зі змістом криміналістичної науки неповним з точки викладу лише проблемних положень чи профільних положень.

Виходячи з викладеного і підтримуючі останню тезу Р.С.Белкіна, що зміст, а як наслідок цього - й системно-структурна будова навчального курсу криміналістики та криміналістики як науки мають бути тотожними, варто запропонувати пояснити не тільки можливість, а й необхідність існування тут розбіжностей наступним чином.

Змістом криміналістичної науки повинні стати всі ті положення, які пройшли необхідну наукову і прикладну апробацію, з нашого погляду, лише у формі захисту відповідної дисертації, оскільки більш ґрунтовної перевірки теоретико-прикладної значимості результатів роботи вчених, у тому числі й юристів, на сьогодні не існує. Зрозуміло, що у даному випадку мається на увазі ідеальний, а не реальний стан такої перевірки, оскільки реальність будь-якого способу оцінки результатів наукової роботи може містити в собі достатньо суттєві погрішності. В той же час будь-яка наука і, особливо, криміналістична спрямована на розв’язання у кінцевому підсумку практично значущих завдань за такою схемою: розробка, науково-прикладна оцінка і впровадження у практику. Останнє у будь-якому випадку має здійснюватися через навчання, краще за все через шляхом вузівської і післядипломної освіти, основою чого повинні стати узгоджені навчальні курси. Інша річ, які саме? Як вбачається, починати треба з еталонного (зразкового) навчального курсу криміналістики, який би і містив всі ті розроблені криміналістами положення, які пройшли належну науково-прикладну апробацію (121, с.52 та ін.). Звичайно, можна сперечатися щодо конкретного способу такої апробації (перевірки).

У даному випадку запропоновано лише один з можливих способів, який вважається найбільш обґрунтованим. Але у будь-якому випадку з цього приводу, як з інших проблем криміналістичної науки, що зараз піддані дослідженню, вченим-юристам і практикам треба прагнути дійти згоди, краще за все, у процесі відповідної і належним чином прове-

деної дискусії (113, с.212-216 та ін.).

Проте еталонний навчальний курс криміналістики приречений бути лише теоретичним (ідеально існуючим), оскільки представити, що такий об'ємний навчальний курс криміналістики може бути покладений в основу криміналістичної підготовки юристів, навіть найвищої і найширшої кваліфікації, дуже важко. Для цього бракує бюджету навчального часу будь-якого вищого навчального закладу та й зрозуміло, що у такому разі уникнути гіперболізації криміналістичної підготовки юристів буде просто неможливо.

У той же час реальна розробка еталонного навчального курсу криміналістики могла б мати такі дві позитивні сторони. Перша з них полягає у тому, що еталонний навчальний курс криміналістики був би своєрідним орієнтиром того, що і в якому обсязі у цій науці вже розроблено. Це давало б можливість уникати дублювання тем науково-дослідних і, особливо, дисертаційних робіт, узгоджувати їх і вибирати з них саме ті з них, які ще не розроблені чи недостатньо повно розроблені тощо.

Зрозуміло, що еталонний навчальний курс криміналістики мав би значення для більш цілеспрямованого проведення й інших наукових досліджень: для виконання курсових, дипломних, магістерських та інших наукових робіт за криміналістичною тематикою.

Другу позитивну сторону у розробці еталонного навчального курсу криміналістики вбачається у тому, що цей курс можна було б використати для розробки низки похідних навчальних курсів, на основі яких має реально здійснюватися вузівська криміналістична підготовка юристів. Оскільки остання як й вітчизняна вузівська освіта взагалі стоїть на порозі реформування (120, с.371-396; 122, с.24-26 та ін.), доцільно звернути увагу не на існуючий, а на більш обґрунтований варіант такого реформування на основі базового і спеціалізованого курсу криміналістики, що краще зрозуміти після коротенького історичного екскурсу у дану проблему.

Одним з перших питання про поєднання базового (основного) і спеціалізованих курсів криміналістики поставив у 1927 р. Г.Ю.Манс (246, с.80-81). А якщо бути точнішими, то зародження вказаної проблеми можна віднести й до 1897 р., коли Лінцький Конгрес Міжнародного Союзу Криміналістів вперше офіційно визнав необхідним викладання криміналістики на юридичних факультетах (246, с.78).

Останнім часом звернули увагу на ці питання Р.С.Белкін (35, с.259), А.Ю.Головін (69, с.83-87), В.О.Образцов (193, с.45), М.П.Яблоков (404, с.6) та деякі інші автори (331 та ін.). Найбільш розгорнута характеристика даної проблеми можна побачити у роботах Р.С.Белкіна, який

достатньо обґрунтовано підкреслив, що зміст першої частини навчального курсу криміналістики не відповідає назві “Вступ у науку” (35, с.259).

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що перша частина навчального курсу криміналістики фактично є не вступним системно-структурним елементом, а таким, який закладає основи, принципи розвитку всієї науки, у тому числі й всіх наступних її частин. Тому не можна не звернути увагу на те, що ще у першому колективному вітчизняному підручнику з криміналістики перша частина іменувалася так: “Основные принципы криминалистики” (167, с.3-28).

Такий підхід був більш обґрунтованим, оскільки вказувало на те, що ця частина закладає основи для розгляду положень наступних трьох частин навчального курсу криміналістики та й криміналістичної науки у цілому (167; 168).

При цьому варто зауважити, що І.М.Якимов, який вперше запропонував посібник з криміналістики по суті із чотирьохелементною системно-структурною будовою (411), першу частину також назвав словом “Введение” (411, с.3-25), в той час як у його попередньому посібнику з криміналістики перша частина була відсутня (410). У даному випадку автор застосував лише такий системно-структурний елемент, як “От автора”, який займав трохи більше сторінки (410, с.3-4).

Викладене ще більше підсилює самостійність найбільш правильного підходу вказаного колективу авторів до найменування і визначення суті першої частини криміналістичної науки, як такої, що закладає принципи, теоретичні засади цієї науки, а не відіграє допоміжну (вступну) роль щодо її інших системно-структурних елементів. Проте даний підхід, як свідчить узагальнення існуючих підручників криміналістики, не здобув розвитку у подальшому, проявив себе значно пізніше і не є загально визнаним.

З урахуванням цього, не можна сприйняти не тільки “чисті”, а й змішані варіанти найменування першої частини криміналістики із використанням слова “вступ”, наприклад, “Введение в курс криминалистики и ее теоретические основы» (201, с.4-79), «Введение в криминалистику (ее теоретические и методологические основы)” (184, с.5), “Введение в науку (методологические основы криминалистики)” (209, с.5); «Введения в криминалистику, загальна характеристика механізму вчинення злочинів і діяльності по їх розслідуванню” (304, с.5) та ін.

Мають місце і достатньо незрозумілі підходи до вирішення даної проблеми. Зокрема, в одному з підручників з криміналістики за редакцією Т.О. Седової та А.А.Ексархопуло перша частина іменується словосполученням «Криминалистическая стратегия» (198, с.23-24), що

налистики”, трохи нижче сам іменує цю частину словосполученням “Основы теории и методологии криминалистики” (57, с.77), а даний посібник, який присвячений висвітленню проблем першої частини криміналістичної науки іменує “Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография» (57).

Н.І.Клименко спочатку у системі навчального курсу криміналістики виділяє два системно-структурні елементи: “научное введение в учебный курс” і “общая теория криминалистики” (123, с.31), а у пояснювальному малюнку теоретичну частину даної науки у другому виданні подає під єдиною назвою “Теория и методология криминалистики” (124, с.117).

В.Я.Колдін і М.П.Яблоков за текстом підручника першу частину іменують словосполученням «Теория и методология криминалистики» (215, с.12; 216, с.24 та ін.), а фактично системно-структурну будову підручників подають значно ширшими за змістом та обсягом словосполученнями: відповідно “Научно-теоретические и методологические основы криминалистики» (215, с.1-144 та ін.) і «Теоретические, методологические и научные основы криминалистики» (216, с.11-166). Останній варіант найменування першої частини криміналістики М.П.Яблоков залишив й у своєму одноосібному посібнику (406, с.43-71). Можуть бути наведені й інші приклади, які суттєво не відрізняються від розглянутих, але підтверджують тезу про те, що такі недоліки системно-структурної будови сучасних підручників криміналістики є достатньо поширеними та у певній мірі відображають невисокий стан розвитку проблеми.

У зв’язку з цим варто підкреслити, що наступним достатньо суттєвим недоліком сучасного розвитку проблеми системно-структурної будови криміналістики треба вважати те, що надто багато авторів продовжують іменувати першу частину криміналістики достатньо старим і на сьогодні семантично необґрунтованим словосполученням “Вступ у криміналістику” (3, с.3-18; 5, с.7; 10, с.3-12; 12, с.9-52; 57; 193, с.21-45; 208, с.3-34; 209, с.3-14; 218, с.8; 285, с.3-39; 308, с.8-45; 387, с.5-33 та ін.), яке не точно відображає і навіть, припиняє значимість даної частини.

Але ж завданням першої частини криміналістики є створення теоретичної основи для розвитку всіх наступних її частин і, як наслідок цього, для розробки належних засобів боротьби зі злочинами, а за другою концепцією - й всіх правопорушень. І ховати всі ці положення, навіть у навчальному курсі за словом “Вступ” буде, по меншій мірі, неетичним, а взагалі – неточним.

З огляду на це, привертає на себе увагу позиція Р.С.Белкіна, який

представляє її таким чином: “Два аспекта построения подобных курсов криминалистики характерны для системы подготовки кадров для органов внутренних дел. Первый аспект, который можно назвать аспектом уровней подготовки, объясняется преподаванием криминалистики в учебных заведениях разных уровней: в школах подготовки младшего и среднего начальствующего состава органов внутренних дел, в средних специальных школах, в институтах и, наконец, в Академии управления МВД СССР. На каждом из уровней подготовки кадров задача заключается в том, чтобы в курс криминалистики включались знания, необходимые для будущих специалистов конкретного уровня, и в то же время в том, чтобы дублирование знаний в различных учебных заведениях было исключено или сведено к минимуму. К сожалению, эта задача полностью еще не решена.

Второй аспект построения учебного курса криминалистики, который можно назвать аспектом специализации, зависит от специализации обучения в рамках подготовки юристов средней и высшей квалификации. Содержание курса в этих случаях должно варьироваться в зависимости от того, читается ли он будущим работникам уголовного розыска или службы БЭП, подразделений УБОП, следователям или экспертам-криминалистам” (35, с.259).

Умови підготовки юристів у вітчизняних вищих навчальних закладах МВС України дещо відрізняються від викладених підходів, оскільки навчальні програми Національної академії внутрішніх справ України та інших вищих навчальних закладів системи МВС України практично не відрізняються, а середніх спеціальних навчальних закладів по суті немає. Тому так званий “аспект рівнів підготовки” в умовах існуючого вітчизняного освітнього процесу не може бути реалізований.

У літературі були висловлені пропозиції запровадити єдину трьохрічну освіту юристів: а) бакалаврів юриспруденції як базової юридичної освіти, яка ще не буде надавати права на самостійну роботу у будь-якій сфері юридичної діяльності; б) спеціалістів юриспруденції і спеціалістів правоохоронців, чим і має бути реалізована концепція спеціалізації юристів у правозастосувальній і правоохоронній юридичній діяльності; в) магістрів юриспруденції і магістрів правоохоронної діяльності, що має надавати права займатися законотворчою, науковою та освітньою юридичною діяльністю (352, с.50-51; 362, с.103-104 та ін.).

Даний підхід видається достатньо привабливим і дещо схожим на колишню достатньо досконалу радянську вузівську юридичну освіту, оскільки трьохрічну технікумівську середньо-спеціальну юридичну освіту можна умовно порівняти з рівнем бакалавра, додатковий рік з чоти-

р'єохрїчної їнститутської юридичної освїти – спецїалїста, ї ще додатковий рїк з п'ятирїчної унїверситетської (для вузїв МВС – академїчної, тобто Академїї МВС СРСР) юридичної освїти – маїстрїв. Тому при викладеному пїдходї можна реалїзувати обидвї запропонованї Р.С. Белкїним концепцїї – рївня пїдготовки ї спецїалїзацїї юристїв, ї не тїльки в межах навчальних закладїв системи МВС України, а в межах загальногo пїдходу до вузївської та пїслядїпломної освїти юристїв.

Але вказанї пїдходи Р.С.Белкїна потребують вїдповїдного вдосконалення, в основу чогo ї треба покласти вже згаданї ї викладенї у лїтературї пропозицїї щодо трьохрївневої юридичної освїти (352, с.50-51 та їн.). По-перше, треба розробити вже названий еталонний навчальний курс кримїналістики, який в їдеалї за змїстом має дорївнювати системно-структурної будовї кримїналістики як науки.

По-друге, на основї даногu курсу шляхом вїдбору найбільш практично значущих положень доцїльно сформувати вже базовий навчальний курс для пїдготовки бакалаврїв-юристїв, якї, як вже згадувалося, ще не повиннї мати будь-якої юридичної спецїалїзацїї ї права самостїйної практичної роботи за юридичною спецїальнїстю (352, с.51). У такому разї завданням базовогu навчальногu курсу має стати створення лише основи для набуття першогu освїтянського рївня “бакалавр юриспруденцїї” ї подальшої спецїалїзацїї юристїв.

По-третє, доцїльно розробити не один, а низку спецїальних курсїв кримїналістики для подальшої пїдготовки, а точнїше вже спецїалїзацїї бакалаврїв юриспруденцїї для роботи в якостї спецїалїстїв чи маїстрїв суддями, слїдчими, прокурорським робїтниками, адвокатами, юрист-консультантами, оперативними та їншими працївниками правоохоронних органїв, причому їз додатковою спецїалїзацїєю у системї МВС, служби безпеки, податкової служби, митної служби, держкомкордону, пожежної служби, виконавчої системи тощо (121, с.52-53 та їн.). Тобто у даному випадку можна було б бїльш правильно реалїзувати вже згаданї пропозицїї Г.О.Зорїна, О.М.Ларїна, В.С.Мїтричева, В.О.Образнова, А.А.Протасевича, Ю.І.Савельєва, В.І.Шиканова, В.Ю.Шепїтька та деяких їнших авторїв (20, с.13; 99, с.19-20; 232, с.27; 264, с.59; 289, с.7-8; 387, с.7 та їн.; див. розд.1.1, 1.2, 2.3), але не створенням рїзних вїдїв кримїналістик, чогu робити не можна, оскїльки кримїналістична наука єдина ї нїяких її рїзновидїв не повинно бути, а розробкою системи вїдповїдних спецїальних курсїв кримїналістики для бїльш цїлеспрямованої пїдготовки юристїв рїзних спецїалїзацїї.

Огляду на це, доцїльно розглянути позицїю А.Ю.Головїна (69, с.86), В.О.Образцова (193, с.45) та деяких їнших авторїв (300; 304; 311; 315; 331 та їн.), якї пропонують значно зменшити у порївняннї з традицїй-

дология и теория криминалистики)” (35, с.255), чїтке пояснення чогu вїдсутнє.

Даний пїдхїд може бути пояснений, зокрема, тим, що загальна теорїя кримїналістичної науки ї перша частина її навчальногu курсу за змїстовно-тематичним наповненням не спївпадають мїж собою, а змїст загальної теорїї кримїналістики рїзнї автори вбачають по-рїзному (див. розд.1.1), включаючи до неї ї частковї теорїї, якї входять до складу їнших частин кримїналістичної науки (99, с.19; 101, с.15-16 та їн.).

З урахуванням викладеногu, вказаний пїдхїд Р.С.Белкїна уявляється достатньо обгрунтованим ї тому у цїлому був сприйнятий ї багатьма їншими авторами (5, с.6, 7; 10, с.3, 4; 12, с.3, 37; 76, с.6; 191, с.10; 295, с.10-11; 308, с.8, 13 та їн.). У той же час, позицїя В.С.Кузьмїчева, Г.І.Прокопенка, Н.Г.Шурухнова та деяких їнших авторїв їменувати словосполученням “загальна теорїя кримїналістики” ї першу частину навчальногu курсу кримїналістики (225, с.5-60; 396, с.11-43 та їн.), вїглядає не досить виваженою.

Зустрїчаються ї випадки розпорошеностї теоретичних засад кримїналістики мїж її рїзними системно-структурними елементами (40, с.11-73, 74-101; 99, с.22 та їн.). Зокрема, Г.А.Зорїн, пропонуючи семиелементну систему кримїналістики, її першу частину їменує “Теория криминалистики”, а другу – “Методология криминалистики” (99, с.22).

Поряд з цим, достатньо частими є неузгодженостї мїж текстуальними положеннями про систему кримїналістики ї фактично їснуючою системно-структурною будовою пїдручника чи посїбника також непоодинокї (57, с.77; 157, с.15; 215, с.12; 216, с.24; 312, с.8-92 та їн.). Так, М.В.Салтевський за текстом свогu авторського посїбника з кримїналістики пропонує шестиелементну систему, їменуючи першу частину словосполученням “Методологические основы криминалистики” (312, с.21-23), в той час як фактично ця частина названа “Теоретические основы науки криминалистики” (312, с.8-92).

В.Ю.Шепїтько, проводячи детальний аналіз системи кримїналістики, першу її частину їменує словосполученням “Общая теория криминалистики” (387, с.9), але вїдповїдний системно-структурний елемент посїбника вже їменує словосполученням “Введение в курс криминалистики” (387, с.3, 5-33). При цьому не має пїдстав робити ї висновок про те, що цей автор таким чином розрїзняє систему науки ї навчальногu курсу кримїналістики, оскїльки вїдповїднї пояснення з цьогu приводу у посїбнику вїдсутнї (387, с.9-11).

І.А.Возгрїн, аналогїчним чином розглядаючи проблему системи кримїналістики, вказує, що абсолютна бїльшїсть авторїв першу частину даної науки їменує “Теоретические и методологические основы крими-

виділення будь-яких частин взагалі (159, с.3-22; 160, с.3-21; 161, с.3-23; 189, с.3-22 та ін.). Протягом цього етапу з'являлися підручники з криміналістики з аналогічною невизначеною системою, але, навіть, без такого традиційного для того часу структурного елементу, як “вступ” (163, с.3-46 та ін.).

Пізніше стали видаватися підручники криміналістики, в яких перша частина мала як змішаний (зі старим і новим підходом) варіант її найменування “Введение в криминалистику. Методологические основы науки” (181, с.3-77 та ін.), так й “чисто” новий підхід. Наприклад, Р.С.Белкін, який раніше дотримувався традиційного словосполучення “вступ у науку” (162, с.3-39; 328 с.3-33 та ін.), перейшов спочатку на словосполучення “Теоретические основы криминалистики” (150, с.3-44) і, в решті решт, - “История и методология криминалистики” (1, с.1-129)

В.П.Бахін у лекції з предмету криміналістики першу частину даної науки іменує словосполученням “Общая теория (методология) криминалистики” (20, с.8); І.А.Возгрін та А.А.Степанов – “Общая теория и методология криминалистики” чи “Теоретические и методологические основы криминалистики” (56, с.9; 57, с.77); А.Ф.Волинський – “Основы криминалистической теории” (166, с.7-62); І.Ф.Герасимов, Л.Я.Драпкін та ін. – «Теория и методология криминалистики» (170, с.39); В.М. Глібоко, В.Г.Лукашевич, М.В.Салтевський та ін. – “Методология криминалистики” (278, с.3-87; 310, с.6; 311, с.18 та ін.); А.В.Дулов, М.І.Порубов та ін. - «Теоретические основы криминалистики» (5, с.5-25; 76, с.7; 174, с.4-86; 213, с.5 та ін.).

І.В.Гора, Є.П.Іщенко, В.А.Колесник та деякі інші автори у цьому відношенні віддають перевагу словосполученню «Теоретические и методологические основы криминалистики» (76, с.7-9; 103, с.6 та ін.); В.Ф.Єрмолович – «Криминалистическая методология» (94, с.276); В.С.Кузьмічев, С.В.Лаврухін, Г.І.Прокопенко, Н.Г.Шурухов та ін. – «Общая теория криминалистики» (225, с.5-60; 231, с.36; 305, с.14; 396, с.11-43 та ін.); В.О.Образцов та ін. - “Теоретические и методологические основы криминалистики” (57, с.77; 191, с.5 та ін.); І.Ф.Пантелеев - “Методологические основы криминалистики” (195, с.3-104 та ін.); Д.І.Сулейманов – «История и теория криминалистики» (206, с.11-153) тощо.

Р.С.Белкін, який приділив багато уваги розбудові загальної теорії криміналістики, вважає, що однойменне словосполучення підходить до позначення першої частини лише криміналістичної науки (35, с.257). При цьому, першу частину навчального курсу криміналістики цей вчений фактично іменує словосполученням “Введение в науку (или мето-

ним підходом кількість методик боротьби зі злочинами, які у більш широкому варіанті повинні викладатися поза межами загального курсу у вигляді спецкурсів.

М.В.Салтевський у даному випадку пішов ще далі і передбачив викладання тем четвертої частини криміналістики в межах всього таких трьох надто узагальнених тем, як: “Основы методики расследования преступлений против жизни, здоровья, воли и личности личности”, “Основы методики расследования экономических преступлений” і “Основы методики расследования преступлений против общественной безопасности, общественного порядка и народного здоровья” (311). Аналогічний підхід цей автор реалізував і в інших підручниках і навчальних посібниках (310; 331 та ін.), вузівська апробація яких висвітлювала значні труднощі висвітлення такого матеріалу: дуже важко знайти практично значущі особливості даних груп злочинів, а виклад надто загальних положень виявився недостатньо ефективним, оскільки знання курсантів у цьому відношенні залишалися надто поверховими.

Не виключно, що й М.В.Салтевський також дійшов до аналогічних висновків і в одному з останніх підручників з криміналістики представив більш-менш широкую деталізацію методик боротьби з окремими видами і групами злочинів (315), апробовану у Національному університеті внутрішніх справ України (304).

Підсумовуючи викладене і підтримуючи А.Ю.Головіна, В.О. Образцова, М.В.Салтевського та інших авторів (69, с.86; 193, с.45; 300; 304; 311; 315; 331 та ін.) у частині необхідності викладу у базовому навчальному курсі криміналістики більш скороченого обсягу матеріалу і проведення спеціалізації юристів в межах низки спецкурсів, які мають читатися після вивчення базового навчального курсу, не можна погодитися саме з таким характером скорочення, що доцільно обґрунтувати в контексті коротенького розгляду історії розвитку даної проблеми.

Початок так званих “малих” підручників криміналістики бере з 1940 р. з підручників криміналістики для юридичних шкіл (383; 384 та ін.), а у подальшому – для середніх спеціальних юридичних закладів (143; 147; 328; 331 та ін.), чим мав реалізуватися вказаний Р.С.Белкіним рівень підготовки, та у вигляді підручників для підготовки юристів певної спеціалізації, зокрема, у сфері боротьби з економічними злочинами (173), з податковими злочинами (259) та з іншими групами злочинів (182; 228 та ін.), курсу криміналістики для суддів (179) тощо. Останнє демонструє реалізацію аспекту спеціалізації юристів. Були й випадки створення підручників криміналістики для слухачів певного розвитку країн (178; 181 та ін.).

Але, як свідчить авторський вузівський досвід і співставлення зміс-

точно-тематичного наповнення понад 200 вітчизняних підручників і навчальних посібників з криміналістики (365, с.4-313), основні труднощі даного підходу полягають у тому, що дуже важко було знайти оптимальний варіант співвідношення підручників для середніх спеціальних і вищих юридичних навчальних закладів, уникнути змістовно-тематичних повторів при підготовці юристів із середньою спеціальною і вищою освітою чи чітко реалізувати їх спеціалізацію в межах повного курсу криміналістики.

Вихід з даної ситуації Ю.О.Кириченко вбачає у тому, щоб розробити такі курси криміналістики: 1. *Еталонний курс криміналістики*, який має стати основою для формування навчальних курсів даної науки. У цьому зв'язку не менше значення набуває й додаткове значення еталонного курсу криміналістики для виявлення стану розвитку даної науки (що саме і на якому рівні досліджено) та узгодження проведення різних наукових криміналістичних досліджень. 2. *Базовий навчальний курс криміналістики*, який має містити взяті і відповідним чином перероблені з еталонного курсу всі ті положення, які мають значення для належної базової підготовки юристів будь-якої спеціалізації (умовно для бакалаврів юриспруденції – базового кваліфікаційного рівня подальшої спеціалізації юристів). 3. **Спеціальні курси криміналістики**, завдання яких має складати фахова, регіональна і при необхідності інша спеціалізація: 3.1. **Юристів-спеціалістів** (умовно для кваліфікаційних рівнів “спеціаліст юриспруденції” і “спеціаліст-правоохоронець”, із додатковою спеціалізацією за відповідними напрямками: спеціаліст-юрисконсульт, спеціаліст-нотаріус, спеціаліст судової діяльності, спеціаліст слідчої діяльності, спеціаліст прокурорської діяльності, спеціаліст адвокатської діяльності, спеціаліст іншої правоохоронної діяльності). 3.2. **Юристів-магістрів** (умовно для кваліфікаційних рівнів “магістр юриспруденції”, “магістр-правоохоронець” із аналогічною додатковою спеціалізацією) (352, с.17; 360, с.63-65; 362, с.103 та ін.).

При цьому спеціальні курси криміналістики мають забезпечувати як рівень підготовки юристів (бакалавр, спеціаліст, магістр), так й їхню спеціалізацію (юриспруденція, правоохоронна діяльність, додаткова спеціалізація правозастосувальної і правоохоронної діяльності). Їх краще за все представити у вигляді не всеохоплюючих підручників (якими мають бути тільки еталонний курс і базовий навчальний курс¹⁰), а відповідних спецкурсів, що мають читатися після вивчення у повному

обсязі базового навчального курсу криміналістики і доповнювати його тільки в контексті відповідної спеціалізації юристів.

Таким чином, спеціальні курси мають бути теоретично двох основних видів: для спеціалістів і магістрів, а практично кожний з них складатися з такої кількості різновидів, скільки існує груп достатньо близьких спеціалізацій спеціалістів і магістрів в межах існуючих, а краще за все розроблених та узгоджених у процесі відповідних дискусій стандартів вузівської юридичної спеціалізації. Проте якість вказаних спецкурсів залежить від того, наскільки правильні будуть знайдені змістовно-тематичні підходи до викладу положень базового навчального курсу криміналістики, подальшу фахову деталізацію яких в межах еталонного курсу криміналістики і має відобразити необхідна кількість таких спеціальних курсів. З урахуванням викладеного, основну увагу доцільно приділити можливостям удосконалення системно-структурної будові саме базового навчального курсу криміналістики і, у першу чергу, з точки зору найменування і змісту кожної з її частин, розділів і тем і під цим кутом викласти й інші загальні системно-структурні проблеми криміналістичної науки.

3.1.2. Обґрунтування найбільш семантично точного і сучасного найменування кожної з частин навчального курсу криміналістики.

Розв'язання даної проблеми щодо першої частини криміналістики на відміну від її інших частин є найбільш дискусійними і варіантними. Для підтвердження даної тези доцільно пригадати, що офіційно перша частина криміналістики набула свого системно-структурного статусу протягом лише першого етапу третього періоду розвитку вітчизняної криміналістичної науки (150; 161; 183; 194 та ін.), коли почали створюватися умови для розв'язання в основному даної проблеми, хоча її прообразом були вже передмови до третього і четвертого німецького видання посібника Г.Гросса “Руководство для судебных следователей как система криминалистики” (84, с.VII-XVIII).

Саме за словом “вступ” перша частина криміналістики частіше за все ховалася протягом всього наступного періоду її розвитку, починаючи з другого видання першого вітчизняного підручника з криміналістики (169, с.3-40), і продовжуючи іншими виданнями (144, с.3-36; 172, с.5-19; 183, с.3-39; 188, с.3-27; 324, с.3-24; 383, с.3-9 та ін.).

Такий стан справ залишався навіть тоді, коли протягом другого етапу другого періоду розвитку вітчизняної криміналістичної науки знову як і з самого початку виникнення даної науки (43; 49; 58; 64; 81; 84; 261; 303; 368; 390; 393 та ін.) почали видаватися підручники із невизначеною системно-структурною будовою її навчального курсу, тобто без

¹⁰Раніше і зараз такими фактично є не тільки вузівські підручники (1; 5; 144-146; 148-152; 155-157; 159-168 та ін.), а підручники криміналістики для середніх спеціальних юридичних навчальних закладів (143; 147; 328; 331 383; 384 та ін.) і в деякій мірі для спеціалізованої вузівської підготовки юристів (173; 173; 259 та ін.).